

nemira clasic

MATEIU I. CARAGIALE

Craii de Curtea-Veche

N

NEMIRA

plăcerea lecturii

Mateiu I. Caragiale
Craii de Curtea-Veche

Coperta colecției: Dana MOROIU, Corneliu ALEXANDRESCU
Ilustrația copertelor I, IV: desene de Mateiu I. Caragiale

Ediție îngrijită, studiu introductiv, postfață și note de Barbu Cioculescu

Mateiu I. Caragiale
CRAII DE CURTEA-VECHE

© Nemira, 2010

Lector: Georgiana PARASCHIV
Tehnoredactor: Vasile ARDELEANU

ISBN 978-606-579-077-3

Lectura digitală protejează mediul

Versiune electronică realizată de Elefant.ro

Cuprins

Studiu introductiv

Întâmpinarea crailor

Cele trei hagialâcuri

Spovedanii

Asfințitul crailor

Postfață

Mateiu I. Caragiale (24 martie 1885 –17 ianuarie 1936), poet și scriitor român. S-a născut în București, primul fiu al lui Ion Luca Caragiale și al Mariei Constantinescu. În anul 1889, părinții săi s-au despărțit, iar tatăl s-a căsătorit cu Alexandrina Burelly, aducându-și fiul în noua familie. A fost înscris în 1892 la Școala primară de băieți numărul 6 „Petrache Poenaru” din București, continuându-și studiile la Liceul „Sfântul Gheorghe”. În adolescență, Mateiu și-a descoperit pasiunea pentru heraldică și pentru genealogie. În toamna anului 1904, la nouăsprezece ani, a început la Berlin studiile de drept, dar nu a frecventat cursurile. A revenit în București în toamna anului 1907, încercând o perioadă să promoveze examenele Facultății de Drept, însă a abandonat tacit studiile. Prin grija tatălui său, o parte din sonetele din placheta de versuri *Pajere* au apărut în *Viața Românească*. În 1921, i-a fost publicată povestirea *Remember* în aceeași revistă. Din 1916 a început să lucreze la romanul *Craii de Curtea-Veche*, finalizat în 1928 și tipărit în 1929. Lucrarea a cunoscut un mare succes, atât în rândul criticii, cât și al publicului, iar la 1 mai al aceluiași an a primit Premiul Societății Scriitorilor Români. În februarie 1929, a început să lucreze la *Sub pecetea tainei*, iar din octombrie la *Soborul țătelor*, scrieri rămase neterminate. Placheta de versuri *Pajere* va apărea postum, chiar în anul morții autorului, decedat în urma unei congestii cerebrale.

Studiu introductiv

O povestire, ca *Remember*, este și *Craii de Curtea-Veche*, de astă dată în factura romanului, reconstituire istorică exactă a peisajului sufletesc al autorului și, prin aceasta, a proiecției sale asupra societății bucureștene a primului deceniu al secolului nostru, iar, mai cuprinzător, asupra celei românești de dinaintea Primului Război Mondial. Din *Remember*, *Craii* moștenesc persoana Povestitorului, cu adevărurile și miturile ei, întocmai cum, din mai depărtatele *Pajere* revin, sublimite, personajele Cuceritorului, Urmașului trândav, Domniței, precum și același peisaj originar – Curțile vechi, adunate în una singură, concentrată, istoric consemnată. În afara elementelor materiale, ce s-ar putea înmulți, o exemplară continuitate de atmosferă caracterizează, de asemenea, operele mateine, între care *Craii de Curtea-Veche* se instalează cu autoritate. Un dat biografic explică natural conjunctura continuității, prin punctul de plecare cronologic comun al respectivelor opere.

Ca și *Remember*, romanul *Craii de Curtea-Veche* e scris la persoana întâi, modalitate ce nu conferă glasului ce se rostește nici ubicuitatea, nici deplina stăpânire a datelor cu care lucrează, ci numai privilegiul unei geloase unități.

Ca și *Remember*, *Craii* pendulează asupra aceleiași competiții dintre vis și realitate, cu precizarea că visul este însumat în realitate și nu invers, ca în nuvela „berlineză”. Și în *Craii*, Povestitorul vedește aceeași mentalitate univocă, însumabilă celei complexe a celorlalte personaje, ceea ce nu înseamnă că ar fi incapabil să ni le restituie, că ni le-ar întoarce desfigurate. De altfel, dintre personaje, Pantazi și Pașadia, prin spovedaniile lor, par a se rosti personal, dincolo de serviciile naratorului, în voletele ce le aparțin. Este, însă, numai efectul unei optici înșelătoare, o cursă de felul acelora în care numai criticii pot cădea, în primejdioase clipe de extaz hermeneutic.

Ca arhitectură propriu-zisă, romanul prezintă o structură alcătuită din mai multe segmente narative, înșiruind un lanț sintagmatic astfel încatenat încât fiecare episod în parte îl implică pe cel următor, așa cum este implicat în precedentul, fără elemente de legătură însă. În această ordine a succesiunii (unde, deocamdată gradația nu ne interesează), *Craii* se impun ca un text fundamental; cele patru volete care îl compun – *Întâmpinarea Crailor*, *Cele trei*

hagialâcuri, Spovedanii și Asfințitul Crailor –, cu nucleul lor comun, impun, în principiu, și primul nivel de lectură, respectiv de formulare a problematicei cărții.

Un narator, eventual cunoscut nouă mai dinainte, referă, din perspectiva lui, istoriile individuale ale lui Pantazi și Pașadia, isprăvile lui Pirgu etc., cu care împrejurare plăsmuiește și un punct de vedere social determinat, ce dă perspectivă romanului. Povestitorul se situează hotărât pe pozițiile neutraliste ale martorului căruia nu i se întâmplă nimic și care intervine cât de puțin se poate, doar atât cât să nu provoace dubii că ar fi fost de față. În schimb, el ia asupra-și, prin chiar calitatea asumată, gradul de pasiune, neliniștile, frământările personajelor pe care le-a selectat spre a ne transmite reflexul lor, și aceasta mai puțin prin acțiuni de adeziune, cât prin reprezentarea concretă a vorbirii – discursul său. Nu trebuie deci să uităm nici o clipă că nici un personaj în afara Povestitorului nu ni se adresează direct, cu toate că se acordă, pe larg, fiecăruia cuvântul – prin delegație.

Tematic, *Craii de Curtea-Veche* istorisește avaturile a doi feciori de boieri, feciori bătrâni, ajunși în pragul unor ultime decizii existențiale. Categoria socială a feciorilor de boieri, inexistentă în realitate, viiază în universul lui Mateiu I. Caragiale, ca un laitmotiv, întâlnindu-se mai întâi în corespondența lui cu N.A. Boicescu, apoi în *Pajere* și, desigur, în *Remember*, unde „Sir” Aubrey de Vere e un astfel de presupus exemplar, pe când Povestitorul, un aspirant la imposibil. În *Craii*, Povestitorul dă o luptă surdă spre a deveni ceea ce destinul i-a refuzat din naștere. Ca să lămurim această paradoxală situație, va trebui să ne punem sacramentală întrebare-sesam, care a fost mereu formulată: cine sunt Craii, câți sunt la număr și, de asemenea, care și de ce natură sunt raporturile dintre ei, sub raport ierarhic.

Patru cheflii ieșind de la un birt sunt întâmpinați cu expresia de „Crai de Curtea-Veche” de către o bătrână smintită și, dintre ei, lui Pirgu, cel mai stricat dintre toți, i s-ar face o nedreptate strigătoare la cer când i s-ar refuza „cinstea” de sclerată pe care i-o conferă noul rang. Porecla ce se va transforma în renume presupune însă și o anumită măreție, și atunci situația se modifică esențial. A fi Crai se arată ceva mult prea bun pentru Pirgu, maestru întru ale depravării, artist înăscut, dar nu și cultivat și, în consecință, lipsit de acea conștiință a artei care face din crimă una din posibilele belle-arte. Nici Povestitorul, prin poziția sa de fundal, nu e copt să

primească râvnitul Ordin: el este un școlar în ale vieții și cunoaște răul din lecturi, nu din frecventare. Povestitorul se înfățișează mai degrabă ca un delator al depravării, ca viitor autor de romane de moravuri. Într-o asemenea aspectare, îndeterminarea titlului, care nu precizează numărul Crailor, creează o enigmă în plus. Ei pot fi patru, trei și chiar numai doi, după treptele pe care îi așezăm. În nici unul din cazuri nu greșim, ceea ce nu înseamnă, firește, că toate sunt exacte! Într-un scenariu verosimil am avea în vedere o ordine de tip feudal, în care Pantazi și Pașadia ar fi Comiți, pe când Povestitorul doar Cavaler, iar Pirgu Conetabil – mănuior de arginți. Cu toate că admonestată la tot pasul în narațiune, deci cu cuvintele Povestitorului, Pirgu se află în realitate pe o treaptă mai sus decât acesta. El are, mai întâi, o ascendență cunoscută, nu faimoasă, dar una care, totuși, într-un moment al acțiunii, îi va aduce o moștenire – privilegiu nobiliar, într-o anumită mentalitate și anume aceea care nu desparte aristocrația de sursele ei de venituri. E de remarcat astfel că pe când Pantazi, deși incognito, și deci frustrat de numele său autentic, își etalează cu voluptate originea și își paradează neamurile, din rândurile cărora nu lipsește cămătarul, că pe când Pașadia și le trece în revistă pe ale sale, bune-rele cum sunt, ba până și Pirgu se referă la paternelul Sumbasacu, fie și deplângându-i longevitatea, Povestitorul nu suflă o vorbă despre ai săi, foarte neutrala scrisoare care îi sosește, în primele momente ale narațiunii, dovedind doar că avea un tată, și anume știutor de carte, alfabet! Când, însă, în casa Arnotenilor, mincinosul, intrigantul Pirgu îl trece pe Povestitor drept nepot al lui Pașadia, cel vizat nu restabilește adevărul, ci se folosește de alibi. Povestitorul tinde să devină fecior de boier prin adopțiune. De unde împrejurarea de a descoperi în Pantazi un alter-ego, un fel sui-generis de înrudire, de unde aerul patern cu care îi vorbește Pașadia, atunci când îi reproșează raporturile cu Pirgu.

O scară ierarhică a Crailor depășește însă proiectul cărții, unde tovărășia la chefuri instaurează o anumită egalitate – cea convivială – și unde comunicarea între personaje nu este stăvilită de vreo restricție socială. Deci nici constituirea celor patru personaje în două perechi, instructivă, edificatoare chiar, nu intră în intențiile autorului, atât cât s-ar lăsa citite în opera sa. Într-o asemenea așezare, Pirgu îl slujește pe Pașadia, alimentându-i desfrâul, în nădejdea căpătuirii, dar și din temperament, căci e o unealtă a dezalcătuirii și nu poate trăi fără să provoace suferință. Are un

contract tacit cu protectorul său, în virtutea căruia nu-l deconspiră, așa încât Povestitorul trebuie să recurgă la mai multe izvoare pentru a afla despre Pașadia ceea ce acesta nu-i mărturisește. La rândul său, Povestitorul îl asistă pe Pantazi, este chiar Ucenicul acestuia în privința unui mod de trai prin mijlocirea artei, adică înconjurat de ceea ce viața oferă mai frumos și mai îmbălsămat. Pantazi, ca mulți oameni retrași, are nevoie de un stimulent, de un auditoriu, prin mijlocirea căruia să-și risipească năpăditoare melancolie a unui ins căruia viața i-a oferit totul, afară de dragoste. Pare a se înțelege că, întrucât îl privește, Povestitorul ar prefera partea lui Pantazi, chiar cu restricția existențială numită. Ucenicul petrece zile întregi în apartamentul luxos, plin de flori și bine încălzit în care locuiește Pantazi, într-o ambianță foarte deosebită de a unei cămăruțe modeste, în care poștașul putea da buzna. Povestitorul face și el servicii lui Pantazi, după mintea sa: îl determină să ceară mâna Ilinchii Arnoteanu și, în numele patronului, îi face fetei o discretă propunere pe care aceasta o acceptă fără să stea pe gânduri, într-atât e de atrăgătoare sub aspect material. Desigur, datele proveneau de la sursă...

Dacă Pirgu nu-l suferă pe Povestitor – aflăm a-l fi vorbit de rău și că îi propune întâlniri cu femei infectate – la mijloc poate fi un conflict între subalterni. Pirgu realizează cât de bine s-a cuibărit Povestitorul pe lângă Pantazi, ba chiar pe lângă Pașadia, care i-a deschis ușa casei. Ideal vorbind, într-o trăsură circulă Pantazi cu Povestitorul, în cealaltă Pașadia cu Pirgu. Când se despart în patru direcții, secretarii o iau pe jos, unul către Jarcaleți, iar celălalt, încotro oare?

Înșelat în intențiile sale de căpățuire, Pirgu îl va împinge pe Pașadia în moarte, exploatând tendințele suicidare ale acestuia și, eliberat de jug, își va realiza planurile de înavuțire și parvenire socială, în acel moment postbelic de confuzie socială care oferea cele mai bune șanse unui om lipsit de scrupule ca el. Singur, la rândul său, prin plecarea din țară a lui Pantazi, Povestitorul rămâne depozitarul unui peculiu moral, care reprezintă cota lui, în urma uceniciei duse la capăt cu credință. Visul final, care permanentizează o stare extatică, explicitând ideologia personajului, se constituie într-o operație de recuperare pe scară mare, a tuturor celorlalți, inclusiv a lui Pirgu, ce urmează a-i aparține definitiv, ca în eternitatea unei clipe.

Toate aceste scenarii divulgă textul prin adăugare de reactivi

care dau ton puternic nuanței, un artificiu benefic într-un punct al lecturii, sugestiv, în orice caz, un proces de intenții la adresa versiunii Povestitorului. Or, ceea ce caracterizează foarte net comunicatul Povestitorului este decizia sa de a ne purta pe un drum cu marcaj sever, fără scurtături sau modificări pe parcurs. Pentru Povestitor, ceea ce cititorului i se pare greu de admis – excelența situației de fecior de boier – pare de la sine înțeles, dimpreună cu alte singularități morale, ca de pildă adorarea banilor. A fi fecior de boier înseamnă a avea justificarea morală, în societate, pentru oricare împlinire existențială, fie și într-o lume care s-a „stârvit”, dar mai ascunde unele fermecătoare cotloane privilegiate. Problemele de ținută, de ceremonial, capătă proporții exorbitante, ținându-se etica, iar un Pirgu oficiind elegant ceremonialul mesei – fie și la birtul din Covaci! – sau purtând cu semeție un costum din stofe nobile, ce i-ar veni ca turnat, e de neconceput. Foarte grăitoare ne apare, în acest sens, gafa lui Pirgu ducând cuțitul la gură, amintind de dineul abatelui Cosson din *Roșu și negru*.

Lectura textului ne pune în fața unei cunoștințe întâmplătoare – neregulamentară, ca și în *Remember* – respectiv episodul în care Pantazi adresează cuvântul Povestitorului, cerându-i un foc, apoi ne face martorii modului în care-și petrec timpul împreună Craii, fie că-l acceptăm sau nu în „branșa” lor pe Pirgu. Respectând necondiționat titlul narațiunii, două personaje fascinante și unul pitoresc alcătuiesc un triunghi esențial, epicului fiindu-i rezervate diferite deplasări și pățanii ocazionale, în final, o dramă. Întâmplări în actualitate, dimpreună cu cele ce, după spovedaniile eroilor, au avut loc în trecut și la un loc cu istoria familiilor lor, identifică niște noi cunoștințe, dintre care una pare familiară Povestitorului de când lumea.

Portretul fizic e doar schițat, în tehnica eboșei — mai precizat la personajele feminine, Pena Corcodușa, Rașelica Nachmanson, dându-se precădere celui temperamental, copios pigmentat, de unde jocul liber al sugestiilor, iar pentru cititorul obiectiv, impresia de fantomatic. Însă în ambele cazuri, personajele sunt receptate integral, obsesiv chiar. Și, fără îndoială, partea cea mai reușită a portretului este chiar numele personajului. Pașadia, cel sumbru și energic, își trage onomastica de la Pașa Dii-ului, cetatea dunăreană, Măgureni fiind altfel o ramură a Cantacuzinilor, după moșie. Pantazi e un pseudonim cu rezonanță rară, Pirgu, lăsând la o parte semnificația în limba greacă, e parcă însăși chintesența bicisniciei,

reptiliană.

Acestea sunt cu toatele onomastici-manifest, ca și Pena Corcodușa (în limbaj cult: Mirabela!), evocând o lume și adevărind un destin, ba mărturisind chiar predestinare, de unde și ispita de a le interpreta „simbolic”, de a le căuta sorgintea cabalistică. Predestinate fiindcă, în cazurile-cheie, purtătorii lor nu-și aparțin, ci, verigi într-un lanț de destine conjugate, beneficiază de încărcătura ereditară primită și achită creanțele tarelor moștenite, iar, într-o ordine mai înaltă, strânși în chingile unor determinări nemiloase, nu posedă libertatea opțiunilor existențiale. La ei, cu toate că bogați, dar aidoma cu ceea ce se întâmplă celor mai mizeri, situația materială le este chiar destinul moștenit și prin urmare orb, ca al Atrizilor din Antichitate. Sub acest unghi, *Craii de Curtea-Vechă* aparțin tragicului care, secundar vorbind, pretinde întotdeauna un anumit fast de rigoare. Chiar dacă, cel puțin o dată în viață, Pantazi, Pașadia se răzvrătesc, își iau adică soarta în mâini, intenționând să se planteze ferm în existență, căderea lor măsoară precis trăinicia lanțului. Blestemat este Pașadia, de păcatele strămoșilor săi sângeroși, stricați și apucători – dintre care cel mai remarcabil „fu un Bergami” –, păcate ce-i îngunoiază sângele, sleindu-i calitățile până la acele crize, cu grijă ascunse, de curată demență. Blestemat este Pantazi, cel blând și contemplativ, iubitor de flori și de tihna valurilor, dar urmaș de „tâlhari de apă”, copil de veri primari, cât privește ereditatea imediată, și nepot de cămătar! Blestemat Pirgu, feciorul de zaraf, maculat de zestrea noroiilor de uliță, condamnat să reușească în materialitate. Dar, oricum, blestemul acestuia e dintr-o altă categorie, ceea ce rămăsese de dovedit și rămâne mai departe.

Pașadia, Pantazi au luptat întreaga lor tinerețe să străpungă cercul malefic care-i oprima, însă nu au izbutit. Povestitorul face cunoștința lor într-un moment în care, în fapt, ambii își supraviețuiesc, trăind o vacanță prelungită ce reface, într-o versiune secundă, momentul de tinerețe al disponibilității unor feciori de boieri. Dacă Pantazi are mari proprietăți, el s-a întors acasă anume ca să se descotorosească de ele, transformându-le în bani lichizi, pe când Pașadia ține cu chirie până și obiectele casnice. Aceasta este singura libertate de care se bucură, o falsă disponibilitate care maschează inutilitatea unor existențe. Amândoi își cunosc verdictul și, odată ce nu l-au respins, prin sinucidere, îi suportă consecințele. Starea lor de nemulțumire, de melancolie, bețiile sumbre și desfrăul fără plăcere își au temeiul în faza crepusculară în care singura

mângâiere, fala obârșiei, este tocmai factorul de dammare, modalitatea paradoxală de aplicație a eternei reîntoarceri.

Mândri de înaintașii lor – barbari, spoliatori, ucigași – ei au renunțat a mai revendica libertatea originară a acelora, constituindu-se, comparativ, în replici autohtone la Aubrey de Vere, cel care reproducea în sine trăsăturile unor strămoși lipsiți de fizionomie proprie, în câștigul uneia de grup. Astfel, Pașadia va semăna leit cu străbunicul său, pe când blondul Pantazi, cu țacălia sa cânepie, îl va duce firească cu gândul pe Povestitor la Sir Aubrey. Strămoșii însă, în care acționa trufia, rapacitatea, au fost zgriptori încă triumfători în volbura norilor. Pașadia și Pantazi, în volete opuse, sunt frumoși, pe când Pirgu e dizgrațios și respingător, ca și mulțimea de negustori, țate și dulcețărese cu care se congratuiază. Povestitorul se alătură unor condamnați, cu care se simte congener.

Nici Pantazi, nici Pașadia nu sunt aristocrați de viță veche, din prima nobilime a pământului, cosită, pe rând, de domnitorii avizi de putere nemăsurată.

Strămoșii lui Pantazi și ai lui Pașadia s-au înălțat prin slujbe, prin cumetria, acaparări și cumpărări de pământuri, în rândurile unei boierimi ce-și pierduse, odată cu autonomia, atributele puterii. Istoric, erudit, Pașadia dă un verdict negativ, contestând tocmai valorile trecutului. El însuși este mlădița din urmă a unui fugar din Balcani care dobândise, slujind, topuzul de armaș – de asupritor. Pantazi încheie vița unor tâlhari de apă care, orice s-ar spune, numai în chip miraculos ar mai fi putut avea conștiința obârșiei normande, pierdută în negura veacurilor. Prin amestecul plămădei, ei nu diferă, structural, de Pirgu, tot balcanic și el, ca, de altfel, cele mai multe personaje ale povestirii. De la regula amestecului de sânge nu fac excepție nici „adevărații Arnoteni”, atât de aspru urgisiți de ereditate. Cel puțin cazul lui Pașadia este excepțional, prin acumulare: „Femeile ce slujiseră de matcă – greaca ursuză și sanchie (...) sârba haină și dârjă (...), brașoveanca zăcașă și fățarnică (...) înveninaseră și mai mult acel sânge bolnav, îi sporiseră funesta zestre de racile și beteșuguri...” În ultimul descendent, întocmai ca și la Mihnea IV, sufletele „celor dinainte ai săi” cuibau neîmpăcate, licărind în umbra-i privire, rânjind în zâmbetu-i sinistru. Adică, limpede: „Ele-i stânjeniseră înălțarea, îl împiedicaseră să apună cu fală, zăticnindu-i minunata cumpănire”, citește „tulburându-i minunatul echilibru”. Lupta cu aceștia s-a dovedit, prin urmare, mai istovitoare decât aceea cu dușmanii din afară, o luptă din care

Pașadia ieșise învins. (Mărturisind aceasta, eroul vorbește parcă de dincolo de mormânt, o dovadă mai mult că „discursul” său ne parvine prin mijlocirea Povestitorului!)

Nu fărădelegile înaintașilor se răsfrâng asupra urmașilor însă, căci ele ținneau de o morală alimentară – a păsărilor de pradă – ci alcătuirea ereditară încărcată, atavismele. Duhul locului și-a pus pecetea pe Crai, așa rezultă din viziunea lui Pașadia. Tot așa crede și Pantazi, iar faptul că acesta revenise pe tărâmul tinerețelor sale păcătoase cu un nume de împrumut, după spusa lui spre a fi la adăpost de nechemați, se interpretează mai adecvat ca un act magic, de înșelare a sorții, prin rebotezare.

Priviți prin prisma aglutinării dintre vis și viață, Pantazi și Pașadia dobândesc un relief anume, de care aveau, de altfel, mare nevoie, spre deosebire de Pirgu. Relieful acesta nou dobândit elucidează problema consistenței personajelor din *Craii* și dă dimensiunea realismului operei, acel realism ce înglobează misterul, oniricul, manifestat discontinuu, la mai multe niveluri, pe mai multe feluri de materiale. Auctorial, Pașadia este ca o pictură în ulei, asemănătoare celor de epocă, pe fond întunecat, cu trăsături puține, dar bine sugerate de stratul obscur al teroaselor, Pantazi ca un pastel cu linii mai precizate, anulate însă, în parte, de vibrația luminii, iar Pirgu ca o gravură, unde tocmai tăioasa precizie a liniilor interzice culoarea. Pașadia se retrage în adâncimea fundalului, Pantazi pășește din ramă, pe când Pirgu circulă de la stânga la dreapta, în ultimă instanță, cel mai „plat” dintre toți trei.

Disputa, dacă povestirea mateină este o operă funciar realistă, cu rădăcinile adânc înfipite în sol, cum o considera Perpessicius, sau doar o estetică a misterului absolut, cum o definea Vladimir Streinu, își primește dezlegarea, fără să se mai opună stilul, evocării realiste, trăirea, contemplării realității și datul analitic, perspectivei integratoare, într-o asemenea accepție, fastul încăperilor descrise, gustul pentru bogăția decorativă, savoarea detaliului se instituie ca tot atâtea trepte primare de expresie, dezvăluind în spatele Povestitorului pe autorul poet încremenit într-o vârstă, obsedat de viziunea decadențelor mărețe, „brummelismul” său literar, cum s-a spus, cu o fericită formulă.

Dacă autorul și-a orânduit progresiv narațiunea între imaginea fragmentară pe care i-o oferea textul său și imaginea, de asemenea fragmentară, despre sine însuși, putem măsura consecințele în câmpul narativ. Particulara densitate textuală și-ar

avea atunci natural sursa în descripția permanentă pe care i-a oferit-o însuși spectacolul propriilor sale mecanisme constructive, creatoare, reacția scriiturii sub propriul instrument. Aceasta ar putea fi chiar explicația elaborării atât de prelungite, ce-și va fi avut voluptățile ei. Într-o asemenea verosimilă ipoteză, narațiunea s-a alcătuit ca un dublu sistem referențial, având pe o latură câmpul realității, pe cealaltă spațiul ficțiunii, pronunțată cu gravă solemnitate sau cu ironic sarcasm. Atunci ceea ce era mai înainte vetust, depășit, faptul, de pildă, că povestitorul dă singur calificative eroilor săi, devine ingenioasă inovație, dezinvoltă manevră, manifest al libertății artistice. Ficțiuni introduse în realitate, cunoscute înaintea realității – Pantazi, Pașadia – devin eoni referențiali, pe deplin viabili. Incertitudinea formală este exclusă și aceasta este însăși esența realismului prozei mateine, și nu limba sa, elementul cel mai puțin fluent, în trecerea vremii.

¹Nemărturisit, Povestitorul însuși!

*„Que voulez-vous, nous sommes ici aux
portes de l’Orient, où tout est pris à la légère...”*

Raymond Poincaré

Întâmpinarea crailor

„...au tapis-franc nous étions réunis.”

L. Protat

Cu toate că, în ajun chiar, îmi făgăduisem cu jurământ să mă întorc devreme acasă, tocmai atunci mă întorsesem mai târziu: a doua zi spre amiazi.

Noaptea mă apuca în aşternut. Pierdusem răbojul timpului. Aş fi dormit înainte, dus, fără zgomotoasa sosire a unei scrisori pentru care trebuia neapărat să iscălesc de primire. Trezit din somn sunt mahmur, ursuz, ciufut. Nu iscălii. Mormăii numai să fiu lăsat în pace.

Aţipii iarăşi, dar pentru scurtă vreme. Sărăcia de epistolă se înfiinţa din nou, însoţită de cruda lumină a unei lămpi. Mişelul de poşttaş găsisese de cuviinţă să mă iscălească cu mâna lui. Nu-i fusei recunoscător.

Urăsc scrisorile. Nu ştiu să fi primit de când sunt decât una, de la bunul meu amic Uhry, care să-mi fi adus o veste fericită. Am groază de scrisori. Pe atunci le ardeam fără să le deschid.

Asta era soarta ce o aştepta şi pe noua sosită. Cunoscând scrisul, ghicisem cuprinsul. Ştiam pe de rost nesărata plachie de sfaturi şi de dojene ce mi se sluzea de-acasă cam la fiecare început de lună; sfaturi să purced cu bărbăţie pe calea muncii, dojene că nu mă mai înduplecam să purced odată. Şi, în coadă, nelipsita urare ca Dumnezeu să mă aibă în sfânta sa pază.

Amin! În halul însă în care mă găseam mi-ar fi fost peste putinţă să pornesc pe orice fel de cale. Nici în pat nu mă puteam mişca. Deşurubat de la încheieturi, cu şalele frânte, mi se părea că ajunseseam în stare de piftie. În mintea mea aburită miji frica să nu mă fi lovit damblaua.

Nu, dar în sfârşit mă răzbise. De o lună, pe tăcute şi nerăsuflete, cu nădejde şi temei, o dusesem într-o băutură, un crailâc, un joc. În anii din urmă, fusesem greu încercat de împrejurări; mica mea luntre, o bătuseră valuri mari. Mă apăsasem prost şi, scârbit de toate peste măsură, năzuisem să aflu într-o viaţă

de stricăciune uitarea.

O luasem numai cam repede și mă vedeam în curând silit să depun armele. Mă lăsau puterile. În acea seară, eram în așa hal de sfârșeală că n-aș fi crezut să mă pot scula nici să fi luat casa foc. Dar deodată mă pomenii cu mine în mijlocul odăii, în picioare, uitându-mă speriat la ceasornic. Mi-adusesem aminte că eram poftit la masă de Pantazi.

Ce noroc că mă deșteptase; mare noroc! Privii acum cu recunoștință scrisoarea părintească; fără ea scăpam întâlnirea cu cel mai scump prieten.

Mă îmbrăcai și ieșii. Era, spre căderea iernii, o vreme de lacrimi. Deși nu plouase, tot era ud; jgheburile plângeau, ramurile copacilor desfrunziți picurau, pe tulpine și pe grilaje se prelingeau, ca o sudoare rece, stropi groși. Ista e timpul care îndeamnă cel mai mult la băutură; rarii trecători ce se prefirau prin ceață erau mai toți afumați. Un lungan, coborând prispa unei cârciumi, căzu grămadă și nu se mai sculă.

Întorsei capul dezgustat. Birtul ales pentru acea seară fiind tocmai în Covaci, luai o birjă, lucru cuminte, deoarece, la sosirea mea, ceilalți mosafiri erau la a doua țuică, iar oaspetele la a treia. Mă arătai mirat că se înființaseră cu toții așa devreme; Pantazi însă mă lămurii că el venise de-a dreptul de-acasă, iar Pașadia cu Pirgu de-a dreptul și ei de la „club”, vremea fiind prea urâtă ca să mai zăbovească la aperitive.

Pantazi porunci încă un rând de țuici. Dar voia bună ce ne urarăm, ciocnind, lipsea cu totul. Mă temui să nu adorm iar. În sala unde grosolana petrecere negustorească pornise să se înfierbânte – era într-o sâmbătă – masa noastră avea aerul unui ospăț de înmormântare.

Borșul cu smântână și ardei verde fu sorbit în tăcere. Nici unul din meseni nu ridica ochii din taler. Pirgu, îndeosebi, părea frământat de o mâhnire neagră. Aș fi deschis eu vorba dacă lăutarii n-ar fi început tocmai un vals care era una din slăbiciunile lui Pantazi, un vals domol, voluptuos și trist, aproape funebru. În legănarea lui molatecă, pâlăia, nostalgică și sumbră fără sfârșit, o patimă așa sfâșietoare că însăși plăcerea de a-l asculta era amestecată cu suferință. De îndată ce coardele încăluzate porniseră să îngâne amara destăinuire, sub vraja adâncă a melodiei, întreaga sală amuțise. Tot mai învăluită, mai joasă, mai înceată, mărturisind duioșii și dezamăgiri, rătăcirii și chinuri, remușcări și căințe,

cântarea, înecată de dor, se îndepărta, se stingea, suspinând până la capăt, pierdută, o prea târzie și zadarnică chemare.

Pantazi își șterse ochii umezi.

— Ah! zise Pirgu lui Pașadia, făcându-și privirea galeșă și glasul dulceag, ah! cu valsul ăsta țin să te duc la lăcașul cel din urmă, cât mai curând; cred că n-ai să mă faci s-aștept mult încă această sărbătoare a tinerețelor mele. Ce frumos are să fie, ce frumos! Și eu beat, cu nenea Pantazi, voi stoarce întristatei adunări lacrimi fierbinți luându-mi, în cuvinte mișcătoare, rămas-bun de la în veci neuitatul meu prieten.

Pașadia nu zise nimic.

— Da, urmă Pirgu, leșinându-și și mai mult glasul și privirea, are să fie atât de frumos! Eu am să-ți duc căvălăriile pe pernă. Și, la șapte ani, la parastasul cel mare, când au să te dezgroape, rămășag pun că au să te găsească tot dichisit, tot scortos, tot fercheș, fără un fir de păr alb, murat în argint-viu și în spirt ca un gogoșar în sare și în oțet.

Dar Pașadia nu-l asculta, se gândea aiurea. Scăpa de data asta Pirgu și mi-era necaz, deoarece n-aveam ochi să-l văd.

Rămânând de tânăr singur în București, de capul meu, mă ferisem să intru-n cârd cu oricine, așa că din restrânsul cerc al cunoștințelor mele, alese toate pe sprânceană, Gorică Pirgu n-ar fi făcut niciodată parte, dacă n-ar fi fost tovarășul nedespărțit al lui Pașadia de care aveam o evlavie nemărginită.

Pașadia era un lucefăr. Un joc al întâmplării îl înzestrase cu una din alcătuirile cele mai desăvârșite ce poate avea creierul omenesc. Am cunoscut de aproape o bună parte din aceia ce sunt socotiți ca faime ale țării; la foarte puțini însă dintr-înșii am văzut laolaltă și așa minunat cumpănite atâtea înalte însușiri ca la acest nedreptățit ce, de voie, din viață, se hărăzise singur uitării. Și nu știu un al doilea care să fi stârnit împotrivă-i atâtea oarbe dușmării.

Auzisem că aceasta și-o datora în parte înfățișării. Ce frumos cap avea totuși! Într-însul ațipea ceva neliniștitor, atâta patimă înfrânată, atâta trufie aprigă și haină învrăjbire se destăinuiau în trăsăturile feței sale veștede, în cuta sastisită a buzelor, în puterea nărilor, în acea privire tulbure între pleoapele grele. Iar din ce spunea, cu un glas trăgănat și surd, se desprindea, cu amărăciune, o adâncă silă.

Viața lui, din istoria căreia i se întâmpla rar să dezvăluie ceva, fusese o crâncenă luptă începută de timpuriu. Ieșit din oameni cu

vază și stare, fusese oropsit de la naștere, crescut pe mâini străine, surghiunit apoi în străinătate la învățătură. Întors în țară, se văzuse jefuit de ai săi, înlăturat, hărțuit, prigonit și trădat de toată lumea. Ce nu se uneltise împotriva lui? Cu ce strigătoare nedreptate îi fuseseră întâmpinate lucrările, truda de zi și noapte a jertfitei sale tinereți, cum se învoiseră cu toții să-l îngroape sub tăcere! Din grelele încercări de tot soiul prin cari trecuse atâția ani de restriște și cari ar fi doborât un uriaș, această faptură de fier ieșise călită de două ori. Pașadia nu fusese omul resemnării, încrederea în sine și sângele rece nu-l părăsiseră în cele mai negre clipe; statornic în urmărirea țelului, el înfrânsese vitregia împrejurărilor, o întorsese cu dibăcie în folosul său. Ca dânsul nimeni nu știuse să aștepte și să rabde, neclintit el pândise norocul la răspântie, îl înșfăcase și-l siluise ca să-i poată smulge ceea ce, în chip firesc, i s-ar fi convenit de la început fără caznă și zbućium. Odată ajuns se întrecuse, luase văzul tuturilor, îi uluise și-și făcuse, jugănar cumplit, dar cu mânuși, toate mendrele. Calea măririlor i se deschidea largă, netedă, acum însă că putea năzui la orice, nu mai voi el nimic și se retrase. Presupuneam că la temelia acestei hotărâri ciudate a fost întru câtva și teama de sine însuși, fiindcă, sub învelișul de gheață din afară, Pașadia ascundea o fire pătimășă, întortocheată, tenebroasă care, cu toată stăpânirea, se trăda adesea în scăpărări de cinism. Cu veninul ce se îngrămădise în inima sa împietrită, puterea l-ar fi făcut lesne primejdios. Și nici o încredere la el în virtute, în cinste, în bine, nici o milă sau îngăduială pentru slăbiciunile omenești de cari arăta a fi cu totul străin.

Retragerea sa din politică mirase mai puțin totuși decât schimbarea ce se petrecuse în felul său de trai. La vârsta când la alții începe pocăința, el care totdeauna slujise de pildă vie de cumpătare, se năpustise deodată la desfrâu. Era aceasta darea pe față a unei vieți ce dusesse și până atunci în întuneric, sau reluarea unor vechi deprinderi de cari râvna de a izbuti îl făcuseră să se dezberă un lung șir de ani? – căci firesc nu era ca o asemenea năpârleală să fi avut loc de azi pe mâine. Cum, nu știu, rar însă mi s-a întâmplat să văd jucător așa frumos, crai așa ahtiat, băutor așa măreț. Dar se putea oare spune că decăzuse? Nicidecum. De o sobră eleganță, plin de demnitate în port și vorbire, el rămăsese apusean și om de lume până în vârful unghiilor. Ca să prezideze o înaltă Adunare sau o Academie, altul nu s-ar fi găsit mai potrivit. Cineva care nu l-ar fi cunoscut, văzându-l trecând seara, când ieșea, țeapăn și grav, cu trăsura la pas după el, pentru nimic n-ar fi voit să creadă în ce

murdare și josnice locuri mergea acel impunător domn să se înfunde până la ziua. Pentru mine, priveliștea acelei vieți avea ceva copleșitor, în ea bănuiam că se desfășura o întunecată dramă sufletească a cărei taină rămânea nepătrunsă.

Dacă, încercând a reda într-o câțva trăsuri acestui nobil chip, am stăruit atât, e pentru că n-am voit să scap prilejul de a-l face să retrăiască înaintea ochilor mei, amintirea lui fiindu-mi scumpă. Deosebit de cutreierătorul culcușurilor de noapte ale destrăbălării bucureștene, în Pașadia, eu am cunoscut un alt om. Dar pe acela îl întâlneam aiurea. La câțiva pași de Podul Mogoșoaiei, într-o uliță singuratică, în umbra unei bătrâne grădini fără flori, se ridică, neprimitoare și posomorâtă, o casă veche. Eram unul din rarii privilegiați ce treceau pragul acelei bogate locuințe unde, până în cel din urmă ungher, se resfrângea, sever, sufletul stăpânului.

Îl găseam în odaia lui de lucru, lăcaș de liniște și de reculegere, în care nimic nu pătrundea din lumea din afară. În acea încăpere, căptușită cu postav de fața iascăi și înconjurată peste tot de dulapuri ferecate în pereți, cu geamurile perdeluite, câte neuitate ceasuri m-a ținut, pironit în jilt, convorbirea oaspei. Miezoasă și cuprinzătoare, reținută și măiestrită, fără lăbărțări, razne și prisosuri, ea învăluia în mreje puternice, uimea, răpea, fermeca. Pașadia era deopotrivă meșter pe pană și în tinerețe zugrăvisse frumos. Era de necrezut cât citise. Istoria o cunoștea ca nimeni altul, ea desăvârșise la dânsul darul înnăscut de a judeca fără să se înșele oamenii; multora pe atunci în plină înălțare el le-a prevăzut, apropiată, trista prăbușire și nu pot uita cum rostind cuvintele cobitoare ochii îi licăreau siniștri. Pașadia Măgureanu! Am privit ca un har al Proniei simpatia ce dânsul a avut pentru mine și mă mândresc de a fi cîrăc al acestui mare răzvrătit, atât de stoic, căruia din toate cusururile ce-i găsea lumea, nu mă învoiam a-i recunoaște decât unul singur – acela însă de neiertat: prieteșugul cu Gorică.

Gore Pirgu era o lichea fără seamăn și fără pereche. Nesăratele lui giumbușlucuri de soitar obraznic îi scosese rămașa de băiat deștept, la care se adăogase – de ce nu se știe – și aceea de băiat bun, deși bun nu era decât de rele. Acest chimiță avea un suflet de hengher și de cioclu. De mic stricat până la măduvă, giolar, rișcar, slujnicar, înhăitat cu toți codoșii și măsluitorii, fusese Veniaminul cafenelei „Cazes” și Cherubinul caselor de întâlnire. Mi-a fost silă să cercetez mai cu de-amănuntul ițele acestei firi uscate și triste care simțea o atragere bolnavă numai pentru ce e murdar și

putred. Pirgu avea în sânge dorul vieții de dezvățare țigănească de odinioară de la noi, cu dragostele la mahala, chefurile la mănăstiri, cântecele fără perdea, scârboșeniile și mășcărilor. Cu jocul de cărți ce-i slujea de meserie și cu boalele lumești ce-l istoviseră înainte de vreme, acestea erau singurele lucruri de cari știa să vorbească, întocmindu-i tot temeiul hazului cu care le încânta celor ce-i prețuiau dobitocia. Și totuși pe altcineva nu găsisese ca să și-l facă tovarăș Pașadia care de altmintreli îl disprețuia fățiș, jicnindu-l și umilindu-l fără cruțare de câte ori se ivea prilejul.

— Vezi, te rog, îmi zise el, nu-l lăsa pe vecinul dumitale să se sinucidă; uite-l, înghite cuțitul.

Într-adevăr, plin de zel, Gorică lucra în cega rasol cu cuțitul, tăvălea bucata prin maioneză și, tot cu cuțitul, o băga adânc în gură. Mă făcui că nu văd, nu aud. Pantazi se aplecă să caute ceva sub masă.

— În preceptele sale, urmă Pașadia, buna creștere elementară glăsuiește: nici cuțitul în legume și pește, nici furculița în brânză și, nici într-un fel, cuțitul în gură. Dar asta de, pentru oameni fini, feciori de boer, nu pentru mitocani, adunătură. Să faci rămătorul să bea din fedeleș!

Pentru Pirgu, care se credea neîntrecut în cunoașterea obiceiurilor lumii înalte, nu se putea înfruntare mai sângeroasă. Se reculese însă repede și-i răspunse țăntoș lui Pașadia că avea să-l desființeze.

— Să mă slăbești cu mofturi de-astea, se rățoi el, că altfel întorc foaia. Ai îmbătrânit nebun...

Ca să împece lucrurile, Pantazi porunci să se destupe șampania ce, după datina meselor noastre, se sluji în pahare mari. Pirgu nu lăsă să i se toarne decât un deget, peste care adăogă aproape o litră de apă minerală, niște borviz ușor. Din tuspatură era singurul care nu ducea la băutură, se putea spune chiar că mai mult se făcea că bea, umflându-se cu șprîțuri cu sifon, cu sifon albastru. I se întâmpla rar totuși să nu fie beat de dimineată și când se chirchilea se ținea de tot soiul de pozne, după săvârșirea cărora, nițel obraz să fi avut numai, ar fi trebuit să-i fie rușine să mai dea ochi cu lumea.

Închinând într-un glas în sănătatea lui Pantazi, iubitul nostru oaspe, sorbirăm cu deliciu din băutura înviorătoare. Pirgu își muie doar buzele și se strâmbă.

— Șampania fără muieri, bombăni el, nu face două parale.

Femeile fuseseră însă, în chip hotărât, pentru totdeauna înlăturate de la mesele noastre. Toate încercările lui Gorică de a i se încuviința să-și poftască o prietenă—două fuseseră zadarnice. Pantazi s-ar fi învoit bucuros, dar Pașadia rămăsese neînduplecat. Ne mărgineam să aruncăm scurte priviri cotoiești cucoanelor de la mesele vecine cari, cam de obicei, ne răspundeau și ele cu ochiade șirete.

Cu căutătura-i tulbure și posomorâtă, Pașadia dezbrăca o durdulie ovreică, așezată în fața lui, ceva mai departe. Mă întovărășii și eu la această creștinească faptă, știind că nu supăram întru nimic pe marele meu prieten. Conștientă de minunata ei frumusețe răsăriteană în deplină înflorire, albă și mată ca un chip de ceară în care ochii de catifea ardeau cu o flacără rece între genele de mătase, ea rămânea nemișcată, nepăsătoare, în trufia fără margini a stirpei alese, așa ca străbunele ei când erau târâte, despoiate, în târgurile de robi, sau trase, mai târziu, pe scripetele lui Torquemada. Stând picior peste picior, rochia i se ridicase până la genunchi, lăsând să i se vadă, pale, prin străvezimea ciorapilor negri, pulpele strunguite fără cusur. Când se hotărî să și le acopere, fu fără grabă și fără să roșească. Pirgu pisa cu nerușinare o negustoreasă cu fața aprinsă sub suliman, înfoiată și înzorzonată. Zâmbindu-i galeș, cu ochii pe jumătate închiși, el ridica paharul, sorbea cu gingășie, apoi își lingea buzele cu poftă. Singur Pantazi nu se uita la nimeni. Visătoare ca totdeauna, privirea i se pierdea aiurea, blândă și tristă. El făcu semn să mai vie șampanie.

Dar Pirgu se-ntrecea cu gluma. Făcând din paharul golit ochian, cu cealaltă mână trimetea sărutări trupei negustorese care se prăpădea de râs. Pașadia îl sfătui să se astâmpere să nu dea de belea.

— Frumos ți-ar sta, îl întrebă el, să te vezi luat pe sus și dat afară?

Pirgu îl privi cu desprețuitoare milă.

— Mă crezi, pesemne, că sunt ca dumneata să fiu dat afară cu una cu două, terchea-berchea, haimana? Cine nu mă cunoaște aici și oriunde, cine nu mă iubește, unde nu sunt la mine acasă?

Ca să-și dovedească spusele, se ridică și trecu la masa negustoresei căreia-i pupă mâna și-i vorbi la ureche, dete o raită și pe la alte mese, oprindu-se mai mult la aceea a frumoasei ovreice.

— M-a întrebat Rașelica, ne zise întorcându-se, cum un om așa fin ca mine, fecior de boer, pot să mă adun cu oameni atât de

ordinari? Era furioasă. Am rugat-o să nu ia în seamă; unul, i-am spus, e un biet bătrân stricat, a fost pe vremuri ceva de capul lui, dar acum s-a zaharisit; celălalt e un copil.

Paşadia înghiţi şi tăcu. Îi urmai pilda. Nu-mi ascunsei admirarea de câtă lume cunoştea Pirgu.

Lume de tot soiul şi de toată teapa, lume multă, toată lumea. Pe cine nu cunoştea într-adevăr, unde nu pătrunsesse? În zăvorâtele case ale negustoriei sperioase şi speriate, în ferecata cetăţuie a ovreimei îmbuibate de belşug, în şubredele cuiburi ale râiei ciocoieşti, pretutindenii, Gorică era primit cu braţele deschise, deşi nu totdeauna pe uşa din faţă. Rămâne de mirare cum nu insufla nicăieri scârbă şi teamă, cum nimeni nu voia să vadă că în potaia aceea mărunţă ce se târa şi se gudura rânjind pizma ţinea deşteaptă şi asmuţa fără încetare, împotriva tuturilor, o fiară spurcată şi căpie, pornită pe vrăjmăşie, pe vătămare, pe rău, părănd a sluji soartei de unealtă de dezalcătuire şi de nimicire. Mârşăvia nu se sfia de altfel să şi-o mărturisească, făcându-şi fală din isprăvi pentru cari legea ar fi trebuit să prevadă puşcăria sau balamucul.

De şcolar, îşi ducea prietenii la femei bolnave. Pentru asemenea lucruri se bucura de o închipuire drăcească nesecată. Din aţâţarea la desfrâu, căruia îşi închinase trupul şi sufletul, îşi făcuse un apostolat. Iscusit în samsarlâcuri şi pezevenglâcuri, fusese faurul ruinei câtorva feciori-de-bani-gata şi al căderii mai multor femei; mulţumită lui, nume cunoscute se mânjiseră de necinste. Rar se petrecea murdărie în care să nu fi fost amestecat şi dânsul, şi adesea numai dintr-o crudă şi fără saţiu poftă de a-şi bate joc, pentru care nu se da înapoi de la nimic: iscodirea, defăimarea, bârfeala, zâzania, pâra, ameninţarea cu darea în vileag a tainei încredinţate sau smulse, răvaşele neiscălite – toate îi păreau deopotrivă bune, fiecare după cerinţă. Se năştea întrebarea ce ar fi trebuit dar să mai facă Gore Pirgu ca să treacă drept băiat rău?

Măgulit că-l admirasem, nu trebui să-l rog de două ori ca să istorisească păţania cea din urmă a doamnei Mursă. Fu însă întrerupt de plecarea Raşelichii. Cu paşi mlădioşi, ea se îndreptă spre masa noastră ca să-şi ia mantaua din cuierul vecin. Pirgu sări s-o ajute. Era cum nu se poate mai bine Raşelica şi de minune potrivită; trezita asemănare a femeii cu floarea – o floare neagră de tropice, plină de otravă şi de miere – o deştepta fără voie mireasma caldă ce se răspândea, ameţitor de pătimăşă, la fiecare din mişcărilor ei. De aproape însă, fără ca frumuseţea ei să-şi piardă din strălucire, dânsa

avea ceva respingător, în ea se simțea, mai mult decât în alte femei, Eva, străina, dușmana neîmpăcată și veșnică, împrăștiatoare de ispită și de moarte. Privirea ei liniștită, aplecându-se asupra colțului nostru, avu o scăpărare aspră ciocnindu-se de a lui Pașadia.

O urma un fel de țingău adus din spate și cam deșelat, cu ochi încercănați și sticloși, cu obrajii aprinși de o roșeață nesănătoasă. O tuse seacă îl chinuia fără răgaz. În zâmbetul cu care își luă rămas-bun de la Pirgu, fu parcă durerea unei despărțiri pentru totdeauna.

— E Mișu, ne șopti Pirgu. E pe dric, ne lasă. L-a dat gata și p-ăsta; doi bărbați în trei ani, bașca ce-a mai forfecat pe de-alături. Halal să-i fie, strașnică muiere, pe onoarea mea! Și către Pașadia: Ei și dumneata ai vrea să te arunci, crezi că te țin meșii? Spune să știu, să-ți fac vorba, întră chiar în vederile mele.

În loc să răspundă, Pașadia își sorbi paharul până la picătura cea din urmă.

— La adică, de ce te-ai codi? stăruie Pirgu, tot îți sună coliva. Parcă nu știe lumea că de mult numai în miambal și-n magiun îți mai stă nădejdea? Te vezi pe drojdii, caută să mori încai fericit...

Estimp, o vie mișcare se iscase în tot birtul. Mulți se sculară de la masă, năpustindu-se spre ieșire. Se auzeau trâmbițari, treceau pompierii. Băiatul care ne slujise ne spuse că nu fusese mai nimic: se aprinsese un coș lângă biserica Curtea-Veche, dar fusese stins înainte să sosească tulumbele. Unii dintre meseni fiind stăpânii sau chiriașii caselor din partea locului, fiecare își pierduse sărta, la gândul că s-ar fi putut întinde și la el focul, atât de amenințător în acele uliți strâmte, cu clădiri lipite una de alta.

Se deschise vorba despre Curtea-veche căreia fără biserica cu turlă verde ce-i poartă numele i-ar fi pierit până și amintirea. Cu priceperea-i cunoscută, Pașadia ne înșiră cam tot ce se știa despre acele locuințe ale vechilor domnitori. Nimic de seamă pe cât părea. Ca întreg târgul, Curtea fusese arsă și rezidită de numeroase ori și trebuie să fi acoperit o arie întinsă, rămășițe de temelii boltite găsimdu-se în întregă mahalaua, de pildă sub birtul unde ne aflam. Cum fusese Curtea era lesne de închipuit, semănând în mare cu mănăstirile, cu trupuri de clădiri multe pentru a putea sălășlui toată liota și țigănia, fără întocmire, fără stil, cu nade, umpluturi și cârpeli, vrednică să slujească, în urâtenia ei, de decor ticăloșiei unei tagme stăpânitoare plămădită din toate lepădăturile venetice și din belșug altoită cu sânge țigănesc.

Îl întrebai dacă nu în nestatornicia domniilor și în teama de

năvăliri trebuie căutată pricina că nu s-a durat și la noi măreț și trainic ca în Apus? Plăcerea nobilă de a zidi nu a lipsit unora din voievozi; Brâncoveanu bunioară ridicase pe întinsele lui moșii Curți bogate. Îmi răspunse că nu; iubirea de frumos fiind unul din privilegiile popoarelor de stirpe înaltă și printre acestea nu putea fi prenumărat și al nostru care n-a dat civilizației nimic. Îi căsună apoi pe Brâncoveanu și, smulgându-i cuca domnească, scufa de prinț al Sfintei-Împărății, cununa de comite maghiar și lanțul Sfântului Andrei al Rusiei, în câteva trăsuri ni-l zugrăvi ca pe un bulibașă mehenghi, vânzător și slugarnic – un suflet de rob. Că se molipsise și dânsul de frigurile de a clădi, sădi și împodobi ce au bântuit la puternicii timpului său era adevărat, dar de la nenorocitul acesta atât de bogat și care a domnit atunci când tumultuoasa înflorire a barocului era în toi, ce-a rămas? Ce lasă după el: stâlpii de la Hurez, pridvorul de la Mogoșoaia, Potlogii, ce?... – și cu asemenea marda opăcită și pocălită îndrăznim să ne mai lăudăm? Ar trebui să se isprăvească o dată pentru totdeauna cu istoriile astea că e mai mare rușinea!

Ieșirea aceasta nu ne surprinse. Pașadia privind și judecând cu o neînduplecată asprime tot ce era românesc, mergea adesea cu înverșunarea până la a fi de rea-credință. Ura ce mocnea într-însul neadormită se învolta și se învolbura atunci vajnică, uriașă, încingându-l ca un jărat, avântându-l ca un talaz. Cum nu i se putea tăgădui nici partea lui de dreptate, găsi de prisos să mă ridic ca să apăr acel trecut, vedeniei căruia pana mea datora o minunată tâmplă de icoane ce migălisem în tinerețe cu o osârdie aproape cucernică. Nu fu nici nevoie, deoarece Pașadia, singur, reveni într-o dată asupra severei sale păreri.

— E ciudat totuși, mărturisi el, deși ca artă le găsesc mai prejos chiar decât amintirea lor istorică, vestigiilor acestora umile nu le pot contesta deosebitul fermec. În fața celor mai neînsemnate, închipuirea mea prinde aripi, mă simt mișcat, mișcat adânc.

— Eu unul te înțeleg, îi zise Pirgu, pentru că și dumneata ești o ruină, o ruină venerabilă, nu însă din cele bine păstrate.

Se râse. În felul acesta petreceam noi. Cultul lui Comus ne întrunea, cam de o lună aproape zilnic, la prânz sau la cină. Dar adevărata plăcere o aflam în vorbă, în taifasul ce îmbrățișa numai lucruri frumoase: călătoriile, artele, literale, istoria – istoria mai ales – plutind în seninătatea slăvilor academice, de unde îl prăbușea în noroi gluma lui Pirgu. Era întristător cum, în nepregătirea sa, acest

vrăjmaș al slovei tipărite rămânea străin de ce se discuta. În Pantazi însă, Pașadia întâlnește o minte clară, un spirit înarmat și liber; un cuvânt mă temeam a nu pierde din luminosul lor schimb de vederi și de cunoștințe și faptul că mi-au rămas însemnările ce aveam grija să iau de ele mă consolă, dacă nu mă și despăgubește, de toate pierderile de lucruri ce am suferit de la război încoace.

Spre marea mea părere de rău, în acea seară zaifetul trebuia să se spargă devreme; Pașadia pleca spre miezul nopții la munte.

— Voi aștepta cu nerăbdare, zise el, ziua întoarcerii ca să ne revedem la mine. Și către Pîrgu: aranjăm și un mic poker, nu e așa? — mai înveți jocul.

Pe dată, Pîrgu se aprinse de o mânie grozavă de care, ca să se ușureze, icni pe nerăsuflăte un potop de scârbe, trecând de la înjurăturile surugiești la ocările de precupeață și la blestemele de chivuță. Aflarăm că înainte de masă, la tripou, Pașadia care-l juca pe Pîrgu cu dușmănie îl scuturase, într-o întâlnire uriașă, de toate paralele. Pîrgu pierduse douăzeci și cinci de poli și mai rămăsese dator încă atât.

Ca să-l potolească, Pantazi îl întrebă dacă are nevoie de bani. Pîrgu răspunse mândru că nu, ceea ce ne miră chiar după ce-l văzurăm scoțând, dintr-un plic, un teanc de sutari. Jucase toată noaptea, într-o casă particulară, la Arnoteni, drum-de-fier și se umpluse. Pașadia îi ceru datoria.

— Asta nu! zise Pîrgu.

Pantazi plăti, împărțind bacșișuri grase băieților și lăutarilor. Plecarăm. Dar la ieșire, trăsura închisă care îl aștepta pe Pașadia în ulicioara îngustă din fața birtului nu putu să se miște înainte din pricina unui ghem de oameni ce, în răsese și țipete, se rostogoli până lângă noi. În mijlocul învâlmășelii, urlând ca o fiară, o femeie se lupta cu trei vardiști țepeni ce abia puteau s-o dovedească. Pomenindu-ne cu ea aproape în brațe, tuspătru deterăm un pas înapoi.

Bătrână și veștejită, cu capul dezbrobodit și numai zdrențe toată, cu un picior desculț, ea părea, în turba-i cumplită, o făptură a iadului. Beată moartă, vărsase pe ea și o trecuse neputința, ceea ce umplea de o bucurie nebună droaia de derbedei și de femei pierdute ce-i făceau alai strigând: Pena! Pena Corcodușa!

Băgai de seamă că Pantazi tresări deodată și păli. Dar la vederea noastră, Corcodușa fu cuprinsă de o furie oarbă. Ce ne fu dat să auzim ar fi făcut să se cutremure inima cea mai păgână. Pîrgu

însuși rămase cu gura căscată.

— Ascultă cu atenție și memorează, îi șopti Pașadia, ai ocazia să-ți completezi educația de acasă.

Vardiștii îndepărtară bețiva. Pantazi intrase în vorbă cu o fetiță ce, zâmbind, își ațintise tot timpul asupra acelei triste priveliști a nemerniciei omenești uitătura vioaie și semeață, întrebând-o dacă știa cine era ticăloasa bătrână care acum se trântise în mijlocul podului, ca ursul, și nu mai voia să se scoale.

— E Pena Corcodușa, răspunse fetița. S-a îmbătat iar. Când e trează e cumsecade, dar dacă se ciupește, face urât.

După ce-i strecură ceva în mână, Pantazi o mai descusu pe fată. Aflarăm că Pena trăia pe lângă Curtea-Veche, sta la biserică la pangar, făcea treabă prin piață. Îndeletnicirea ei de căpetenie era să scalde morți. Fusesse și la balamuc mai demult.

Cu mare caznă vardiștii izbutiseră să o ridice. Când se văzu în picioare și dete iar cu ochii de noi, se zbârli din nou, gata să reia de-a capul prietenoasă-i întâmpinare, fiind însă smucită se înecă și glasul i se pierdu în bolboroseli.

— Crailor, ne mai strigă totuși. Crai de Curtea-Veche.

Vorbise prin ea oare altcineva, de altădată – cine știe? Dar ca această zicere uitată, demult scoasă din întrebuițare, nimic pe lume nu cred să-i fi putut face lui Pantazi atâta plăcere. I se luminase fața, nu se mai sătura de a o rosti.

— E, într-adevăr, recunosc Pașadia, o asociație de cuvinte din cele mai fericite; lasă pe jos „Curtenii calului de spiță”, cu aceeași însemnare, din vremea lui Ludovic al treisprezecelea. Are ceva ecuestre, mistic. Ar fi un minunat titlu pentru o carte.

— Nefericita Pena, murmură Pantazi cu melancolie, după un răstimp de tăcere, sărmană ființă, aș fi crezut eu să te mai întâlnesc? De câte nu-mi aduci aminte!

— Cum, o cunoști? Întrebă mirat Pirgu.

— Da, e o istorie veche; o istorie de dragoste și nu de toate zilele. Era pe vremea războiului din șaptezeci și șapte. Nu cred să fi pierit încă via amintire ce rușii au lăsat aici femeilor, femeilor de toată teapa. A fost o curată nebunie. Pe rogojină, ca sub pologul de horbotă, ploaia de ruble acoperea lacome Danae. În București, muscalii aflaseră o Capua. Cucoanele nu mai aveau ochi decât pentru ofițerii ruși. Dar acela după care turbaseră toate era Leuchtenberg-Beauharnais, frumosul Serghie, nepotul Împăratului. Zadarnic însă așteptară să-i cadă batista. Căci întâmplarea îl

aruncase, din întâia noapte, în brațele unei femei de rând și din brațele acesteia nu s-a mai putut desprinde. Era o fată de mahala, nu prea tânără, puțin căruntă la tâmpile; o știam de la balurile mascate și de la grădinile de vară. Fermecul acestei ființe, de obicei posacă, mai mult ciudată decât frumoasă, îi sta în ochi, niște ochi mari verzi, verzi-tulburi, lături-de-pește cum le zice românul, genați și sprâncenați, cu privirea cam rătăcită. Să fi fost alții nurii ce țesură mreaja în care fu prinsă inima ducelui? – se poate; e netăgăduit însă că, împărtășită de amândoi deopotrivă, o pătimașă iubire se aprinse între floarea-de-maidan și Făt-Frumosul în ființa căruia se resfrângeau, întrunite, strălucirile a două cununi împărătești. Rămăsese lucru hotărât ca, după război, Pena să-și urmeze domnul și stăpânul în Rusia. Leuchtenberg s-a dus să moară ca un cruciat în Balcani. I-am însoțit trupul până la Prut. În seara de 19 octomvrie, șaptezeci și șapte, trenul mortuar, cu un vagon preschimbant în paraclis-arzător unde, între o risipă de făclii și de candelă, preoți în odăjdii și cavaleri-garzi în platoșe poleite privegheau racla ascunsă sub flori a eroului, a trecut prin București, oprindu-se numai câteva clipe pentru a primi onorurile. Din mulțime se ridică un țipăt sfâșietor și o femeie căzu grămadă. Ați înțeles cine era. Când s-a deșteptat, a trebuit s-o lege.

Sunt de atunci treizeci și trei de ani.

Pantazi își scutură țigara. Trista istorie a Penei nu ne făcu nouă mai puțină plăcere decât lui neprețuita ei ocară. Pașadia își luă rămas-bun și se urcă în caretă.

— Iepure și călătorie sprâncenată, îi strigă Pirgu.

Acum, Gorică se împleticea și i se încurca limba. Îi trebui oarecare caznă ca să ne spuie că jucase ca un părinte; răposatul „Poker” în ființă n-ar fi jucat mai bine.

— Cu toate astea am intrat mesa, se văicări el, am intrat și nu pot afla mângâiere. Dar are să mi-o plătească, și scump, caiafa asta bătrână, am să-l curăț.

Se țină de capul nostru să mergem cu el.

— Haideți, domnilor, ne îmbiă, haideți, nu vă duc eu la rău.

Îl întrebarăm unde.

— La Arnoteni, ne răspunse, adevărații Arnoteni.

Nu pentru întâia oară stăruia Pirgu să ne ducă acolo. Ca să ne scăpăm de el, îi făgăduirăm să-l însoțim oricând altă dată, oriunde, numai în acea seară nu. La podul Mogoșoaiei ne despărțirăm, Pirgu luând-o spre poștă, noi spre Sărindar. Noaptea era umedă și rece,

ceața se făcea tot mai deasă. Mă gândeam tocmai cum să mă văd mai degrabă acasă, în pat, când Pantazi, după obiceiul lui, mă rugă să rămân cu el. Mai era chip să mă împotrivesc, de hatârul lui ce nu eram în stare? Căci dacă de Pașadia aveam evlavie, de Pantazi aveam slăbiciune, una pornește de la cap, cealaltă de la inimă, și oricât s-ar ține cineva, inima trece înaintea capului. Omul acesta ciudat îmi fusese drag și înainte de a-l cunoaște, într-însul mi se părea că găsisem un prieten de când lumea și adesea, mai mult chiar, un alt eu-însumi.

2În ediția Perpessicius: „nu pot avea”.

Cele trei hagialâcuri

„C'est une belle chose, mon ami, que les voyages...”

Diderot

Un prieten de când lumea, așa-mi păruse, deși înainte de anul acela – 1910 – nici nu-i bănuisem măcar ființa pe lume. Se ivise în București cam odată cu întâile frunze. De atunci îl întâlнисem mereu și pretutindeni.

De la început îmi făcuse plăcere să-l văd, cu timpul căutasem chiar prilejul. Sunt ființe cari prin câte ceva, uneori fără a ști ce anume, deșteaptă în noi o vie curiozitate, ațâțându-ne închipuirea să făurească asupra-le mici romane. M-am muștrat pentru slăbiciunea ce-am avut de asemenea ființe; nu destul de scump era s-o plătesc în pățania cu sir Aubrey de Vere? De data asta, peste curiozitate se altoia covârșitor un simțământ nou: o apropiere sufletească mergând până la înduioșare.

Să fi fost pentru că omul era așa fermecător de trist? Cu puțință, la dânsul numai ochii spunând atâtea. Cam afundați sub bolta sprâncenelor și de-un albastru rar, privirea lor, nespus de dulce, părea a urmări, înzăbrănită de nostalgie, amintirea unui vis.

Ei întinereau straniu această făptură care nici altmintreli nu-și trăda vârsta, luminau fruntea senină, desăvârșeau înfățișarea nobilă ce-i întipărea mata paloare a feței smede și trase, prelungită de o țcălie moale ca mătasea porumbului, a cărei culoare o avea chiar. Cam aceeași era și culoarea îmbrăcămintei ce purta de obicei, la dânsul moi, molatece, mlădioase fiind toate, și port, și mișcări și grai. Era un obosit, un sfios sau un mare mândru. Totdeauna singur, el se strecura în viață aproape furișându-se, căutând a se pierde în gloată; era însă între aceasta și dânsul așa nepotrivire că simplitatea sa din afară, vădit voită pentru a trece nebăgat în seamă, atingea tocmai scopul dimpotrivă, ajungea să fie bătătoare la ochi și-i da un aer și mai străin.

Străin totuși nu era. A român nu semăna iarăși: prea vorbea frumos românește, la fel ca franțuzește, poate ceva mai cu greutate. Fusesem adesea vecini de masă, azi la unul din birturile de frunte,

măine pe prispa vreunei cârciumi. Mulțumire simțeam de câte ori îl aveau aproape, locul însă unde tristețea lui afla în mine un răsunet atât de adânc încât îl făcea să-mi pară un alt eu-însumi era Cișmegiu, Cișmegiu de atunci, singuratic și lăsat în sălbăticie.

Sub înalții copaci, în amurg, necunoscutul își plimba melancolia. El păsea grav, sprijinindu-se în bățul său de cireș, străbătea încet aleele, fumând, oprindu-se uneori dus pe gânduri. Dar cari puteau fi ele ca, năpădindu-l, să-l miște până la lacrimi?

Se înstelase de mult când, fără grabă, visătorul se îndura în sfârșit să plece. Mergea să cineze. Spre miezul nopții se înființa iar la vreun loc de băutură unde sta cât mai târziu, până la închidere. Mai zăbovea apoi pe uliți întru așteptarea zorilor.

Am spus că-l întâlneam peste tot. Într-atât mă deprinsesem cu el că o zi de se întâmpla să nu-l văd îi simțeam lipsa. Zărindu-l odată la gară, luând Aradul, m-a cuprins o părere de rău copilărească la gândul că ar fi plecat pentru totdeauna prietenul necunoscut, omul care privea cu ochi duiosi cerul, copacii, florile, copiii...

L-aș fi uitat anevoie, amintirea fiindu-i strâns legată de Cișmegiu căruia îi rămăsesem credincios chiar în timpul marilor ploi ce au căzut înainte de ivirea cometei din acea vară. În apriga înviorare a verdegii bete de umezeală și pustie cu desăvârșire, grădina dezvelea spre seară, când se însenina vremelnice, frumuseți nebănuite. Și în cea mai minunată dintre seri, avui pe podul cel mare al lacului plăcuta surprindere de a-mi regăsi amicul.

Rezemat de șubredul parmaclâc, el își ațintea privirea asupra albei scânteieri a luceafărului răsărind. Văzându-mă cu o țigară aprinsă, veni să-mi ceară foc și focul acesta fu de ajuns ca să topească dintre noi orice gheață. Aflai că nici eu nu eram pentru dânsul un străin: ne întâlneam atât de des. Așteptase numai prilejul să-mi poată face cunoștința și mulțumea împrejurărilor că i-l dase tocmai în acea seară.

— În fața Frumosului, lămurii el, singurătatea devine apăsătoare și e o seară prea frumoasă, domnule, o seară de basm și de vis. Asemenea seri se întorc, zice-se, de demult, în taina lor le plăcea meșterilor celor vechi să întruchipeze unele legende sacre, rareori însă penelul celor mai iscusiți chiar a izbutit să le redea umbra limpede în toată albastra-i străvezime. E seara izgonirii Agarei, seara fugii în Egipt. Pare că fascinată, vremea însăși își contenește mersul. Și în văzduhul fluid nici o adiere, în frunzișuri

nici un murmur, pe luciul apei nici un fior...

Astăzi, după atâtea ani, îmi pare că-l mai aud. Vorbea măsurat și rar, împrumutând spuselor cât de neînsemnate fermecul glasului său grav și cald pe care știa să-l mlădieze și să-l învâluie, să-l urce sau să-l coboare cu o fericită măiestrie. L-am însoțit ascultându-l cu o plăcere crescândă în umbra acelei seri aproape mistice căreia el îi resfrângea în ochi albastrul adânc și în întreagă făptura sa liniștea nesfârșită, nu m-am săturat să-l ascult toată noaptea. Dar, pentru câte avea de povestit, o singură noapte nu era de ajuns așa că, despărțindu-ne, spre dimineață, am luat întâlnire pentru seara următoare când s-a petrecut la fel, și apoi iarăși și iar, fără întrerupere, în șir, aproape trei luni...

...din rarele plăcute ale vieții mele. Cu cât scădea ziua, ne întâlneam mai devreme, ne despărțeam mai târziu. Să nu mai fi fost zi deloc ca să fi rămas mereu împreună, rău nu mi-ar fi părut; cu dânsul nu mi s-ar fi urât o veșnicie. Nimic mai monoton totuși ca felul de a ne petrece timpul. Masa o prelungeam până spre miezul nopții, la vorbă, pe care o urmam la aer liber, cutreierând, calmi peripateticieni, ulițe pustii prin mahalale necunoscute unde ne rătăceam adesea, uitam că ne aflam în București. Uneori, la loc deschis, omul se oprea ca să privească îndelung cerul, din ce în ce mai frumos către toamnă și căruia-i cunoștea toate stelele. Când era vreme rea, mergeam la el acasă.

Locuia pe liniștita stradă a Modei, la catul al doilea al unei clădiri ce aparținea regelui Carol, la o franțuzoaică bătrână care-i închinase două încăperi, bogat mobilate în gustul greoi de acum cincizeci de ani, un salon în față și o odaie de dormit în fund, despărțite printr-un geamlâc înalt. La belșugul de abanos și de mahon, de mătăsării, de catifele și de oglinzi – acestea de toată frumusețea, fără ramă și cât peretele – iubirea de flori a chiriașului, împinsă la patimă, adăoga o nebunească risipă de trandafiri și de tiparoase ce împreună cu lumânările pe cari le găseam aprinse, în cele două candelabre de argint cu câte cinci ramuri, oricând am fi venit, puneau locuinței pecetea unui lux ales, alcătuiind oaspetui meu un cadru în așa armonie cu ființa sa că, în amintirea mea, dintr-însul nu-l pot desprinde.

Dar încântarea începuse: omul vorbea...

Povestirea unduia agale, împletind în bogata-i ghirlandă nobile flori culese din literatura tuturilor popoarelor. Stăpân pe meșteșugul de a zugrăvi cu vorba, el găsea cu ușurință mijlocul de a însemna, și încă într-un grai a cărui deprindere o pierduse, până și cele mai alunecoase și mai nehotărâte înfățișări ale firii, ale vremii, ale depărtării, așa că amăgirea era întotdeauna deplină. Ca în puterea unei vrăji, cu dânsul am făcut în închipuire lungi călătorii, călătorii cum nu-mi fusese dat nici să visez... omul vorbea. Înaintea ochilor mei, aievea, se desfășura fermecătoare trâmba de vedenii.

Străjuiau pe înălțimi ruine semețe în falduri de iederă, zăceau cotropite de veninoasă verdeață surpături de cetăți. Palate părăsite așteptau în păragina grădinilor unde zeități de piatră, în veșmânt de mușchi, privesc zâmbind cum vântul toamnei spulberă troiene ruginii de frunze, grădinile cu fântâni unde apele nu mai joacă. Beteala lunii pline se revărsa peste vechi orașele adormite; pâlpâiau pe mlaștini văpăi zglobii. Puhoiul de lumini poleia noroiul metropolelor uriașe aprinzând deasupra-le ceața ca un pojar. De funinginea și de mucegaiul lor fugeam însă repede; la zare, neaua piscurilor sângera în amurg. Și plecam să cunoaștem ameteala aprigă a culmilor, lăsam în urma noastră înflorite poiene, urcam prin brădet, adulmecați de șoapta pâraielor resfirate sub ferigi, urcam, beți de aerul tare, mai sus, tot mai sus. La picioarele noastre, între costișe pleșuve și dâmburi încomate de codri stufoși, văile se așterneau de-a lungul albiei șerpuite a râurilor ce se pierdeau departe, în aburul câmpiilor grase. Un lung freamăt se înălța ca o rugăciune. În pacea singurătății nemărginite, priveam în slavă rotirea vulturilor deasupra negrelor prăpăstii, iar noaptea ne simțeam mai aproape de stele. Dar curând începea să viscolească și să geruie și coboram către miazăzi, în ținuturile cu dulci nume unde toamna lânțezește până în primăvară, unde totul, suferința, moartea chiar, înveșmântă chipul voluptății. Mireasma florilor de oleandru se așternea amară deasupra lacurilor triste ce oglindă albe turle între funebri chiparoși. Peregrini cucernici mergeam să ne închinăm Frumosului în cetățile liniștii și ale uitării, le cutreieram ulițele în clină și piețele ierboase, veneram în vechi palate și biserici capodopere auguste, ne pătrundeam de suflul Trecutului, contemplându-i vestigiile sublime. Corabia aluneca încet între țarmurile lăudate ale mărilor elene și latine; stâlpii capiștii în ruină răsăreau din crângul de dafini. O grecoaică ne zâmbea dintr-un pridvor perdelui de iasomie, ne tocmeam cu neguțători armeni și

jidovi prin bazare, beam cu marinarii vin dulce în tractire afumate unde jucau femeii din buric. Ne amețea forfoteala pestriță din schelele scaldate în soare cu legănarea molcomă a catartelor, ne fermeca lina tăcere din cimitirele turcești, albul răsfăț al orașelor răsăritene tolănite ca niște cadâne la umbra cedrilor trufași, lăsam să ne fure vraja albastră a Mediteranei până când copleșiți de toropeala cerului său de smalt și înăbușiți de vântul Libiei, ieșeam la ocean. Spre miazănoapte, din jocurile umezelii cu lumina, se isca pentru văzul uimit o nesfârșită desfătare. Razele piezișe daureau viu burhaiul, destrămau tortul brumelor în toate fețele curcubeului și erau, la fel niciodată, împurpurări grele în asfințit, apoase străvezimi viorii și sure în serile lungi de vară, feerica strălucire a zorilor boreale deasupra nămețirilor de ghețari. Ne înturnam apoi spre tropice, trăiam cu săditorii visul galeș al Floridei și al ostroavelor Antile, pătrundeam, pe urma „vânătorilor de orchidee”, în verdea întunecime a selbelor Amazonului scăpărând de zboruri de papagali. Nimic nu scăpa cercetării noastre lacome, descopeream guri de rai pierdute pe întinsul oceanului pașnic unde, sub constelații noi, încrucișam îndelung, ne îndrumam spre țările mirodeniilor, spre leagănul civilizațiilor străvechi, sărbătoream ivirea primăverii la Isé, ne scufundam în tainica pierzanie a nopților chinezești și indiene, ne înfiora aromeala serilor pe apă la Bangkok. Vântul fierbinte alinta lin clopoțelii argintii ai pagodelor, înclina foile late de plibani. Uitam de Europa, din ea tot ce admirasem ne părea acum atât de pipernicit și de șters. Și purcedeam mereu, în căutare de zări mai adânci, de păduri mai bătrâne, de grădini mai înflorite, de ruine mai mărețe, mulțumire nu mai aflam decât atunci când frumusețea sau ciudățenia făcea să ne credem pe tărâmul visului, oricare ar fi fost însă minunăția datorită jucăriei firei sau trudei omenești, mult nu ne reținea și porneam iarăși, străbăteam sumbre meleaguri și râpoase singurătăți, ocoleam jalea pustietăților sterpe, groaza smârcurilor fetide ca să ne întoarcem cât mai repede la mare.

Marea...

Lucie ca o baltă, oglindind, la adăpostul toartelor coastei, pirozeaua tăriei și mărgăritarul norilor, florie ca o pajiște sau scânteind ca o mișună de licurici, searbădă și domoală sau vie, verde și vajnică, avântându-se spumegând spre cerul căruia îi e fică, de ea vorbea cu păgânească evlavie, pomenindu-i doar numele glasul i se pogora tremurător ca și cum ar fi mărturisit o taină sau îngânat o

rugă. Pentru slăvirea ei, uriașa putere în mișcare a rotundului, matca a tot ce viază, neîncătușata și neprihănită, i se părea că graiul omenesc nu e îndeajuns vrednic și că înșiși poezii cei mai cu renume încumetându-se a o cânta pâliseră. La dânsa îi era gândul, ca într-o scoică, ea răsuna în inima lui fără sfârșit, într-însa care fusese patima întregii lui vieți, dorea să-și afle și mormântul...

...tăcea acum cu privirea pierdută în gol. De la un ceas, simțeam cum ceva greu mă apăsa pe piept, îmi strângea tâmplele. Omul acesta deprins cu vântul iute de la larg, cu mirosul salubru de vâsc marin, avea groază de ferestrele deschise și trăia într-un aer închegat, împâclit de fum, zaharisit de miresme grele. Târziu, flăcările lumânărilor încremeneau țepene și, din când în când, se auzea scuturându-se cu un foșnet înăbușit câte un trandafir.

Nu era singura lui ciudățenie. Mi-aducea uneori aminte de acel tânăr englez a cărui tristă istorie am scris-o. Avea același fel neprețuit de a tivi descrierile de călătorii cu amănunte istorice rare; și el ținuse să întrebe fiecare colț de țărâm sau de apă la ce fusese în trecut martor, îmbinând pretutindeni priveliștea de azi cu vedenia de odinioară. Îi plăcuse să viseze în fața stâncii de pe care Sapho se aruncase în valuri, a țărmlui unde se înălțase rugul lui Pompei. Ici fu răpusă frumoasa Ines, colo muri închis regele nebun. Dar pe când vastele peisagii ce sir Aubrey zugrăvea dintr-un cuvânt erau pustii de suflare omenească, ca după un potop, în ale noului prieten se îmbulzea, în pitorești veșminte, o lume întreagă: șeici și pașale, emiri și hani, rajahi și mandarini, preoți și călugări de toate legile și tagmele, zodiasii, pustnici, vrăjitori, vraci, căpetenii de semintii sălbatice cărora le fusese oaspe sau tovarăș de petrecere și vânătoare și trebuie să le fi intrat în voie și să le fi fost pe plac la fel ca numeroșilor săi prieteni din Europa, așa cum știa să se arate, liniștit, blajin, îngăduitor, fără fudulie și prejudecăți de rînd, de o curtenie binevoitoare, nesilită, ce trăda în el un boer mare în înțelesul înalt al cuvântului, unul din păstrătorii cei din urmă a ceea ce „vechiul regim” avea mai simpatic și mai ademenitor. Și nu mă întrebam atât cine era acel domn Pantazi – așa părea că-l chema – omul pătimaș după Frumos și adăpat la izvorul tutulor cunoștințelor care citea în original pe Cervantes și pe Camoëns și vorbea cu cerșetorii țigănește, cavalerul Sfântului-George al Rusiei, cât mă ciuda pricina tristeții aceluia răsfățat al soartei, taina acelei line melancolii ce-i adumbrea așa romantic fința și se oglindea nesfârșită în priveliștea

atâtor ceruri, atâtor mări și limane. Cu încetul, la evocarea lor se deșteptase în mine un suflet nou, un suflet de nomad cu nostalgii sfâșietoare, mă încindea dorul de ducă, mă înfrigura ispita plecărilor spre necunoscut, fermecul îndepărtatelor pribegiri și la gândul că aş rămâne până la capăt robul unui petec de pământ, osândit a mă frământa și istovi fără mulțumire într-un ocol restrâns, sufeream cumplit, mă simțeam abătut până la deznădejde. Asemenea acelei suliți măiestre ce singură avea darul să tămăduiască rănilile ce făcuse, numai istorisirile ciudatului prieten îmi mai puteau alina răul, mulțumită lor mă pierdeam în lumea visărilor ca-ntr-o beție, beție de felul celor de mac sau de cânepă, ațâțând închipuirea deopotrivă și urmate de treziri nu mai puțin amare.

Legasem dar iarăși prieteșug cu un necunoscut, prieteșug la toartă, eram toată vremea împreună, casa lui mi-era deschisă la orice oră, ajunseseam să stau mai mult la el decât la mine. De la venirea toamnei ieșea mai rar, era tare friguros, dacă era urât afară nu desfăcea perdelele ziua întreagă și sta cu luminile aprinse. Vorbea cu dor atunci de villa ce, undeva sub un cer cald, îl aștepta la marginea mării, într-un noian de verdeață și de flori. Florile, cât le iubea! La dânsul se scuturaseră cei din urmă trandafiri de București și pentru că tufănicile ce le luaseră locul nu miros, mănunchiuri de ciubuce de vanilie își zvântau aroma în largi cupe. Te îmbiau, de pe măsuțe, zaharicale, poame, băuturi dulci. Omul trăia într-o nepăsare fără țârmurire, nu se sinchisea de nimeni și de nimic; afundat în perne, fuma și povestea numai, iar povestirile-i noi totdeauna erau urmate de acele lungi căderi pe gânduri când îi lăcrămau ochii. Și afară de mine nu-i cunoșteam alt oaspe.

Or, cam o lună înainte de seara de la care purcede istoria de față, la birtul franțuzesc unde domnului Pantazi i se păstra cu sfîntenie masa, în colțul cel mai adăpostit, era la ceasul cinei zarvă mare. Ce anume prilejise, în strâmta încăpere, gălăgioasa adunare a tot ce Bucureștii avea mai moțat, nu țin minte, știu numai că repede sătul de a privi acea lume anostă și deșartă mă hotărâsem tocmai să-mi aplec nasul în taler când avu loc o intrare ce merita într-adevăr să nu fie trecută cu vederea. O clipă mi se năzări că, folosindu-se de învâlmășeala unei cirezi tîmpe de malaci, se strecuraseră într-un țarc două fiare hămesite.

Era una din acele împerecheri strânse, datorite de obicei

vițului, așa strânse că de la un timp nu se mai pot închipui singuri cei ce le alcătuiesc. De bună seamă tot vițu! trebuia s-o fi înădit și pe aceasta, căci altceva ce ar fi putut apropia doi oameni atât de deosebiți? Unul în vârstă, cănit și ferechezuit la deznădejde, purta pe un trup înțepenit, dar zvelt încă, un cap cum veacul nostru nu-și mai dă cazna să plăsmuiască și părea chiar întors din vremuri de altădată acel chip aprig ale cărui trăsuri semețe purtau pecetea răzvrătirii și a urii. Celălalt, mai tânăr mult, coclit însă și buhav care legăna pe niște picioare subțiri arcuite în afară o burtică ascuțită; oglindea pe fața-i rânjitoare și botoasă josnicia cea mai murdară. Cel dintâi, foarte rece, își rotise încet privirea posomorâtă pe deasupra capetelor, celui de al doilea îi jucau fără astâmpăr ochișorii vioi și refecați sclipind de vicleană răutate. În tot, impresia ce o da acesta din urmă era numai în paguba lui, iar alăturarea de domnul cel trufaș făcea să-i reiasă și mai respingătoare mutra obraznică de marțafoi.

— Dumneata nici apă la gârlă nu găsești, bombăni el așa ca să-l auzim noi, tot eu, tot Pîrgu sireacul! Strânse familiar mâna lui Pantazi și ocrotitor pe a mea și se așeză la masa noastră fără a mai cere voie. Însoțitorul său nu luă însă loc decât poftit și după înfățișările de rigoare pe cari le făcui cu atât mai mare plăcere cu cât de mult doream o apropiere între aceste două ființe, Pașadia și Pantazi, așa menite să se înțeleagă și să se prețuiască.

Ținurăm deschis localul până la ziuă. Pîrgu plecă și se întoarse de mai multe ori, din ce în ce mai beat. Ca să-i dovedească lui Pantazi pe care din „nene” nu-l scotea cât îl iubea, îl tot săruta mereu.

— Nu mă lăsați să-l pup, fraților, ne rugă, că-l trimit la Govora.

— Bufon abject, îl mustră Pașadia, vezi să nu te trimitem noi la Mărcuța!

Ar fi fost drept atunci să mergem cu el acolo și noi ceilalți trei și să nu ni se mai dea drumul. Ca să fim împreună, Pantazi și cu mine nu urmarăm oare în viața lui de noapte pe Pașadia care, la rândul său, se lăsa călăuzit orbește de Pîrgu? Mi se dezvălui astfel o lume nebănuită, cu blestemății la cari de n-aș fi fost în ființă martor și le-aș fi auzit de la altcineva, le-aș fi crezut că țin de tărâmul născocirii. Bucureștii rămăsese credincios vechei sale datini de stricăciune; la fiecă pas ne aminteam că suntem la porțile Răsăritului. Și totuși, desfrâul mă uimi mai puțin decât descrierea

ce domnea în toate rândurile; mărturisesc că nu mă așteptam să văd dospind țicneli atât de numeroase și de felurite, să întâlnesc atâta nebulime slobodă. Cum nu-mi fu dat să găsesc mai pe nimeni la care, mai curând sau mai târziu, să nu se dea pe față vreo meteahnă, pe care pe neașteptate, să nu-l aud aiurând, la sfârșit pierdii nădejdea să cunosc, în carne și oase, făptură omenească pe deplin teafără la minte. Numărul cazurilor interesante rămânea însă restrâns și, printre ele, vrednic de cercetare într-adevăr nu-l socotii decât pe al lui Pașadia.

Am pomenit de felul cum marele meu prieten pusese cu vreo cincisprezece ani înainte capăt lungii lupte în vâlmășagul căreia îl aruncase mohorâta lui zodie și cum se îngropase de viu. De atunci tot ce făcea era așa nesăbuit și fără de noimă, că nu se putea să nu dai dreptate obșteștii păreri care-l decretase nebun. Omul acesta care, în ura bolnavă ce nutrea împotriva țării românești, jurase că se va înstrăina pentru totdeauna îndată ce mijloace cât de slabe îi vor îngădui-o, când se înavuțise și așa cum poate nici nu trăsesese nădejde, nu numai că nu-i mai trecuse hotarele, dar se statornicise tocmai în București, în orașul blestemat, plin de atâtea amintiri amare. Din bătrânele case ale Zincăi Mamonoaia, cumpărate la mezat, el își făcuse, meremetisindu-le de-a-ntregul și îngrămădind înăuntru tot felul de scumpătăți rare, o somptuoasă sihăstrie unde trăia pe picior mare, boarește. Cum trăia însă era o halima: ca la el la nimeni. El care de cincisprezece ani ținea bucătar și sofragiu, nu lua masa decât seara și atunci la birt și, tot de atâtea vreme, nu se culcase acasă, în pat, niciodată. Slugile sale ce, la dorință, se iveau și piereau, ca niște stafii, mute, el nu le suferea să stea cu dânsul sub același acoperiș; ele huzureau într-o locuință deosebită unde puiseră și-și pripășiseră neamuri sau cunoștințe de cari stăpânul habar n-avea și a rămas de pomină cum acesta văzând într-o zi, pe geam, că de la el din curte se scoate un coșciug n-a ținut să știe cine fusese mortul. Să stau să-i înșir toate ciudățeniile de soiul acesta ar fi să nu mai isprăvesc; mă voi mărgini dar să mă agăț numai de cea mai uimitoare: Pașadia trăia cu schimbul două vieți.

De dimineață până seara el nu se mișca de acasă, nu se ridica de la masa de lucru dintre cărți și hârtii, citea, scria fără răgaz. În timpul acesta nici nu fuma, sorbea câte puțin numai dintr-o ceașcă de cafea fără zahăr și tare. Mergeam din când în când să-l văd și era de atâtea ori pentru mine o sărbătoare. Ce ființă aleasă, câtă deosebire între dânsul și ceilalți, ce prăpastie! De vulgaritatea

consfințită de obiceiul pământului, nici umbră la el, nici urmă – nimic balcanic, nimic țigănesc; pășindu-i pragul treceai granița, dădeai de civilizație. Acolo era sălașul desfătărilor grave ale duhului. Cum era atunci cu puțință ca omul de carte și de Curte care ar fi făcut podoaba zilelor de la Weimar să se fi învoit a împărtăși de seara până dimineața dezmățarea unui Pirgu, ca apuseanul subțire în gusturi și lingav să guste pastrama și turburelul, schembeaua și prăștina, ca vechiul vienez pierdut în vraja visului mozartian să asculte ciamparalele și bidineaua? Îi ațipea estimp oare voința, era cumva victima fără răspundere a vreunei sminteli strănii? Eu unul am crezut că da și mă îndoiesc ca o altă tălmăcire să fi părut mai firească oricui ar fi știut ce îngrozitoare clironomie împovăra în privința aceasta pe Pașadia.

Se împlinise cam un veac de când cel dintâi cu acest nume, la care se adăogase porecla de Măgureanu după o moșioară de danie domnească, fugind de undeva, de prin părțile turcești, ca să scape de ispășirea unui îndoit omor, se aciuase în Valahia și ajunsese armaș mare. O tristă faimă supraviețuise omului pătat de sânge ce nu fusese văzut răsând niciodată. La veneticul acesta necunoscut, despre care se zvonise că nu-și destăinuia obârșia pentru că ar fi fost prea joasă, se învederau tocmai dimpotrivă, trupește și sufletește, semnele unei înalte stirpe în cădere: portul semeț și înfățișarea nobilă, trufia, cerbicia și cruzimea, lenea, sila de viață, setea de răzbunare și puterea de ură, semne ce trecu urmașilor săi cari de nu s-ar fi prigonit între dânsii, dezbinați toată vremea, ar fi putut încă dura o casă puternică și vestită. Credința că țara românească le-a fost neprielnică nu era lipsită de temei, cu toate că și suceala firii lor pătimașe și îndărătnice, bântuită de învrăjbire, nu numai vitregia împrejurărilor, i-a împiedecat să ajungă la treapta pentru care-i meneau prețioasele daruri ale minții. Ei se arătaseră lacomi de învățătură, plăcuți la vorbă și meșteri în condei, isteți și destoinici, dar fără șir în ce făceau, cu trăsneli toți și cu toane, purtând fiecare în sine plodul propriei sale pierderi și pieiri și stând cineva să cugete la soarta Pașadeștilor-Măgureni, ar zice că asupra neamului lor apăsa o neagră afurisenie care-l mâna fără înduplecare spre stingere, supunându-l mai înainte la încercările cele mai grele ale restriștei. Dezrădăcinată și răsădită în pământ străin, bătrâna tulpină bătută de vijelie își scuturase jalnic cele din urmă frunze. Armașul schingiuitor și ucigaș se prăpădise de timpuriu, otrăvit, zice-se, chiar

de ai săi, al doilea, serdarul, vânător posac, își petrecuse mai toată viața în Vlăsia și, învinuit de tâlhărie la drumul mare și de batere de bani calpi, pierise pentru totdeauna fără a i se mai auzi de nume, iar fiul său, părintele prietenului meu, părinte nevrednic și dușman, cartofor, crai și bețiv, măcinase mai multe rânduri de moșteniri și murise în furiile nebuniei. La fel sfârșise, tânăr, și vărul său, poetul, iar dintre fete, singura care avusese parte de cununii își aprinsese de la lumânare părul în noaptea nunții și arsese de vie. Femeile ce slujiseră de matcă – greaca ursuză și sanchie clocindu-și cu gura încleștată lungă dambla între hârdaiele de neramzi și de gazii, sârba haină și dârjă care, pe patul morții, scuiase grijiania în barba popii și-și dase sufletul blestemându-și copiii, brașoveanca zăcașă și fățarnică roasă de schiros și de pizmă – înveninaseră mai mult acel sânge bolnav, îi sporiseră funesta zestre de racile și de betesuguri, dar ascuțiseră totdeauna și deșteptăciunea celor născuți dintr-însul, acea stearpă deșteptăciune, nesănătoasă și ea poate, care atinsese o așa înaltă stepenă de agerime la vlăstarul cel din urmă. În acesta, sufletele celor dinainte ai săi cuibau neîmpăcate, licărind în sumbra-i privire, rânjind în zâmbetu-i sinistru, ele-i stânjeniseră înălțarea, îl împiedecaseră să apună cu fală, zăticnindu-i minunata cumpănire a însușirilor și numai el știa de câte ori fusese nevoit să-și încordeze împotriva-le toată stăpânirea de sine, într-o luptă mai istovitoare decât aceea cu vrăjmașii din afară și din care nu ieșise biruitor deopotrivă până la sfârșit. Într-o zi, ziua hotărârii celei mari, le lăsase să-și reia din drepturi o parte, ridicase singur zăgazul și se prăvălise în desfrâu adânc, până la fund dar, și mă simt dator s-o spun iarăși, degradarea nu-l înfierase o singură clipă căci dacă seara patriciul cobora în Suburra, el nu-și schimba portul, nici nu-și lepăda însemnele, rămânând tot așa măreț în vițiu ca și în virtute. Se petrecea însă atunci într-însul ceva nefiresc: treptat ființa lui cădea într-o amorțeală așa stranie, că acela pe care Pîrgu îl târa, fără împotrivire, după dânsul, nu arăta a fi Pașadia el-însuși, ci numai trupul său, în care singură privirea urma să trăiască, din ce în ce mai posomorâtă și mai tulbure, destăinuind parcă o suferință lăuntrică sfâșietoare. Ar fi stat astfel, fumând țigară după țigară, sorbind pahar după pahar, fără a rosti un cuvânt, noaptea întreagă. Cunoșteam mijlocul de a-l rechema la viață; deodată omul se înviora, ochii i se înseninău, un trist surâs îi lumina rece fața stinsă. Adusesem vorba de ceva din vremuri de odinioară, de demult. Știam că vedenia trecutului, în care se cufunda cu patimă, era singurul lucru în stare

să-l miște, de trecut vorbea cu o reculegere mistică; eresul că sufletul său umbros și vechi ar mai fi avut cândva și alte întrupări fiind singura amăgire ce-și îngăduia, singura înduioșare și singura mângâiere. Și așa de puternică era la dânsul acea vedenie că pe dată ne-o împărtășea și nouă – lui Pantazi și mie. Începea atunci, nu mai puțin fermecătoare, o nouă călătorie, călătoria în veacurile apuse. Ne regăseam de obicei în acela, scump nouă și nostalgic între toate, care fu al optsprezecelea.

Eram trei odrasle de dinaști cu nume slăvite, tustrei cavaleri-călugări din tagma Sfântului-Ioan de la Ierusalim, ziși de Malta, purtând cu fală pe piept crucea de smalt alb și încununatul trofeu spânzurate de panglica de cănăvăț negru. Răsărisem în amurgul Craiului-Soare, părinții iezuiți ne crescuseră și ne înarmase Villena. Tineri de tot, într-o caravană, scufundasem pe furtună niște tartane barbarești; mai târziu vitejiserăm pe uscat pentru izbânda florilor-de-crin: fusesem la Kehl cu Berwick și cu Coigny la Guastalla, după cari isprăvi luaserăm rămas-bun de la viața ostășească și, dornici de a vedea și de a cunoaște, plecasem, treime nedespărțită, în neconținut colind, pe urmele lui Peterborough. Curteni de viță, de la un capăt al Europei la altul, nu fu Curte să rămâie de noi necercetată, tocurile noastre roșii sunară pe scările tutulora, oglinzile fiecăreia ne resfrânseră chipurile înțepate și zâmbetele nepătrunse; de-a rândul cutreierarăm Curte după Curte; bine primiți și bine priviți pretutindeni eram oaspeții Măriilor, Sfinților și Luminățiilor toate, ai Domnitorilor mari, de mijloc și mărunți, ai Prințeselor-starițe, ai Prinților-egumeni și ai Prinților-episcopi; la Belem și la Granja, la Favorita și la Caserta, la Versailles, la Chantilly și la Sceaux, la Windsor, la Amalienborg, la Nymphenburg și la Herrenhausen, la Schönbrunn și la Sans-souci, la Haga-pe-Maelar, la Ermitage și la Peterhof cunoscurăm „dulceața traiului”. În sărbătoare neîntreruptă de zi și noapte, am petrecut cum nu se mai petrecuse și nu se va mai petrece, ne-am înfruptat cu nesaț din toate desfătărilor simțurilor și ale minții căci, deși lipsit de măreție, fu veacul binecuvântat, veacul cel din urmă al bunului plac și al bunului-gust, pe scurt veacul francez și mai presus de orice veacul voluptății, când până și în biserici heruvimilor le luaseră locul Cupidonii, când, lâncezind de dor, inimile fură aduse prinos toate zeului legat la ochi și noi cari am văzut pe Mult-iubitul târându-se la picioarele marchizei, pe filosoful de la Potsdam scâncind după

Kayserlinck și pe Semiramida moscovită smulgându-și părul la moartea lui Lanskoi, noi înșine nu scăparăm dulcei molimi – „era atât de frumos seara sub castanii înalți” – privind însă în femeie și un mijloc nu numai un țel, cum politica ne ispitise, adesea făcurăm din alcovuri punte și pentru ca totul să ne izbutească viețuirăm în însoțirea celor Aleși și slujirăm pe Cârmuitori. Amestecați din umbră în toate urzelile și uneltirile, fără noi nu se fereca nici desfereca nimic; prin lingușiri și daruri cumpăram țiitoarele regești și ibovnicii împărătești, dregătorilor le eram sfetnici și călăuze, lucram după împrejurări la înălțarea sau la răsturnarea lor, îndeplineam însărcinări de tot soiul: întovărășeam pe Belle-Isle la Frankfurt pentru alegerea Împăratului, plecam cu Richelieu în pețit la Dresda, tocmeam la Paris pânze de Watteau pentru marele Frederic, duceam diamanticelele Elisavetei Petrovna să le șlefuiască la Amsterdam, porunceam la Malines horbote pentru Brühl și acestea toate nu pentru vânarea de avuție sau de măririi, ci numai din nevoia de a fi pururi în neastâmpăr, în mișcare. Hoinari nepocăiți, veșnic pe drumuri, pătimași de curiozitate și din ce în ce mai ahtiați după plăceri, ne-am răspândit cu frenezie sufletele în depanarea celei mai înflorite vremi din câte se cunoscuse, ne-am împărtășit din toate harurile ei și din toate rățăcirile. Și noi am fost nebuni după muzică, ne-am războit pentru Rameau și pentru Glück și asemenea celor trei Crai ne-am închinat copilului care avea să fie Mozart; și noi am avut slăbiciune de aventurieri: Neuhof, Bonneval, Cantacuzen, Tarakhanova, ducesa de Kingston, cavalerul d'Eon, Zanovici, Trenck s-au bucurat în ascuns sau pe față de sprijinul nostru, pe Casanova, bătrân și matofit l-am aciolat pe lângă Waldstein la Dux; și pe noi ne-a atras ce părea suprafiresc: oglinda lui Saint-Germain, carafa lui Cagliostro, hârdăul lui Messmer, bazaconiile lui Swedenborg și ale lui Schrepfner aflau la noi, cari nu mai credeam în nimic, crezare. Și tot cu luare-aminte urmăream lucrările lui Scheele și ale lui Lavoisier. Cu încetul legasem prietenie cu mai toți aceia al căror nume istoria nu se poate scuti să-l însemneze, ne trimiteam răvașe, ne abăteam totdeauna din cale ca să dăm câte o raită pe la Montbard sau pe la Ferney, prelungeam încântătoare popasuri la Hoditz, în Arcadia lui sileziană de la Rosswalde, spoream alaiul Împărătesei în Taurida, ne desfrânam în nebunia carnavalului la Veneția și, tot între măști, în cealaltă Veneție de la miazănoapte, în brațele noastre cădea Regele împușcat de Ankarstroem. Era scris ca cel mai frumos dintre veacuri să

asfințească în sânge și când, după câteva luni, vedeam trecând în par, între fulgerări de cușme frigiene, capul doamnei de Lamballe, înțelegând că timpul nostru trecuse și că, în curând, avea să stârvească și să cadă pradă nimicitrii tot ce ne fusese pe lume drag, ne acopeream fețele și pieream pentru totdeauna.

— Ia mai lăsați, nene, ciubucele astea, ne întrerupea sastisit Pirgu, să mai vorbim și de muieri.

Știam atunci că nici gâlceava nu era departe. Pașadia îi tăgăduia lui Pirgu în ce privește sexul gingaș orice fel de pricepere. Nu cu mai puțină tărie, la rândul său, Pirgu susținea că în materie de dame Pașadia era nul. Să fi judecat după femeile pe cari Pirgu i le aducea lui Pașadia, oricine ar fi fost de părerea acestuia din urmă: numai otrăvuri, rable de pripas, trezitură și răsuflătură – o adevărată jale. Dar pentru ce atunci Pașadia care, cu banii ce-l țineau, ar fi putut să-și plătească tot ce era mai trufanda pe piață, se mulțumea cu ele, lăsând să-și bată așa neomenos joc de el Pirgu căruia numai gustul nu-i lipsea. Vechi copoi, Gorică dibuia, pe la mahala, fete vrednice să slujească de izvod de frumusețe, le momea cu vedenia unei vieți ușoare și bogate, le sprijinea întâii pași pe poteca vițiului cu părintească grijă și, ca un adevărat părinte, nici nu se atingea de ele. Cu totul altceva îi plăcea lui. Simțurile sale ce arătau respingere tocmai de ce e venust și pur nu se mai deșteptau decât la beție și atunci îi trebuiau femei schiloade, știrbe, cocoșate sau borțoase și mai ales peste măsură de grase și de trupeșe, huidume și namile rupând cântarul la Sfântul-Gheorghe, geamale, baldăre, balcâze. Iar de grețoseniile la cari se deda cu ele, vorbea atât de zdrențăros încât ar fi făcut să se rușineze dacă l-ar fi înțeles porcii chiar și maimuțele.

— Nu scuipați, rânjea el, că-i piere gustul. Ce vreți dacă am boală, dambla?

Abia se potoleau lucrurile că, din chiar senin, izbucnea al doilea rând de ceartă. Pentru nimic, Pașadia n-ar fi scăpat prilejul de a ponegri ce era românesc. Pantazi îi lua întotdeauna parte, dar fără pornire; la unul era înverșunarea împotriva unei ființe iubite care-l trădase, la celălalt numai desprețul față de o rudă săracă. În schimb, Pirgu ajungea să se mire el singur cât era de patriot și nu pot să uit cum, mergând odată să-l iau de la o adunare de cioclovine îmbrăcate toate în port național, dar fără a vorbi una boabă românește, m-am crucit și eu, ca de altă aia, când l-am văzut, dulce păstoraș al Carpaților, cu cavatul în brâu, învârtind o bătută zuralie cu teosoafa

Papura Jilava. Decât să-și audă terfelită biata țărișoară, mai bine se lipsea de toate, se scula și ne părăsea, pentru scurtă vreme însă, deoarece se întorcea întotdeauna și niciodată singur. Însoțitorii și-i dejuca, fără să mai ceară încuviințare, de-a dreptul la masa noastră, la care în chipul acesta, în mai puțin de o lună, am văzut perindându-se tot ce Bucureștii avea mai năbădăios, mai zănatic, mai teșmenit și defăimat – jegul, lepra și trântii societății. Pierdut, ca de obicei, în aburoasa-i visare, Pantazi nici nu-i băga în seamă, era de mirare numai cum Pașadia, omul atât de țăfnos, nu-i respingea, ba dimpotrivă: îi cinstea, le întindea chiar mâna și după oarecare întrebări ce le puneă unora cu meșteșug, trăda a nu fi fost tocmai așa străin de ce se petrecea pe lume cum își da aerul. Se făcea foc însă de câte ori, cântând: „Ah, după militari, infanteriști, tunari...” Pirgu ne aducea de subțioară pe Poponel.

Se făcuse cunoscut sub această poreclă unul din edecurile ministeriului treburilor din afară, băiat de mare viitor, arătând, ca mulți alții din breasla lui, o aplecare deosebită pentru anumite metode dosnice ale unei școale foarte discutate. Lamsdorf, Eulenburg, Mestschersky îi erau părinți sufletești și de asemenea nășii Poponel se arătase vrednic. Cum, pe vremea aceea, orașul nu era încă năpădit de numeroși icioglani de meserie, Poponel trecea drept ceva rar. În făptura sa care de altmintreli în ce privește drăgălășia nu lăsa decât de dorit, sălășluia, mistuit de toate flăcările Sodomei, un suflet de femeie, sufletul uneia din acele slujnici împuțite ce dau târcoale seara cazărmilor. Mai mult nu voi stărui asupra-i; ca să-l descriu ar trebui să-mi înting pana în puroi și în mocirlă și, la această îndeletnicire nu mi-ași pângări numai pana, dar aş spurca mocirla chiar și puroiul. Și totuși, nu a lui era vina: așa era de la Dumnezeu. La apropierea diplomatului, Pașadia recădea în umbra-i toropeală și-l aștepta să plece ca să-i facă lui Pirgu imputări amare.

— Până când, îi răspundea acesta, cu asemenea prejudecăți trezite, până când? De ce atâta prigoană? Nu cumva ai pofti să-ți faci dumitale curte? Nu? – atunci ce ai cu el? Dumneata nu ții muscal cu luna? – lasă-l și pe el să-și ia turc cu luna. Dumitale îți cere cineva socoteală că umbli după marcoave, după șteofe? – el de ce să nu umble după juni, după crai?

— Bine, stăruia Pașadia, dar pentru ce le face așa pe dădaca?

— Păi altfel, lămurea Pirgu, nu fac nici ei pe doica.

Era dat în Paște, dat dracului. A! să fi voit el, cu darul de a zeflemisi grosolan și ieftin, cu lipsa lui de carte și de ideal înalt și cu

amănunțita lui cunoaștere a lumii de mardeiași, de codoși și de șmecheri, de teleleici, de târfe și de țate, a năravurilor și a felului lor de a vorbi, fără multă bătaie de cap, Pirgu ar fi ajuns să fie numărat printre scriitorii de frunte ai neamului, i s-ar fi zis „maestrul”, și-ar fi arvunit statui și funeralii naționale. Ce mai „schite” i-ar fi tras, maica ta Doamne!, de la el să fi auzit dandanale de mahala și de alegeri. Mai cuminte poate, dânsul se mulțumea a le pune la cale, a trage sforile și în aceasta rămânea neîntrecut. Așa cum sucea el treburile, cum le învătea, cum îi prostea și-i zăpăcea de la mic la mare, scoțându-se pe el basma curată, era o minune; un târg întreg îl juca giurgiuana și noi înșine nu am făcut tustrei oare parte din Vicleimul ale cărui păpuși le arunca una într-alta, le smucea, le surchidea, fără să se sinchisească dacă i se întâmpla să le ciobească sau să le sfărâme? Mai primejdioasă javră și mai murdară nu se putea găsi, dar nici mai bună călăuză pentru călătoria a treia ce făceam aproape în fiecare seară, călătorie în viața care se viețuiește, nu în aceea care se visează. De câte ori totuși nu m-am crezut în plin vis.

Abia se isprăvea masa, că lui Pirgu i se și făcea de ducă. Îi era omului sete. Se găseau pe atunci, slavă Domnului, și nu scumpe, vinuri de Bordeaux și de Bourgogne să fi făcut cinste unui ospăț regesc. Lui Gorică nu-i erau însă pe plac, el vrea un vin mai ușor, vin indigen, vin de grădină, descoperea el câte unul grozav și ne căra, prin cine știe ce fund de mahala, să ne cătrănească cu vreo poșircă mucegăită și tulbure. Adevărat lup de mare, Pantazi bea ce-i da de gură, mai lesne chiar decât Pașadia care nu băutura căuta, ci larmă, lumină, lume. De acolo plecam să încercăm alt vinaț; și-aducea el aminte de niște ravac nebun, la prispa înaltă, sau de niște sânge-de-iepure, să dai cu căciula-n câini. Între două cârciumi, luam o cafea la Proțăpeasca sau la Pepi Șmaroț și mai stam de vorbă cu fetele la un pahar, cât rostua Pirgu pentru Pașadia sau altcineva vreo întâlnire pe a doua zi. Ne suiam uneori nițel la „club”, unde Pașadia ținea câteva lovituri la drum-de-fier, din picioare, la iuțală; aceasta însă rar, femeilor și cărților fiindu-le hărăzite ceasurile dinaintea cinei. La popasul al treilea începea cheful cu temei, pe răpunere. În jurul nostru foiau și forfoteau sinistre jivinele strejinopți ale orașului. Cu ele Gorică se simțea la largul său, își da drumul. Ca argintul-viu, el aluneca de la masă la masă, stârnea hohote de râs, mulțumită lui chiolhanul prindea chiaz și se înfierbânta; el spunea

lăutarilor ce să cânte, le da de băut, se pupa cu ei în gură, apoi îi lua la înjurături și la palme. De altfel, cam de obicei, spre dimineață se lăsa cu bătaie. Străini de tîmbălăul care se umfla sălbatic, Pantazi și Pașadia-și urmau în tăcere visarea ca și cum s-ar fi aflat la mii de poște departe, ceea ce părea că le-o tulbură era tocmai liniștea. Și ceva ciudat iarăși, când se întîmpla să nu vie Pirgu – avea de moșit vreo poliță cu maimuță sau se încurca la dardăr cu Mehtupciu – atunci chiar dacă mergeam pe unde fusesem cu dînsul, moțaiam cu paharele dinainte, tot ce vedeam rămînea șters și fără viață, acelei lumi de noapte însuflețitor fiindu-i numai el, el, întruparea vie a însuși sufletului spurcat și scârnav al Bucureștilor. De aceea-l urmam fără vorbă; cu dînsul am tîrbăcit, pe lapoviță și pe zloată, clisa ulițelor fără caldarâm și fără nume de pe la margini, prin funduri de maidane pline de gunoaie și de mortăciuni, am intrat pe brânci aproape, în zăpușala chițimiilor scunde, cu pămînt pe jos și spoite tot așa proaspăt ca țigăncile ce, în flenderițe roșii sau galbene și desculțe, legate numai cu o vipușcă de cîrpă sub genunchi, se dădeau acolo parlagiilor și mățarilor pe o băncuță, o cinzeacă de trăscau sau un pac de mahorcă. Și cu toate că nu mergeam în familie, am izbutit să coborâm și mai jos... Adăstam apoi în piață, la ciorba de burtă, până la revărsatul zorilor.

Zorile...

...Pașadia se oțerea, se scutura ca după un vis urât. Mă feream să mă uit atunci la chipul său încleștat, să-i întîlnesc privirea tulbure a cărei groază nimic n-ar putea-o spune. Tot astfel, cu inima strînsă, trebuise să se fi întors în grabă, de teama să nu fie prins de lumina zilei pe drum, străbunul ucigaș. Ne despărțeam în sfârșit, ducându-ne fiecare leșurile: Pașadia și Pantazi de-a dreptul acasă, eu la baia de aburi, Pirgu la moașă să-l tragă cu oțet de trandafiri și cu opodeldoc. Deșuchieturile lui, oricari ar fi fost, ajunseseră să pară la dînsul așa firești că, în Jarcaleți, unde sta cu părinții, pe mahalagiii vecinași nu-i mai cuprindea mirarea când îl vedeau întorcându-se dimineața cu două flașnete cîntînd fiecare altceva, cu ursul, cu călușarii sau cu paparudele, pe saca, pe targa sau cu dricul.

Dar trista viață de petrecere în care ne îngălasem avu cel puțin o urmare fericită. În scurt timp, o nobilă amicizie legă pe Pantazi de Pașadia. Sufletește, cred că mai vîrtos decît cunoștințele și curtenia îi apropiase tristețea, deși a unuia era albastră și lină ca acele seri ce se întorc, zice-se, de demult, iar a celuilalt o neagră și

nețarmurită Gheenă. Cum Pantazi lua mai totdeauna pe seama lui cheltuiala de noapte și într-așa fel că nu încăpea din partea lui Pașadia împotrivire, acesta se hotărî să-l ospăteze la rândul său, dar nu la birt, ci la el acasă. Se scoaseră pentru întâia oară din dulapuri și lăzi pânzeturile de masă de Olanda, farfuriile și cleștarurile de Boemia, argintăria suflată cu aur. Sofrageria fu bogat înflorită cu trandafiri galbeni ce căpătau străvezimi de ceară în galeșa lumină chihlibărie a acelei dulcegi zile de toamnă, cea din urmă frumoasă a anului. Mă simțeam așa departe de București și mi se părea că acel prânz însemna sărbătorirea reîntoarcerii lui Pașadia dintr-o lungă pribegie, a lepădării lui de Pirgu.

Deși poftit, acesta nu venise. După masă, trecuserăm într-o încăpăre de cel mai prețios rococo vienez, îmbrăcată toată, pereți și mobile, în mătase șofranie cu poleieli de argint întruchipând flori de nufăr, salonul lui Kaunitz cum îl numeam, deoarece era împodobit de un fastuos portret al cancelarului-principe în manta Lânei-de-aur și ticluit întocmai după una din odăile de primire a vechiului său Gartenpalast din Mariahilf. Pașadia era menit să trăiască în acel decor aristocratic atât de potrivit cu ființa și cu sufletul său, la dânsul cărturarul și cugetătorul fiind altoiți pe un ciocoi borât căruia când i se întâmpla să se afle ca atunci cu vreunul din semenii lui, în măsură să-l priceapă, își da pe față toată râia. Mut de uimire, Pantazi nu se mai sătura să-i admire nobila demnitate a ținutei, severa stăpânire asupra mișcărilor și vorbirei, amărăciunea celui viu sarcasm ce geruia sclipitor, mai rece decât omătul, mai tăios decât oțelul, mai înveninat decât omagul și încă nu mă domiresc cum și le putuse însuși, căci dacă adevărat e că, trebuindu-i veacuri ca să se plămădească, datina rămâne apanagiul exclusiv al sângelui, de unde acel strop albastru foarte pur care, respingând prihana corcelilor, înflorește în ființa lui pe neașteptate atât de semeț; ce tainică înrudire îl lega de acei slăviți dregători mari din trecut, de chipurile cărora îi plăcea să se înconjoare și de ale căror îndărătnicii, apucături și gusturi era așa îmbâcsit, că ei înșiși de ar fi fost rechemăți la viață, s-ar fi recunoscut mai degrabă într-însul decât în propriii lor urmași? Atunci am înțeles însă pentru ce i se strigase „raca”, mi-am dat seama cât de monstruos trebuie să fi părut și de străin dezrobiților și feciorilor-de-lele ce se năpustiseră cu toții asupra-i ca să-l sfâșie și să-l nimicească.

Și, în vreme ce seara pogora, iar convorbirea lăncezise, fără voie îmi trecea prin minte tot ce auzisem despre Pașadia. Pe

socoteala lui se trăncănise atâta! Brusca lui trecere de la sărăcia lucie la avuție înfierbânta încă, după atâția ani, închipuirile: ba că era în slujba unei Puteri străine, ba că pentru a nu da în vileag lucruri de mare gravitate i se plătea scump tăcerea – de altfel, în afară de acele case în cari băgase la bani cu nemiluita nu i se cunoștea nici un soi de avere sub soare, nici izvor de câștig și doar căpetenie de tâlhari sau calpuzan nu era ca bunicu-său, ori de, mai știi minune. Se spunea iarăși că tocmai de la serdar i se trăgea procopseala. Ajuns în adânci bătrânețe, mult bogat și singur, acesta, simțind că i se apropie sfârșitul, își chemase nepotul la dânsul, în țara îndepărtată unde trăia cu nume schimbat și-l lăsase moștenitor. E drept că din încâlcita cronică a vieții prietenului meu lipseau file, fuseseră ani întregi când se dase afund, nu-l mai zărise nimeni, îl crezuse lumea mort. Misterul în care-i plăcuse întotdeauna să se învâluie făcuse să iasă un alt rând de zvonuri, bunioară se scornise că în zăvorâta sa locuință, împresurată de grădini, el ținea ascunsă, ori închisă, o femeie, o femeie nu în toate mințile; uneori, noaptea, se auzeau venind din partea locului țipete. Un fapt divers – sinuciderea în împrejurări ciudate a unui cunoscut personagiu bucureștean, a cărui soție întreținea, se zice, legături vinovate cu Pașadia – dase bârfelii înverșunate prilej să-și atingă culmea: se murmurase că prins asupra faptului și încolțit, acesta nu se codise să adaoage la lanțul de nelegiuiri al neamului său o însângerață verigă. Asemenea istorii chiar de ar fi fost țesute în gherghef de adevăr nu m-ar fi interesat prea mult; mie ce-mi zgândărea curiozitatea era altceva, tocmai ceea ce scăpase tutulor celorlalți din vedere. Destul de des, Pașadia spunea că pleacă pentru câteva zile la munte, dar care era acel tainic Horeb, de unde se întorcea cu puteri proaspete, nu știa, nici nu se întreba nimeni. Ar fi fost firesc să presupun că făptura oțelită care săptămâni întregi din douăzeci și patru de ceasuri dormea cel mult câte două și nici acelea în pat, mergea să caute în aerul balsamic al înălțimilor și în singurătatea lor adâncă pacea și odihna și mi-aș fi mărginit presupunerea la atât, dacă demult, fiind copil, n-aș fi auzit, la mătușa mea, de la o cocoană bătrână, cam rubedenie cu Pașadia, că acesta avea, în răstimpuri, furii, „pandalii” groaznice, dar că, simțindu-le când îi vin, se-nchidea el singur înainte și sta ascuns până-i treceau. Între aceste lucruri se făcuse în capul meu o legătură la care nu mă puteam gândi fără să nu mă cutremur.

Leșind de acolo cu Pantazi, găsii pentru întâia oară ciudat că

despre acestăalt, omul care-mi părase un prieten de când lumea și uneori chiar un alt eu-însumi, nu știam încă nici cum îl chema adevărat: în țițrul încunurat ce se vedea pe unele din lucrurile sale, lipsea tocmai slova începătoare a numelui sub care era cunoscut. Nemulțumit eram însă departe de a fi; la plăcerea de a mă bucura de prietenia a două ființe atât de unice fiecare, s-adăoga aceea, pentru mine neprețuită, de a mă afla între două taine ce puse, ca două oglinzi, față-n față, s-adânceau fără sfârșit. Mă-ntrebam numai dacă din ele avea să mi se dezvăluie vreodată ceva?

3În ediția Perpessicius: aproape.

Spovedanii

„... sage citoyen du vaste univers.”

La Fontaine

Pirgu o luase dar spre Poștă, noi spre Sărindar. Ceața se făcea tot mai deasă, umezeala mai pătrunzătoare. Intrarăm în localul cel mai apropiat, la Durieu, în dosul Băncii Naționale, și ne aleserăm în fund masa, în colțul cel mai ferit. Dar, în acea seară, prietenul nu era în apele lui: nu povestea, nu bea, nu fuma. Ofta doar întruna și se ștergea la ochi. După ciudata bucurie ce nici cu un ceas înainte îi făcuse nu mai puțin ciudata ocară a Penei, el căzuse într-o întristare deopotrivă ciudată. Atât de terciuit nu-l mai văzusem până atunci. Îl pândeam discret, știind că în asemenea clipe ușurare se află în destăinuire, simțeam că așa ceva nu era departe. Și nu mă-nșelam: îndată ce se reculese puțin, cu glas șovăitor el începu:

— Îți sunt dator o lămurire, amicul meu. Nu știu cum ți s-a părut că până acum nu ți-am spus cine sunt, dar, te rog, iartă-mă; nu a fost într-adins. De dragul dumitale care mi-ai arătat atâta prietenie, am voit, din capul locului, să-mi calc hotărârea de a rămâne „incognito” timpul cât voi fi silit să zăbovesc pe aici și dacă nu am făcut-o încă, e numai fiindcă a lipsit prilejul. Aveam de povestit atâtea altele! Cu dumneata mi-a plăcut să re trăiesc treizeci de ani de călătorii, tot cu dumneata, de nu te plictisește, îmi voi retrăi astă-seară copilăria și întâia tinerețe.

Pentru aceasta ne vom întoarce în București, deoarece de felul meu sunt bucureștean; lumina zilei am văzut-o pe Podul-de-pământ, în casele părințești din fața Viișoarei. De viță sunt însă străin. Și aici, întremându-se deodată, glasul i se polei parcă de trufie.

— ...sunt grec, urmă el, și nobil, mediteraneean; cei mai vechi străbuni ce-mi cunosc erau, în suta a șaisprezecea, tâlhari de apă, oameni liberi și cutezători, vânturând după pradă mărire în lung și-n larg, de la Iaffa la Baleare, de la Ragusa la Tripoli. Din Zuani cel Roșu, prin doi din fiii săi, purced cele două ramuri ale neamului. Că la obârșie am fi barbari, cum s-a străduit să mă convingă când i-

am fost oaspe în palatul său din Catania, capul ramurii siciliene, zisă cu pardosul, fiindcă la vechea noastră stemă – pe scut sprijinit de monocerii înălțuți, în câmp albastru lebăda de argint, luându-și zborul cu gâtul străpuns de o săgeată purpurie – a adăogat, în cinstea unei înrudiri ilustre, în câmp de aur cu chenar de sângeap un pardos negru; că am fi fost normanzi, se prea poate, de vreme ce toți până la cei din urmă doi, el și cu mine, am păstrat ca însemne trainice de stirpe părul roșcat și ochii albaștri, dar netăgăduit rămâne numai că mă trag din corăbieri și e singura mea deșertăciune, căci dacă strămoșii ar fi pe alese, cum se cam obișnuiește la casele mari, pe cel dintâi l-aș voi tot corăbier; mi-ar plăcea să cobor din acel Thamus căruia odinioară, în pustietatea unei seri pe valuri, un glas tainic i-a poruncit să meargă să vestească moartea Marelui Pan. Încolo, nu mă mai fălesc cu nimic, nici chiar cu sângele vărsat sub flamurile Eteriei de ai mei, cei din ramura cu lebăda, ce de la Candia a trecut prin Fanar în Rusia și-n țările românești.

Dacă nu sunt însă eu mândru de neamul meu, el trebuie să fie de mine. Mai frumos nu se putea să sfârșească. Înșușirile lui de mărinimie și de avânt, duhul de jertfă, imboldul firesc către ce e măreț, precum și acel anume lipici ce l-a ajutat să prindă și să se înalțe pretutindeni unde l-a purtat soarta, se îmbină la mine toate în așa desăvârșită armonie, mulțumită cred faptului că în vinele mele nu se învrăjbește sânge deosebit: părinții mei erau rude de aproape, veri primari. Cam de aceeași vârstă și orfani amândoi, fuseseră crescuți împreună și între dâșii înflorise de timpuriu o idilă pe care, în pofida prejudecății, o consfințiseră prin căsătorie.

Am fost copil unic. Asupra capului meu se resfrângea via lor iubire, ei priveau cu duiosie ogлиндindu-se în ființa mea contopite sufletele lor gemene, mă împresurau de mii de îngrijiri. Nici laptele ce l-am supt n-a fost străin. Binecuvântat fie cerul că mi-a hărăzit o pruncie fericită. La ea de câte ori mă gândesc mi se înfățișează fâlfâind în văzduhul senin al unei dimineți de primăvară, zboruri albe de porumbei. E cea mai îndepărtată din amintirile mele. Și e totdeauna un simbol.

Dar copilul atât de alintat nu era vesel; sufletul meu a fost întotdeauna împăienjnat de acea ușoară melancolie a firilor prea simțitoare, așa simțitoare că până și mângâierile le fac să sufere, până și plăcerea le rănește. Cu cât înainte de a-l citi pe Lucrețiu îmi dasem seama că din izvorârea voluptății răzbate ceva amar care se ascunde înăbușitor în însăși mireasma florilor.

Nu-mi închipui să se afle mulți oameni pe cari viața și vârsta să-i fi schimbat atât de puțin cât pe mine. Până la moarte voi rămâne același: un visător nepocăit, pururi atras de ce e îndepărtat și tainic. Eram foarte mic când, uitând de joacă, mă furișam în grădină să ascult de după uluci cum o femeie peltică îngâna cu glas slab, alături, un cântec, același, parcă o aud: „o pasăre-n arbor, râu de plăcere, eu vin a plânge a mea durere...” și apoi suspina cu caturi, îndelung. De la un timp, nu s-a mai auzit cântecul... Pe înserate, îmi plăcea să mă așez cu Osman, dulăul, pe prispă și să privesc cum răsar stelele.

Din întâii ani ai vieții mele, acum când m-am întors în locurile unde i-am petrecut, și poate ca semn al ivirii bătrâneții, amintirile de soiul acesta se deșteaptă tot mai vii, ating uneori chiar nălucirea. Mi s-a întâmplat, în Cișmegiu, să mă revăd aevea, copil, așa cum eram acum o jumătate de veac când sub aceeași copaci mă purta de mână mama Sia.

Alături de părinții mei, în inima mea își are locul mama Sia, buna noastră mama Sia, femeia de încredere care i-a dădăcit și crescut pe dâșii ca și pe mine. Era privită ca o rudă, se șoptea că era chiar, simbria nu primea, sta cu noi la masă și ne chema pe nume, bombănea și socrea pe toți din casă, unde stăpână de fapt era dânsa; mama nu știa de nimic.

Mama era o păpușă, păpușa cea mai dragălașă, cea mai dulce. De frumusețea ei mersese vestea; s-o fi văzut despletindu-și bogatul păr ca miera arsă și să fi întâlnit adânca privire a ochilor ei albaștri cu sprâncene negre, ai fi zis că una din acele albe Magdalene zugrăvite în zilele cele mai galeșe ale decăderii școalei italienești pogorâse însuflețită din cadru. Deși am iubit-o până la idolatrie, tot mi se pare că n-am iubit-o destul și la gândul acesta mă cuprinde remușcarea. O cântare ce se stinge, o floare ce se scutură, o stea ce cade mi-aduc de dânsa negreșit aminte și atunci icoana ei se adumbrește de fermecul celor pieriți înainte de vreme așa duios că nu o pot întrezări decât prin lacrimi.

La tata am ținut altfel; simțământul ce s-a încheat cu încetul pentru dânsul a purces de la judecată, întemeiat pe admirare. În coconașul sclivisit, cu mâini de femeie, care la Paris trecuse drept englez, după înfățișare și felul de a se purta, se dezvăluiseră virtuți rare, un caracter. Învățătura lui și ocrotirea domnitorului Alexandru-Ioan, la care se bucura de mare trecere, îl făcuseră să fie numit de-a dreptul la Curtea de apel și repede înaintat la înalta Curte. Fusesse

apoi deputat. Secularizarea averilor mănăstirești și împrăștierea țăranilor i se datoresc în mare parte lui. A fost cel mai tânăr dacă nu și cel mai de seamă dintre acei câțiva bărbați cu vază ce după răsturnarea lui Vodă-Cuza s-au retras din viața politică pentru totdeauna. Eram băiat răsărit când, într-o după-amiază, au venit la noi doi boeri necunoscuți și au stat închiși cu dânsul în salon mai bine de un ceas. Înainte de plecare, tata i-a lăsat nișel singuri și a trecut în iatac la mama, apoi s-a întors ca să ducă pe neașteptații mosafiri până în uliță, la trăsură. Seara am aflat că tata ceruse și învoirea mamei ca să nu primească să fie ministru.

De altfel, de teama ca liniștea ce domnea în cuibul nostru să nu fi fost câtuși de puțin tulburată, tata nu lua nici o hotărâre fără să n-o fi întrebat și pe mama, lucru care-și avea, firește, și neajunsurile lui. Din pricina ei, deși în belșug, trăiam mai prejos de puterile noastre mult, viața ce duceam nu era, după cum s-ar fi căzut, boerească și de vreo schimbare cât de ușoară în ale ei, mama avea groază. Niciodată dânsa n-a voit să se miște din București; să fi mers și ea la țară, la vie, la băi – ferit-a sfântul – și trebuie să fi avut hazul lor călătoriile acelea cu chervanul la Borsec sau la Zaizon. Până și de acasă se urnea greu. Cine ar fi crezut că tocmai dintr-însa era ursit să nască omul care avea să ocolească pământul de mai multe ori!

Biata mama, câte avea! Era friguroasă cum nu se mai poate, de căldură pătimea, soarele să n-o fi atins ori vântul, lumina îi făcea rău, întunericul o apăsa, la zgomotul cel mai ușor tresărea speriată. Dacă vedea sânge, leșina. În petreceri – și era atât de sărbătorită – nu afla decât oboseală. Prietene de seama ei nu ținea să aibă; în schimb, la noi s-aduna zilnic un guraliv sobor: cocoșnețe de mahala ușarnice, puțind a sărăcie, preotese, moașe, dulcețărese, femei de rând meștere să dea cu cărțile sau să citească în cafea. Chefurile ei erau să se îmbrace țărănește, cu vâlnic și maramă, să-și atârne la gât mărgeară ori lefti și mărturisea cinstit că lăutarii îi plăceau mai mult decât opera italienească. „Anicuța trage a prost”, avea obiceiul să spună despre mama tușă Smaranda. Și când, la moartea acesteia ne-au rămas casele cele mari cu paraclis de la Cișmeaua-roșie, tot mama a fost care n-a voit să ne mutăm în ele, zicând că pe Podul-de-pământ, sau de pastramă, după porecla veche, era mai frumos. Avea poate dreptate: între Sfântul Constantin și Sfântul Elefterie, de la Giafer la Pricopoaia, acolo unde azi stăpânește paragina, se ținea grădină de grădină, numai pomi roditori, liliac, boite de viță. Mușetelul și nalba năpădeau curțile, pretutindeni leandri, rodii,

lămâiță, la ferestre se înghesuiau ghivecele de garoafe, de mușcate, de cereluși, de indrușaim, de șiboi. Iar dincolo, peste gârlă, închizând zarea, se împânzea, scăldat în verdeață, dealul Cotrocenilor!

Prietenul se opri aci zâmbind, își aprinse cu tabiet țigara, porunci cafele, vin. Și reluă numaidecât firul povestirii.

— ...Într-un salon viu luminat, cocoane în malacov încărcate de scule, boeri cu favoriți sau cu imperiale, la grumazul cărora scânteie briliantele Nișanului, se apleacă adânc ca să sărute mâna unei bătrâne îmbrăcate în verde, o bătrână puțintică la trup și uscățivă, cu păr cănit morcoviu, cu ochi spălăciți albaștri. Are însă aerul atât de măreț: ea stă dreaptă, capul îl ține sus, căutătura-i e semeață, vorba răspicată și poruncitoare. De șapte ani de când s-a întors din cea din urmă călătorie la Baden-bis, ea nu mai iese din casă și pentru că singurătatea îi e urâtă, iar somnul rar, în fiecare seară, după masa de douăsprezece tacâmuri are până târziu sindrofie.

Cu dânsa avea să piară una din rămășițele întârziate ale lumii de odinioară, ea apucase încă vremurile bune: în 1871 când a răposat, mergea pe optzeci și opt de ani și era de șaptezeci și doi văduvă după o scurtă căsnicie cu un beizadea grec, un copilandru găman care se îndopase cu coacăze și avusese încurcătură de mațe. De atunci nu voise să se mai mărite și-și petrecuse o bună parte din acea lungă viață „înăuntru”, peste tot printre ce era mai strălucit în nobileme. Credincioasă prejudecăților acesteia până la habotnicie, ea ar fi făcut pe oricine să-i ierte îngâmfarea îndată ce ar fi auzit-o vorbind; darul ce avea în privința aceasta fiind mai uimitor decât însăși ținerea ei de minte; ca să spună un măruntiș, un fleac de nimic, avea felul său anume; când povestea, citea parcă dintr-o carte frumoasă. De altmintreli o stană de bun-simț, un munte; nici ersuri la dânsa, nici ciudățenii, deoarece nu pe socoteala ei trebuia pusă aceea singură de a nu se fi îmbrăcat niciodată altfel decât în verde, nici purtat alt soi de piatră scumpă afară de smarande. Cu timpul, verdele se întunecase, se ascunsese sub un înveliș de horbotă neagră și numai când au culcat-o în sicriu, au mai gătit-o, după a sa dorință, cu rochia de lastră nerămzie pe care o purtase ca mireasă.

Odihnească în pace! Din recunoștința ce-i păstrez, mi-am făcut lege; osebit de însemnata ei stare, ea mi-a lăsat acea comoară sfântă care e datina, ființa mea lăuntrică toată e făureala ei, numai a ei; dăscălindu-mă întru cele înalte, ea a deșteptat în mine vechile năzuințe. De la dânsa am învățat că fac și eu parte din aceia cărora le

e de la Dumnezeu dat să poruncească, cei ce prin avuție și faimă se înalță deasupra muritorilor de rând. Iar ananghia clipelor hotărâtoare de mai târziu ale vieții mele, am înfruntat-o numai cu ajutorul amintirii ei; în frigurile îndoielii și ale obidei, vedenia Luminăției sale mi-a răsărit întotdeauna înainte, mult senină, în veșmânt verde, scânteind din cap până-n picioare de pietre verzi.

Eram zilnic adus după-amiazi la dânsa. Acolo stam de față la dichiseala ei ce se prelungea până seara. Estimp istorisea. Protipendada a trei sferturi de veac o cunoscuse în ființă, văzuse de mai multe ori pe Napoleon I care odată-i vorbise, fusese cu tatăl ei la Viena în vremea Congresului, danșase cu împăratul Alexandru și cu Metternich, primise în Italia omagiile lui Chateaubriand și ale lui Byron. Ca să nu piardă pensia de general-maior a caimacamului, ce din porunca Împăratului Nicolae i-a fost slujită și ei toată viața, de la 1830 nu mai călcase în Franța pe care, de când cu războiul nelegiuit, cum îl numea, din Crimeea, o ura de moarte. Totuși, după grecească, bineînțeles, limba de care se sluzea mai cu drag era franțuzească, o franțuzească de veche Curte, cuprinzătoare și înțepată, mirosind a pergamută și a mosc. Când însă i se întâmpla să pomenească de ceva din trecutul neamului nostru, o da pe românește și atunci povestirea se lumina mistic; dânsa găsea întovărășiri sublime de cuvinte ca să spună lunga încumetare împotriva păgânului cotropitor, nepregetata mucenie, evlavie învingând asprul drum. Cu ce suflu vorbea de trădările celor doi mari dragomani și de crunta-le ispășire, de celelalte capete, opt la număr, retezate de iatagan în mai puțin de o sută de ani, de fuga în Rusia, de ațâțarea a două războaie și de stârnirea Eteriei. Ca istoriile acestea nimic n-avea darul să mă încante; plăcerea cu care le ascultam, tot mai vie, și-atingea culmea când venea rândul amintirilor din îndepărtata ei copilărie, atât de îndepărtată și de înflorită, petrecută numai în desfătări și-n răsfățuri. Bătrâna pe care o vedeam în oglindă, spilcuindu-se între lumânările devreme aprinse, fusese una din cele trei nestimate pentru cari sângeraseră atâtea inimi. Și priveam, visând, cadra în care erau înfățișate, ținându-se după mijloc, tinere, bălane, cu ochi albaștri și sprâncene negre, tustrele: Bălașa, Zamfira și Smaranda. Botezându-le astfel, mama lor, caimăcămeasa Păuna, o hărăzise pe fiecare pietrei scumpe ce-i alesese de nașă, legând-o cu jurământ ca toată viața alta să nu poarte și să se îmbrace numai în culoarea acelei pietre. Ai zice că e dintr-un basm, nu e așa? – și nu e, într-adevăr, decât un amănunt din minunatul basm al acelei Domnițe a alintărilor

care fu străbunica. Ți-l voi povesti odată de-a-ntregul și vei afla atunci, poate cu mirare, că gusturile subțiri și deșertăciunile mărunte, iubirea de flori și de miresme, de scumpătați, podoabe și odoare, pofta de huzur și de risipă ne vin de pe partea românească, prin dânsa, nu cum s-ar crede de la greci. Tot de la ea și frumusețea. Curiozitatea de a ști de la cine am moștenit deosebitele înclinări ale firii mele m-a împins a cerceta cum era aceea a strămoșilor, dar în afară de ce apucasem să prind de la bătrâna mătușă, mărturiile fiind rare, n-am descoperit mare lucru, așa că n-am putut da de urma celei mai ciudate: e vorba de neînvinsa slăbiciune ce am de țigani – ai băgat fără îndoială de seamă cât mă înduioșează amărâta lor soartă, cu ce drag stau la sfat cu dâșii în graiul lor desprețuit? L-am învățat de mic, la cuine, de la moș Stan piftierul, unchiaș aproape orb, rămas după dezrobire, până la moarte, în curtea noastră unde se și născuse. Cu vederea, pierduse și somnul și iarna-vara, ziua-noaptea sta cu luleaua în gură la vatră. I-era mare foc de mine; când se întâmpla să am fierbințeală – mă deochiam lesne și se speria lumea din casă – mi-l aduc aminte cum mă lua în brațe și mă legăna plângând. Deopotrivă prietenoase îmi surâd din trecut, cu dinți albi, și alte chipuri de țigani și de țigănci; cu o țigancă am gustat întâia oară dragostea, o țigancă de la zid. Purta floare roșie la ureche și umbla danțând. Aveam șaisprezece ani. Era pe vremea salcâmului, seara, după ploaie. I-am dat un galben și am uitat s-o întreb cum o cheamă. Și n-am mai întâlnit-o.

Îmi înșiră, în chipul acesta, cu privire la una sau la alta, felurite istorii. Reieșea din ele că primise o creștere cum nu se putea mai îngrijită și că învățase temeinic sub luminata priveghere a tatălui său care plănuise să-l trimeată să urmeze vreo școală înaltă la Paris, dar cocoana Anicuța, sprijinită de Sia, se împotrivise. De altfel nici el nu se împăca bucuros cu gândul unei despărțiri de acei părinți atât de iubitori ce se purtau cu dânsul ca un frate și o soră mai mari, cum arătau de la o vreme chiar ca înfățișare. Ar fi dus dar cu ei împreună acea viață retrasă și tihnită înainte, până cine știe când, dacă în 1877, puțin după ce el împlinise douăzeci de ani, nu izbucnea războiul. Îi dau aici iarăși cuvântul.

— Mersei să-i aduc tatei la cunoștință hotărârea mea de a pleca negreșit la oaste, hotărâre de la care nimic pe lume n-ar fi fost în stare să mă abată. Marele Alexandru Nicolaevici, Cezarul

pravoslavnic, trăsesse sabia împotriva vrăjmașului de moșie și din clipa aceea pentru mine, viu sau mort, loc de cinste nu mai putea fi decât acolo unde fâlâiau steagurile Împărăției-Sfinte de Răsărit. Tata mă întrebă cu spaimă ce avea să zică mama? – și te las să-ți închipui uimirea lui când îi spusei că dânsa, la care fusesem mai înainte, îmi dase voie. Ce s-a petrecut atunci într-însa rămâne o enigmă. Și minunea – căci altfel cum aş putea-o numi – nu se mărgini la atât. Deodată o cocoană foarte mare se deșteptă în păpușă. Deschise casa de la Cișmeaua-roșie și o prefăcu în spital pentru răniți, în totul după cum o tăia pe ea capul și arătând atâta pricepere că parcă până atunci numai cu asta se îndeletnicise. La rândul său, tata primi o însărcinare pe lângă principele Gorceakoff, între neamul căruia și al nostru fuseseră legături de prietenie. Înnodai și eu una, mai înaltă, ce se consfinți în focul luptei – vă povestii mai adineaori ceva de Serghie de Leuchtenberg. Să fi trăit... Cu moartea lui, la care am fost martor, începea pentru mine un dureros șir de încercări. Întorcându-mă acasă, aflu că mama nu mai era. Ca ai dânsai toți, ea nu înțelesese să se cruțe. Greu răcită în cumplita iarnă a războiului, nu voise să se îngrijească și, într-o încordare semeață, își făcuse tânjind boala pe picioare. Departe de soț și de copil, își dase istovită sufletul în brațele mamei Sia, fără o cârtire, fără o lacrimă, senină până la sfârșit. Viteji căroră ea le alinase chinurile au dus-o, plângând, pe umerii lor la groapă. Grozăviile războiului mă pregătiseră să pot îndura această lovitură care, în schimb însă, îl nimicea pe tata; adesea mai puțin am suferit s-o știu pe ea moartă, decât să-l văd pe dânsul viu. Sărmanul nu mai era de recunoscut, slab și gârbov cum ajunsese, cu plete cărunte încâlcite și cu barbă, cu unghii netăietate și negre, murdar, soios... O deznădejde sfâșietoare se oglindea în ochii lui sticloși ce-i trădau, chiar dacă nu vorbea, rățacirea minții. Jalea lui casnică nu-l făcuse să uite de mânia ce-i pricinuisse pierderea Basarabiei; de nu prindeam de veste la timp, apuca să trimită înapoi cordonul Sfintei Ana, al cincilea din cele șase cu cari a fost cinstită casa noastră. Am înțeles din capul locului că nu-mi rămânea decât să mă resemnez: omul era osândit. Nu se mai hrănea, nu dormea, bea întruna la țuică și fuma fără încetare. A mai dus-o așa câteva luni și a mers să-și ia locul de veci lângă mama. Curând apoi culcam la picioarele lor și pe mama Sia și rămâneam singur pe lume.

Mi-a trebuit vreme să mă reculeg. Aproape nu mă mișcam de acasă, târziu am început să fac plimbări călare afară din oraș. Cu

prilejul acesta, am băgat de seamă că la pod, la „Marmizon”, îmi ieșea mai totdeauna înainte o față foarte frumoasă. De la un timp, mi-era un fel de grijă că n-aveam s-o întâlnesc și dacă se întâmpla așa mi-era ciudă. Pe nesimțite, plăcerea ce de la început îmi făcuse să o văd a ajuns o nevoie și era din ce în ce mai amestecată cu duioșie; ziua, noaptea, chipul ei îmi răsărea în tot ceasul înaintea ochilor, nu mă puteam gândi la dansa fără să nu mă tulbur, iar când mă aflam în fața ei mă cuprindea o sfială până atunci necunoscută, care m-a împiedecat îndelung să-i vorbesc. Ce-mi părea ciudat în toată istoria asta nu era că mă îndrăgostisem – îmi venise și mie rândul –, dar că mă îndrăgostisem tocmai de fata cu pricina, deoarece, de la fire, nu simt atragere decât pentru femeile oacheșe, cât mai oacheșe, și dansa era bălană și albă până la serbezime, așa că nu trebuie să te mire, amice, dacă am să-ți spun că deși am iubit-o cu patimă, nici o clipă făptura ei, chiar având-o aproape, n-a deșteptat într-a mea o bănuială măcar de poftă trupească; ceea ce a făcut ca tainicul meu simțimânt de iubire să se închege a fost numai mila. Când am auzit-o pe Wanda, așa o chema, mărturisindu-mi plângând traiul ei chinuit de vitregia nevastei a doua a lui tată-său, un polonez, bețiv se înțelege, care o ducea de azi pe mâine cu prăsila lui din ce bruma agonisea cârpind haine și curățind pete, și am aflat că umblau s-o vândă, cum făcuseră și cu o soră a ei mai mare, pentru ca s-o scap, m-am hotărât să trec peste prejudecăți și s-o ridic până la mine. Știam ce vâlvă urma să stârnească fapta mea, o știam prea bine, dar nu de judecata celor vii mi-era teamă, ci de a celor morți cărora nu deopotrivă mă puteam scuti să le dau socoteală și erau nopți înfrigurate de nesomn când îi vedeam aevea, înșirați ca în vechile icoane grecești pe fund de aur roșu și țepeni în caftanele lor de sarasir, pe acei trufași arhonți purtându-și în mâini capetele tăiete, iar privirile lor neînduplecate întorcându-se cu scârbă de la mine, vânzătorul. Să dau înapoi n-aveam însă tăria și mă lăsam târât, în voia soartei. Anul cernit era pe sfârșite, puțin mă mai despărțea de ziua logodnei, poruncisem chiar inelele.

Or, în dimineața când le aduceam de la giuvaergiu cu numele noastre săpate, găsii la poartă, pe laviță – stam încă pe Podul-de-pământ, calea Plevnei, cum i se schimbase numele – pe cucoana Elenca a sameșului, una din cele mai de ispravă mahalagioaice prietene cu mama; mă aștepta să-mi spuie ceva. Avui o presimțire... Am poftit-o în casă. A jelit-o întâi pe cocoana Anicuța, dar îndată ce lacrimile i-au dat răgaz, s-a ridicat cu strășnicie împotriva a ce

pusesem la cale, zicând că aş fi săvârşit mare păcat chiar dacă Wanda ar fi fost o fată cinstită, necum o târâtură care se întinsese cu toţi derbedeii şi trecuse pe la doftor şi pe la moaşă. Rămăsei încremenit.

— De nu crezi, maică, adaogă ea, stai odată noaptea la pândă după unsprezece, să vezi singur cum îşi bagă hăndrălaul pe fereastră. Să ți-l spun şi cine e: Fane al văduvei, zugravul, ăla care cântă cu armonica.

Mi se puse atunci un junghi la inimă, urechile porniră să-mi vâjâie şi se-nvârti casa cu mine. Eram rănit de moarte. Cum însă oricât de zguduitoare ar fi împrejurările, nu-mi pierd sărita, judecai şi atunci rece. Că înainte s-o fi cunoscut, lipsită cum era de pază şi de creştere şi înconjurată de pilde şi de îndemnuri rele, greşise, era sângeros pentru mine, nu însă de mirare, dar ca să-şi bată în aşa hal joc de obrazul meu şi cu cine, în ajunul logodnei, asta covârşea orice măsură şi nu puteam să i-o iert. Şi mi-am adus aminte că punând mama odată să-mi ghicească norocul, îmi dase că de toate fericirile am să am în viaţă parte, numai de dragoste nu. Am mulţumit cocoanei Elenca şi i-am spus să fie pe pace. Când, după obicei, la ceasul prânzului a venit Wanda, m-a găsit îmbrăcat de drum, strângând curelele geamantanului. Am născocit că trebuia să plec degrabă pentru câteva zile la ţară. În tot timpul mesei, am scrutat-o pe furiş; afară de blândeţe şi de nevinovăţie, pe chipul şi-n privirea ei nu se citea nimic. Am cunoscut atunci chinul, sfredelitor între toate, al îndoielii, mai ales că-mi părea şi cu totul de necrezut ca fiinţa aceasta să nesocotească atât de nebuneşte cel mai de pizmuît noroc ce una de teapa ei ar fi putut visa. Am plecat împreună cu trăsura, pe dânsa am lăsat-o la ea acasă, iar eu am ieşit pe drumul Cotrocenilor, am ocolit jur-împrejur oraşul şi pe înserate m-am întors pe la Capu-podului la Cişmeaua-roşie. Am intrat în paraclisul demult părăsit, unde nu mai călcasem din copilărie, am aprins un muc de făclie rămas din alte vremuri şi, cerând mijlocirea duhului Domniţei Smaranda pe lângă Cel-de-sus, m-am cufundat în rugăciune.

Harul ceresc nu întârzie să se reverse asupra-mi, la razele sale înţelesei că tot ce se întâmpla era spre izbăvirea mea care sta numai în înşelăciunea Wandeii sau în grabnica ei pieire. Dumnezeu nu îngăduia ca stema casei noastre, ce de la 1812 se răsfăţă sub cunună de comite pe pieptul vulturului cu două capete rusesc, să fie prihănită. Şi îngânai: „Nu nouă, Doamne, ci numelui tău veşnică fie-

i slava!” Și unde m-a apucat de ce era să făptuiesc o groază!... Am plecat de acolo împăcat cu soarta, redobândit. Gândurilor fioroase ce priticisem tot drumul le luaseră locul teama și dorința ca Sămășoia să nu fi mințit și când, peste două ceasuri, am avut dovada vie a trădării, în însăși durerea mea am aflat ușurare. Acum că ființa în care întrupasem visul de iubire al tinereții mele era pentru mine pierdută, mi-am zis că nu-mi mai rămânea decât s-o dau uitării.

Dar nu mi-a fost cu puțință. Nici astăzi, după treizeci de ani, dragostea mea pentru dânsa nu s-a stins, depărtarea și timpul au făcut-o însă mistică: nu pe Wanda însăși o mai iubesc, nu făptura ei care, dacă mai e pe lume, e schimbată, ofilită, îmbătrânită, ci amintirea, nespus de duioasă și de dulce. Iar la femeile ce s-au perindat de atunci în viața mea, ceea ce am iubit a fost numai vreo asemănare cu dânsa: la unele am regăsit părul ei galben sau ochii verzui, la altele tristețea surâsului, legănarea mersului ori melodia glasului ce mă fermeca atât... Iată pentru ce deunăzi i-am dat dreptate lui Pașadia, când spunea că în amor nu vede decât fetișism. Da, fetișism, fetișism...

Dete din umeri și lepădă țigarea căreia, de liniștit ce povestise, îi rămăsese scrumul întreg. Ceru poame, un vin mai vârtos, alt rând de cafele. Și gustând, și sorbind, urmă.

— Ca să mă amețesc, mă aruncai în vârtoarea vieții de petrecere și cu așa avânt că am speriat cu desfrâul și cu risipa Bucureștii. Vreme de un an, la Cișmeaua-roșie, unde mă mutasem, chefurile până la ziua albă s-au ținut lanț. Din ce era mai stricat, îmi făcusem o numeroasă curte: când plecam la vânătoare sau dam câte o raită pe la mănăstiri era cu un alai de cel puțin douăzeci de trăsură încărcate cu vârf, bașca feciorii cu merindele și taraful meu de lăutari. E drept că n-a fost o singură dată ceva, cât de neînsemnat, care să fi lăsat de dorit, se întrecea o lume să-mi facă voile și să mă desfete; se mergea adesea cu zelul chiar prea departe: era de ajuns să spun peste zi că-mi place o femeie, ca seara s-o găsec la mine în așternut. Erau bărbați cari mi-aduceau nevestele și frați, surorile. Dar mă ținea tare scump și ca să fac față la atâta cheltuială, după ce-am bătut la papuc ce moștenisem bani gheață, am făcut datorii peste datorii. Cum dam de fund, nenea Scarlat, zis „Ibrić”, un ticălos de boer bătrân, samsar, geambaș și mai ales altceva, îmi făcea numaidecât rost de împrumut cu dobânzi sălbatice. Mă încurcam din

ce în ce mai rău; când venea câștigul, arenzile și chirile mi se plăteau cu propriile mele polițe pe cari eram nevoit firește să le primesc. Atunci iscăleam altele și așa am iscălit mereu, uneori fără să mă uit ce, până când, trimițându-l într-o dimineață pe nenea Scarlat după parale, mi-a adus răspunsul că întârscase bălaia și că în curând trebuia să mă răfuiesc de toate socotelile. Și mă povăluia, rânjind, să vând mai bine de bunăvoie ce aveam, decât să las să mă vânză cu toba; îmi găsea el cumpărător. Îl poftii ca deocamdată să-mi caute, și fără zăbavă, ceva zimți; era în ajunul zilei mele de naștere și țineam, într-un anume scop, s-o prăznuiesc în lege. Îi încredințai câteva din sculele Domniței Smaranda, niște paftale, să le puie amanet.

— Am avut, zise el întorcându-se cu bani buni, mare noroc; un sfert de ceas de întârziem, rămâneam cu buza umflată, pleca prietenul din București.

N-am întrebat nici de data asta cine era acel tainic cămătar, ce mă privea? L-am însărcinat pe nenea Scarlat cu pregătirile și poftirile pentru a doua zi, iar eu m-am închis în salonul „Nestimatelor”, unde până seara am ars hârtii de familie. Am cinat la „Hugues”, singur, apoi am luat-o rară pe uliți. Nu pot uita acea aburoasă și rece noapte de april, parcă bătută cu smântână de luna plină și ușor îmbălsămată de zarzării înfloriți, noapte care pentru mine avea să fie cea din urmă. Să nu-ți închipui că voiam să mă prăpădesc fiindcă îmi pierdusem averea; era dimpotrivă: risipisem tot pentru că, demult încă, mă hotărâsem s-o sfârșesc cu viața de care eram sătul; priveliștea ei mi-adâncise înăscuta tristețe, în plăcerile ei aflasem numai dezamăgire și dezgust. Și ca să pier dintre cei vii, alesesem ziua în care împlineam douăzeci și trei de ani. Aveam să plec din mijlocul petrecerii și să nu mă mai întorc; nimeni n-avea să descopere ce se făcuse cu mine, taina pieirii mele avea să rămâie în veci nepătrunsă – luasem toate măsurile. Până în zori, dulci vedenii din anii copilăriei mi-au răsărit înainte, înduioșându-mă, dar fără să mă și tulbure; seninătatea cu care cei din sângele meu au știut să întâmpine moartea nu m-a părăsit câtuși de puțin nici pe mine. Când, liniștit, m-am întors acasă, am găsit o fițuică, sosită seara târziu, prin care eram chemat să mă înfățișez negreșit la amiază la tribunal. Era pentru a mi se aduce la cunoștință că, în ajun, fusese omorât unchiul meu Iorgu.

Deși îi veneam nepot de veri primari, nu-l cunoșteam nici din vedere. Căsătoria nepotrivită din care se născuse și în urmă alte

neînțelegeri îl îndepărtaseră pe tatăl său și pe dânsul pentru totdeauna de celelalte rude. La fireasca lui dușmănie față de ele, dușmănie înveninată de neputința de a le vătăma întru ceva, se răspunsese cu un despreț adânc pe care astăzi nu mă mai învoiesc a-l împărtăși. Era un om! În loc să se mulțumească a trândăvi coconește cu ce descurcase din moștenirea părintească, se înhămasse de timpuriu la o grea muncă, ținuse în arendă moșii, bălți, vămile, ocnele, poșta, făcuse negoț întins de cherestea și de lână, ridicase han în București și schelă la Dunăre și norocul îi răsplătise cu îmbelșugare îndrăzneala și hărnicia. Războiul în vremea căruia de fapt fusese marele proviant-maistru al oștilor, făcuse dintr-însul cel mai bogat om din țară, ceea ce nu-l împiedeca să dea sume de batjocură, un galben-doi, cu camătă pe amanet la nevoiași. În lupta pentru înavuțire nu se îngăima cu alegerea mijloacelor. De curând, câștigase astfel cu cârcota și cu mita vechea judecată ce avea cu dârjii moșneni de la Toroipanu pe Neajlov pentru partea lor de moșie și plecase să facă măsurătoarea. Când intrase în pădurea din vecinătate, pe unde trece drumul, se pomenise deodată înconjurat de numeroși țărani înarmați și oprit. Se ridicase atunci în picioare și scosese două pistoale, dar, înainte să apuce să tragă, fusese înșfăcat, răstignit pe scara trăsorii și răpus într-un chip fioros.

Eram poftit să fiu de față la ruperea pecetilor, puse de cu seară la posomorâta lui locuință din Mântuleasa. Nu mi-aș fi închipuit să poată cineva, oricât de zgârcit, trăi într-o asemenea sărăcie. Am stat nepăsător cât a ținut cercetarea, afară de o clipă de vie uimire când s-a deschis namila de dulap de fier și nu din pricina comorilor dintr-însul, ci pentru că printre ele zărisem paftalele ce i le dasem în ajun lui nenea Scarlat să le zălogească. Ieșiră apoi la iveală și polițele mele toate; un teanc gros. Ei, ce să-ți spun mai mult? – au scotocit și au scorbolit peste tot, au puricat fiecare petec de hârtie; de diată însă nici urmă, așa că, la ceasul tocmai pe care îl sorocisem să fie acela al sfârșitului meu, mă vedeam pus, ca ruda cea mai de aproape a ucisului în stăpânirea uriașei sale averi.

De întorsătura aceasta a lucrurilor, pe atât de neașteptată cât de fericită, la început, mai mult decât mine, s-au bucurat cei ce trăiau de pe urma mea, lipitorile. Crezuseră că dase iar Nan de găvan. Grabnică le-a fost însă dezamăgirea și amară. S-ar fi zis că de la unchiul necunoscut odată cu starea moștenisem și ceva din apucături. Curând am închis casa de la Cișmeaua-roșie și m-am mutat în Mântuleasa, cai, trăsuri, câini de preț, am desfăcut tot,

slugilor de prisos le-am dat drumul, de prieteni m-am cotorosit, petrecerilor le-am pus cruce. Și n-am mai zăbovit pe aici o zi mai mult de cât mi-a trebuit ca să-mi rostuiesc daraverile în vederea unei lipse pentru totdeauna.

Fiindcă, de hotărârea de a pieri nu m-am răzgândit pe deplin, am schimbat numai felul, alegând în locul morții îndepărtarea. Chiar altmintreli, cu vremea, aș fi isprăvit tot prin a mă înstrăina, aici ce mai rămânea să mă ispitească? Măririle poate? Dar în țara unde tata nu voise să fie ministru și străbunicul să fie Domn, ce mai puteam eu râvni? Și apoi, libertatea nu mi-aș fi jertfit-o nici pentru ca să port steaua Împăratului în gvardie. De acum, stăpâni aveau să-mi fie numai fantasia și capriciul. Altfel ar fi însemnat să mă arăt nevrednic de atâta noroc.

Am și avut; cu carul. Să vezi. Mai îmi rămăsese de stat în București o noapte. Înainte să mă culc, voind să-mi iau dintr-un scrin pașaportul, când am dat să trag sertarul unde îl pusesem, acesta, fiind prea plin, s-a înțepenit. A trebuit un ceas să-l smucesc și să-l zgâlțâi ca să-i dau de hac și atunci altă bucurie: năzdrăvanul de pașaport, cum era deasupra, căzuse după sertare, iar sertarele nu ieșeau de tot din rafturi. Mi-a venit să fac scrinul țândări cu toporul, doar din slăbiciunea ce am de vechituri – era un „Empire” de mahon de toată urățenia – l-am cruțat, mulțumindu-mă să-i desprind o scândură din dos. Mi-am găsit pașaportul și nu singur. Se mai afla acolo, mototolit, un plic mare galben cu cinci peceti de ceară neagră. Pe el sta scris: „Testamentul”, cu u scurt, „meu”.

Străbătut de un fior neîncercat până atunci, m-am uitat jur-împrejur, deși știam bine că eram singur în casă. Afară, după obloane, răpăia ploaia de octomvrie. Am desfăcut plicul și, cu răsuflarea tăiată, am citit voința cea din urmă a unchiului: întreaga sa avere mișcătoare și nemișcătoare o lăsa Eforiei spitalicești. Am privit cu groază cumplita unealtă care, căzută în alte mâini decât ale mele, ar fi fost pentru mine ucigătoare, am privit astfel până și cenușa în care s-a prefăcut după câteva clipe. Că nu a fost drept ce am săvârșit, se poate, socoteală nu am de dat însă decât Celui veșnic care, după cum spunea mătușa Smaranda, pentru păcatele noastre are cumpănă deosebită și înșală la cântar. Și nu roșesc că m-au făcut să tremur câteva rânduri scrise, pe mine care nu mai știu de câte ori am privit fără a clinti Moartea în față; nu, pentru că de data asta era vorba de averea mea și pe lume altceva nu am sacru, pentru mine averea e totul, eu o pun mai presus de cinste, de sănătate, de viață

chiar și dacă în acea noapte, la amintirea căreia mă tulbur încă, ar fi fost nevoie să făptuiesc ceva mai grav decât să nimicesc o zdreanță de hârtie, ei bine, așa cum mă vezi, crede-mă, nu aș fi pregetat... Nu eram un sărac cu duhul!

Ar fi fost și păcat să las să-mi scape din mâini acele bogății; fără ele stirpea nu s-ar mai fi înturnat, înainte de a asfinți, la adevărata ei menire, singura firească, aceea de a trăi liberă pe valuri. Am convingerea că nobila întrebuintare ce le-am dat a răscumpărat, mai cu prisosință decât ar fi făcut cea hotărâtă de unchiu, nelegiuirile cu prețul cărora el le dobândise. În treizeci de ani de periple, am plutit mai mult poate decât laolaltă toți corăbierii străbuni și adesea i-am simțit bucurându-se întru mine care le-am purtat praporul cu lebăda săgetată pe mări de dâșii nici măcar bănuite, pe toate mările...

Făcu semn chelnerului care începuse a ne da târcoale să vie la plată. Localul se deșertase. Ieșirăm și noi. Afară se limpezise și era frig.

— Da, amice, zise el după ce făcurăm câțiva pași, averea! Să nu fi fost grija ei, nu m-aș mai fi întors eu pe aici. Zurbaua din nouă sute șapte m-a pus pe gânduri și ca să nu fiu întruna cu inima sărită că-mi pierd moșiile, m-am hotărât în sfârșit, anul ăsta, primăvara, să vin să le vând, să le vând chiar în pagubă. Mi s-au dat însă prețuri nebunești și de cine-ți închipui? – de țărani! Mi-a fost scris să mă mai procopsească o dată oamenii ăștia; nu, adevărat îți spun, nu știi ce de ispravă sunt și de cuvânt, dar și câtă deosebire între cei pe care i-am văzut în copilăria mea la Cișmeaua-roșie, târându-se câinește la scară jos, în fața mătușei Smaranda, orbiți parcă de razele măririi ei și copiii lor, frunțașii de azi, înfiți, privindu-mă și vorbindu-mi de la om la om. Și m-a mirat iarăși de unde atâta bănet pe obștiile lor ca să poată cumpăra treizeci și opt de mii de pogoane de câmp ca nimica. Am socotit că tot așa lesne avea să meargă și cu vânzarea clădirilor din București, m-am înșelat însă amarnic; pentru cea mai ponosită, o biată prăvălioară pe la Bărăție, de opt luni mă poartă cu vorba niște pârliti de negustorași; nici când mi-am pus păcura pe acțiuni la Amsterdam – păcura care-mi aduce peste trei sferturi din venit – n-a fost atâta tocmeală. Au înțeles pesemne că sunt zorit să plec.

Cu tot fermecul atâtor amintiri scumpe, șederea în orașul acesta mi-a părut din ceasul sosirii un surghiun și așa-mi pare

oriunde mă aflu pe uscat, cu pământul mă împacă numai patima florilor, singura pe care dorul de mare n-a putut-o înăbuși în mine. Ca străbunica Păuna care a adus pentru întâia oară în Valahia mai multe soiuri și le sădea la Pajera cu pogoanele, sunt și eu nebun după flori; pentru orchideele mele, nu pentru mine – el le sunt doar oaspe – am cumpărat „quinta” manuelină ce, pe țărmul Oceanului, într-un colț lusitanian de rai, a adăpostit odinioară iubiri regești. În jilăveala îmbălsămată și caldă a serelor ei uriașe, cu stupi de albine și ape vii, mă odihnesc visând între două pribegiri; la poalele grădinilor ei atârdate, mă voi îmbarca îndată ce voi simți că mi se apropie sfârșitul pentru călătoria cea din urmă...

...Dar de ce or fi închis peste tot, să fie așa târziu? Și privind cerul scânteietor de noemvrie: da, e foarte târziu; vânătorul cu arme de aur, Orion, apune de frica Scorpiei ce se cațără pe pragul Răsăritului. Zorile sunt însă departe, e vreme să ne suim la mine să mai bem.

Am plecat din strada Modei când se aprindeau felinarele, cam buimăcit de ce mai aflasem.

Ținând să înlătore cât mai mult puțința de a fi recunoscut în București, unde voia să fie singur cu amintirile lui și nestânjenit în mișcări, *** încercase, înainte de a se întoarce, să-și schimbe înfățișarea. Lăsându-și plete, mustăți, barbă și ticluindu-și un port simplu și șters, el izbutise așa bine că, după un an aproape, tot i se mai întâmpla să se întrebe, zărindu-se pe neașteptate în oglindă, dacă era într-adevăr el. Un alt om luase ființă și curând avu și nume: prin localuri i se zicea conu Pantazi, ceea ce-l făcea să presupună că era luat în noul său avatar drept un „Sosie” ce se chema astfel și cu care se mira cum de nu i se întâmplase încă să se întâlnească.

Și-mi arătase fotografia adevăratului său chip, ras, cu tâmplele tunse, cu barbeți scurți – gentleman desăvârșit în ținută elegantă de bord. L-am privit cu nepăsare căci nu acesta-mi păruse un prieten de când lumea și chiar un alt eu-însumi, ci celălalt despre care știam acum, și nu fără oarecare melancolie, că nu era decât un deghizament vremelnic, menit a fi peste puțin lepădat pentru totdeauna.

Teama ca în urma acestei dezamăgiri prietenia noastră să nu-și piardă cumva din fermec fu tot așa deșartă ca nădejdea de a mă întoarce devreme acasă. O săptămână nu mă întorsei chiar deloc. Mă mutai la Pantazi – îl voi numi tot astfel – care văzând că afară se

pusesese pe ninsoare cu viscol, se claustră în vătuita sa locuință unde făcu noapte. Nici nu era nevoie de ieșit; gazda îi învățase toate tabieturile, se da peste cap ca să-l mulțumească. Paturile – mie mi se pregătise unul în salon – erau tot timpul desfăcute, masa pusă, candelabrele aprinse. Sobele duduiau. În piroteala lungilor vegheri, spovedania vieții sale de înțelept cetățean al universului se depăna⁴ nesilită, întreagă. Dintr-însa se deslușea singura putință a tristeții ce mă ciuda la el atât de mult: omul fusese prea fericit.

Nimic mai odihnitor ca felul acela de trai, nici mai dulce. Nu ne gândeam încă să-l schimbăm nici unul, deși vremea rea contenise, când într-o dimineață – știam după ciocolata ce ni se slujise cu puțin înainte – gazda veni, îmbufnată și roșie, să-i spuie lui Pantazi că-l căuta un domn, un domn care înjura grozav, cu un câine. Fusese cu dânsa de o mojiecime nemaipomenită. Pantazi mă rugă să văd eu cine putea fi, iar el și cu franțuzoaica ridicară perdelele și stinseră lumânările.

Odată cu ziua, târând după el un mopsuleț zgribulit într-un valtrap roșu, intră Pirgu. Aflarăm că Pașadia, care se întorsese în ajun, umblase după noi din local în local toată noaptea și-l însărcinase pe dânsul să ne poștească, dacă ne dă de urmă, din partea lui la prânz. Pantazi primi fără codire. L-întrebai pe Gore ce era cu însoțitorul lui care mârâia la Pantazi și începuse să latre.

— E al lui Haralambescu, mă luminează el, are Tinculina Gaiduri o cățelușă în dârdoră, tot „Carlin”, fată mare, și i-l duc. M-am făcut codoș de câini.

Noptile ce petrecurăm de rândul acesta cu Pașadia fură astâmpărate, demne; Pirgu nu ne mai cinstea cu prezența lui decât rar, în treacăt, și atunci vorbea numai politică. – Liberalii, ne pisa el, își luau catrafusele; până la anul nou 1911, cel mai târziu, adică peste trei săptămâni, conservatorii veneau la putere, boerii – Take era curățat. Și-și da un aer grav, potrivit cu înalta slujbă în care zicea că are să fie pus de apropiatul viitor guvern.

Cu toate că-l știam lacom peste măsură, în stare să rămă în scârnă după un gologan, am înțeles din capul locului că nu lea era adevărata lui țintă, dar ce anume râvnea n-aș fi bănuir dacă în ziua de Moș Ajun, la o țuicăreală mai prelungită în doi – „doza pentru adulți” –, nu mi-ar fi spus el singur.

Încă demult plănuia să se însoare, pentru căpătuială, bineînțeles, fusese însă sictirit de câte ori încercase; chiar de se

întâmplase uneori să-i placă fetei, nu se învoiseră, în ruptul capului, părinții și ostracismul acesta nu trebuia pus, cugeta el, decât pe seama faptului că n-avea „carieră”, altmintreli ce-i lipsea ca să ferească o soție, frumos și tânăr, „manierat” și cult, cum pretindea a fi? Dar, în fața cheazășiei unui ministru că scumpul său șef de cabinet este băiat serios și de viitor, un ministru gata să-l cunune, ar mai fi încăput vreo împotrivire? Odată numit, avea să meargă la sigur, se și vedea „barosan”, „gagiu”, cu cotoare, palat de casă în București, vie pe rod la Valea Mieiilor, moșie nu mai știu unde, zestre nu glumă, bez un singur cumnat cu un singur plămân. Și cânta: – „și-are mă, și-are mă”! Îl întrerupsei ca să-l întreb dacă se gândise și la cele două paraferne ce puteau veni în urmă: copiii și coarnele?

— Dumneata să fii sănătos, îmi răspunse el liniștit, a avut frageda și de una și de alta grijă dinainte. Paraferne de astea se trec cu vederea, nu vin la masă.

Mă înfundase. Îi cerui să-mi spuie cine avea să-i facă rost de numire.

— Pașa, îmi șopti el tainic, la ureche, deși eram singuri.

— Îl crezi că poate!

— Oho! Nici nu-ți închipui ce fudulii are țăpul ăla bătrân, să vrea numai să le mai puie o dată pe taler, atunci să vezi comedie.

— Dar de ce nu vrea? Încercai eu să-l descos. Drept răspuns, Gorică fluieră scurt de două ori, bâțâind două degete lângă tâmplă. Apoi plecă, mai mult de-a-ndaratele. Și-mi făcu de la ușă semnul lui Harpocrat.

Într-una din serile dintre Crăciun și Anul Nou, mă aflam pe calea Victoriei, unde domnea o însuflețire neobișnuită. Vanzătorii de ziare își desfăceau teancurile din fugă, zbierând cât îi ținea gura: „demisia guvernului”. În dreptul grădinii palatului, auzii că mă cheamă cineva dintr-o birjă cu coșul ridicat. Era Pirgu.

— Doctore, îmi zise, du-te numaidecât la Pașadia și spune-i să lase tot la o parte și să meargă negreșit, astă-seară chiar, cât mai iute, să vorbească în daravera mea, să strângă șurubul, dar negreșit.

Îl întrebai de ce nu se duce el singur.

— N-am timp, mă lămurii, sunt ocupat cu înmormântarea: a murit Mișu; trebuie să-i dau nemângâiatei văduve o mână de ajutor; în ceasurile grele s-arată prietenia. Acuma vin de la cimitirul ovreiesc și alerg la jurnal. A! e dihonie mare pentru case; Faibiș, Nachmansohn bătrânul, era mofluz, le-a făcut pe un loc cumpărat pe

numele răposatei balabuste, mama lui Mișu; și-a băgat toată averea în ele. Ei, și s-a curățat: Mișu le lasă Rașelichii, în regulă – o crezi proastă? – și bărbatul dintâi, Penchas, ce-a avut tot ei i-a lăsat; s-o vezi în doliu, diavolița, pică, pică! Parșivă muiere, mon cher, pe onoarea mea! – Mișu trăgea să moară și noi în odaia de alături... tu comprends? – lipitoare nu altceva, m-a dăulat. Du-te numaidecât, până nu iese bacceaua, hoasca; contez, nu e așa? Și porunci birjarului, înjurându-l, să mâne. Vino poimâine la cimitir, îmi mai strigă cu capul afară, depărtându-se, iau cuvântul.

* * *

*„Profundum est cor super omnia – et
homo est – et quis cognoscet eum?“*

Jer. XVII, 9^s

Înarmat cu îndrăzneala ce ai când mergi să ceri pentru altul, peste un sfert de ceas sunam la Pașadia. Era acasă: în curte, mai în fund, licăreau felinarele unui cupeu.

De data asta, nu fui introdus ca de obicei de-a dreptul în odaia de lucru; bătrânul fecior care-mi deschisese și mă ușurase de palton și de pălărie mă rugă să aștept. La intrarea mea, vestibulul era luminat numai de flacăra câtorva buturugi ce ardeau voios în largul cămin; pâlpâiala ei însuflețea straniu vechile pânze de pe pereți, dezvelind într-însele, zguduitoare, ca pe niște ferestre deschise asupra trecutului, priveliști dintr-o lume de mucenicii și de patimi. Rezemați în sulii, sutași de ai lui Domițian sau de ai lui Decie și călăreți ai pustiului pe sirepi sălbatici sorbeau cu voluptate cruda agonie a fecioarelor răstignite și a copilandrilor săgetați sub goana sumbră a norilor deasupra mohorâtelor frunzișuri. Eram la Pașadia. În acele cadre văzui simbolul chinurilor sale sufletești.

Policandru se aprinse, înmiindu-se în oglinzi. Peste puțin, feciorul se întorcea să-mi spuie că eram poftit sus.

Urcai pentru întâia oară scara străjuită de sfincși baroci și fui purtat prin niște încăperi și mai ticsite de lucruri de preț decât cele de la catul de jos, având aerul de muzeu, nu de locuință. La pragul celei din urmă, mă oprii surprins câteva clipe.

Fără îndoială că nu pentru a merge la casa de întâlnire, nici la tripou, se îmbrăcase Paşadia în frac, îşi pusese lentă, cruci, stele. Aceasta nu era nimic însă pe lângă schimbarea ce găsii, după ce mă apropiai şi vorbirăm, în însăşi făptura sa: părea întinerit, din mişcări şi de pe faţă îi pierise orice urmă de oboesală, ochii îi luceau vii, până şi glasul îi suna altfel, limpede, metalic. Îmi veni dar greu să-l cred când mă asigură că demult nu-şi aducea aminte să fi fost atât de plictisit.

Căzuse peste dânsul o pacoste cu totul de neprevăzut. Un înalt personagiu austriac care mergea cu soţia sa în Egipt, trecând prin Bucureşti, se oprise trei zile. Îndată ce sosise, căutase să-l vadă pe Paşadia cu care fusese în şcoală şi nu-l mai slăbiseră, nici el, nici ea, toată vremea; pe dânsa trebuise să o însoţească la „Furnica” să aleagă împreună bluze româneşti. Şi ţinuseră ca Paşadia să nu lipsească de la marele prânz ce legaţia da, în acea seară, în cinstea lor.

Îi urai, în gând, din suflet, să aibă de asemenea plictiseli parte cât mai des. Mă întrebai totdeodată dacă, ştiind că avea să retrăiască o oră-două viaţa pentru care fusese menit, adevărata sa viaţă, nu cumva era tulburat adânc, nu încolţea oare într-însul, târzie, căinţa că renunţase la ea? Şi-l scrutai pe furiş. Închis şi rece, el rămânea nepătruns, dar, netăgăduit, în întreaga sa fiinţă, ceva vechi şi mult nobil îşi tânguia sfârşitul.

Îi spusei că în locul lui m-aş fi simţit măgulit, mişcat chiar; oamenii se purtaseră cu dânsul cum nu se putea mai frumos, îi daseră dovadă temeinică de prietenie.

— Te înşeli, îmi zise, dacă au făcut-o, e numai de interes. Călătoria aceasta maschează o importantă misiune politică. De trei ani, în Balcani mocneşte focul; cancelariile lucrează de zor. Şi-au adus aminte până şi de mine... Nu, crede-mă, degeaba se face numai rău, bine sau măcar plăcere niciodată.

Fiindcă venise vorba de prietenie şi de făcut bine, socotii momentul potrivit să-i spun ce mă adusese la dânsul. Zâmbi.

— Oi fi eu nebun, cum zice lumea, dar chiar aşa ca să-l fac om pe Pirgu, nu!

Îl auzisem totuşi, în timpul din urmă, şi nu o singură dată, făgăduindu-i solemn nedespărţitului său Gore tot sprijinul, risipindu-i temerile de nereuşită.

— Nu numai, adăogă el, că n-am stăruit pentru numirea lui, dar am avut speciala grijă s-o împiedec; nu e întâia oară că-l lucrez

astfel; crezi că șnapan cum e, n-ar fi parvenit până acum și el, nu l-ai fi văzut ce șef de cabinet, prefect, secretar general, deputat; nu s-ar fi și însurat bine dacă n-aș fi fost eu să mă pun de-a curmezișul? E desigur tot ce am făcut mai drept în viață, mai cinstit; să fi procedat altmintreli, ar fi fost imoral. Și deosebit de aceasta, lăsându-l să se ridice l-aș pierde, m-ar părăsi și mi-ar veni tare greu să mă lipsesc de serviciile sale.

Din nenorocire. Ca să pot vâna fără caznă și fără a mă mânji în mlaștinile vițiului, trebuie să mă întovărășesc cu această hienă, s-o hrănesc, să-i sufăr puturoșia. Ce te îndeamnă însă pe dumneata să-l fercuetezi pe Pirgu? – haz cred că nu faci de trivialitatea lui stupidă. Demult țin să-ți atrag atenția să te ferești de el; e mai primejdios decât îți închipui, e în stare de orice, nu e dintre aceia pe cari lașitatea îi împiedecă de a merge până la crimă. Are mai mult de una pe conștiință. Ia seama: împotriva dumatăle e foarte pornit, neputându-ți însă face deocamdată ceva mai grav, se mulțumește să te acopere de bale; o noapte întreagă a stat deunăzi cu Poponel să te batjocorească, da, cu Poponel căruia de câte ori are mica sa afacere de moravuri sari să-i iei apărarea cu aceeași naivitate cu care ai alergat astă-seară la mine pentru Pirgu.

Am avut de altfel neplăcerea să constat culpabila slăbiciune ce ai de tot ce poartă stigmatele declasării, de tot ce e tarat, ratat, epavă și nu ți-aș găsi scuză nici când aș ști că e numai pentru a face studii, a lua „schite”, fiindcă ar însemna atunci să plătești o marfă mult prea vilă afară din cale de scump.

Boema, odioasa, imunda Boemă ucide și adesea nu numai la figurat.

Cum țin la dumneata mai mult decât la prietenia dumatăle, nu m-am temut că ai să te superi pe mine și mi-am permis acest blam indiscret pe care îl estind asupra întregului fel de trai ce ai adoptat în timpul din urmă. Îl retrag însă, gata de a face amendă onorabilă, dacă mă asiguri că ești mulțumit, că după momentele de uitare de sine nu simți în dumneata gemând demnitatea rănită.

Știi, urmă el, fără să aștepte să-i răspund, știi ce precară, ce penibilă a fost existența mea lungă vreme, recunoști că aș fi avut tot dreptul să mă cred „mamzer”-ul din Talmud. Știi cum ani și ani – grande mortalitatis aevi spatium – m-am zbatut în vid pentru neant. Ei bine, acelei vremi de încordare și de zburcun, de privații, de umilințe, îi am nostalgia: ... eram mulțumit. Îndată însă ce persecuția a încetat și m-am pomenit ajuns deodată la o situație la care demult

renunțasem să mai sper, a început neîmpăcarea.

Eram departe de a fi un romantic și totuși amorul meu propriu a suferit văzând că ceea ce treizeci de ani de viață austeră și probă, treizeci de ani de sacrificii, de studiu și de laboare nu fuseseră în stare să facă, au făcut câteva nopți petrecute cu atotputernica soție a unui președinte de consiliu. Curând ajunsei apoi la convingerea că ameiitorul meu succes nu era decât o cursă perfidă pe care soarta mi-o întinsese ca să-mi arate până unde îi poate merge ironia. Tot ce râvnisem până în ajun cu ardoare: putere, parale, distincții, nu numai că, odată dobândite, nu-mi procurau nici o satisfacție, dar mă indispuneau, mă iritau, tămâierile îmi păreau ofense, însăși voluptatea răzbunării o găseam fadă. Pentru mine alternativa era deci simplă: trebuia să am ori energia de a sta pe poziție ferm până la fine – și, înșelându-mă singur, să consimt astfel ca falimentul moral al vieții mele să fie și fraudulos –, ori eleganța de a-mi suna retragerea. Eleganța aceasta am avut-o. Și, cum ce mai îmi rămânea de viețuit avea să fie fără nădejde și fără țel, am socotit că era de prisos să mai alung geniul rău care, din întâia mea tinerețe, venea întotdeauna să mă ispitească în faptul serii.

S-au mirat cei ce mă cunoșteau că nu m-am expatriat. Ți-aduci aminte de istoria italianului care venind la Paris, în timpul lui Ludovic al patrusprezecelea, a fost pe loc întemnițat la Bastilia și uitat acolo treizeci și cinci de ani. Când, în întâiele zile ale Regenței, a fost în sfârșit cercetat și dovedindu-i-se deplina nevinovăție i s-a spus că i se redă libertatea, nenorocitul a întrebat cu tristețe ce să mai facă cu ea și a cerut să fie lăsat în închisoare. Ca dânsul am fost și eu, sunt poate reîncarnarea lui. Ce aș fi căutat aiurea? Din ce e pe lume nu mă interesează și nu-mi face plăcere nimic, absolut nimic, chiar cu ce mi-a fost atât de drag, studiu, artă, lectură, scris, dacă mă mai îndeletnicesc e numai ca să ucid timpul; la drept vorbind, pot zice, fără a face stil, că nu trăiesc; e mult de când așteptând să i se deschidă, sufletul meu ațipește pe prispa sălașelor Morții. Adăstarea e pe sfârșite. Va veni apoi, adâncă, uitarea...

— Uitarea, exclamai eu, în nici un caz. Opera pe care o desăvârșești de peste treizeci de ani, ieșind la lumină, îți va hărăzi nemurirea.

— Nu! Odată cu mine va pieri și ea. Când voi fi închis de veci ochii, o mână credincioasă va nimici tot ce se află aici scris. Ai văzut că în cabinetul meu de lucru dulapurile sunt ferecate în zid și au perdele. E pentru ca să nu se vadă că nu au fund: sunt deschise pe

o galerie. Înainte ca prin faţă să se pună sigilii sau să se deschidă, pe din dos, nevăzută, mâna îşi va face datoria.

Mă înfiorai, ştiind că nu era un om care să glumească. Erau osândite dar să piară necunoscute lucrări ce ar fi făcut admiraţia veacurilor, lucrări pentru scrierea cărora regăsise pana cardinalului de Retz şi cerneala lui Saint-Simon, file vrednice de Tacit. Şi mă cuprinse o părere de rău sfâşietoare.

— Crescut de copil în străinătate, reluă el, nu aveam de unde şti că aici suntem la porţile Răsăritului unde scara valorilor morale e cu totul răsturnată, unde nu se ia în serios nimic. Cu o încăpăţânare ce nu pledează în favoarea inteligenţei mele, dar pe care nu o regret, căci dacă ar fi să reîncep, aş face la fel, nu am consimţit să mă asimilez, să mă adaptez, deşi învăţasem că „şi Romae vivis, romano vivite more”. Am fost fireşte deci privit ca un străin, mi-am făcut duşmană toată lumea. Cu scârbă a trebuit să dau o luptă pentru care nu eram făcut. Văzând că era greu să mă distrugă cu „zeflemeaua”: muşcam eu mai veninos, s-a urzit în jurul a ce începusem să public, complotul tăcerii. Dându-mi seama că singurul mijloc de a mă răzbuna era să nu las în urma mea nimic de care să se folosească şi să se bucure alţii, cum sunt lipsit de vanităţi subalterne, am considerat acel complot ca bine-venit şi am aderat la el eu-însuşi. „Patrie ingrată, nu vei avea oasele mele”, a pus Scipio Africanul să i se scrie pe mormânt. Oasele, eu le las, rodul creierului meu însă, cugetarea, nu!

Se uită parcă îngrijorat la ceasornic. Mă ridicai să plec.

— Mai şezi puţin, stăruie, ieşim împreună, mă însoţeşti până acolo. Şi cu glas surd: „e mai sigur.”

Străbătui iar şiragul de saloane unde, între toate florile afară de cele fireşti, dănuia ca îmbălsămat, cu Olimpul său sulimenit şi pastorală sa dulceagă, veacul galant. Dar, în cel mai împodobit dintre ele, contrastând viu cu minunile de gingăşie ce se aflau acolo, răsărea posomorât, din umbra unui colţ, chipul unui om de o stirpe cu totul alta decât a acelora, bărbaţi şi femei, ce-şi surâdeau viclean sau galeş din cadre. Mă reţinui. Asemănarea sa cu Paşadia era aşa desăvârşită că s-ar fi zis că era chiar acesta, mai tânăr numai, costumat în urâtul port boeresc de acum o sută de ani.

— E străbunicul meu, zise Paşadia. Fiind din familie singurul pentru care am simpatie nu i-am ars ca celorlalţi portretul. Fu un Bergami. Mândreţea lui, aureolată de prestigiul ce înveşmântă în

ochii femeilor pe aceia cari au ucis, îl făcu să treacă de la coada butcei Domniței Ralu, la dânsa în pat. Primi drept plată Măgura și topuzul armășiei. Cum vezi dar, surceaua n-a sărit departe de trunchi și cred că și starea sa sufletească trebuie să fi fost cam la fel cu a mea pentru ca el, în floarea vârstei, să fi lăsat, cu știrea lui, să fie otrăvit.

Portretul acesta e unul din puținele lucruri de aici ce-mi aparțin, restul e tot cu chirie.

Coborâram încet scara, vorbind. Jos așteptau doi feciori și Iancu Mitan, credinciosul casei. De după uși priveau curioase alte slugi. Cupeul porni repede și curând ajunserăm în strada Vienei.

— Dacă îl întâlnești pe Pirgu, îmi recomandă el la despărțire, spune-i că am făcut cum am crezut mai bine și că în noaptea asta plec... la munte.

⁴În ediția originală: depănă.

⁵Transcriere eronată. „Pravum est.” Deci: „Inima omului este mai vicleană decât orice...”

Asfințitul crailor

*„Vous pénétrerez dans les familles,
nous peindrons des intérieurs domestiques,
nous ferons du drame bourgeois de grandes
et de petites bretêches.”⁶*

Montselet⁷

Spre primăvară, plecările acestea fură din ce în ce mai dese, șederile mai lungi.

Îndată ce se întorcea, Pașadia ne poftea la prânz. Presupunând că era cu puțință să aibă de vorbit cu Pantazi cu care pe zi ce trecea se lega mai strâns și lucrări ce-i priveau numai pe dâșșii, luasem obiceiul ca, după cafea numaidecât, să-i las un ceas-două singuri, cum făcea Pirgu.

Plecam odată cu acesta, nu însă fără a avea grija să mă informez, înainte de a ajunge la poartă, încotro voia s-o apuce, pentru ca s-o iau în partea dimpotrivă. Mă întrebă odată unde mă duceam. Îi spusei că la Academie.

— Nu știam, zise, că s-a redeschis și mă mir cum de n-am aflat și eu. Au să se arză iar, să vezi. Biliardul a căzut de la modă; un „trei-benți”, un „pul-secret” nu mai joacă decât alunarii și e păcat: erau jocuri drăguțe.

Se agăță să vie și el. Îl lămurii că nu de Academia de biliard era vorba, ci de Academia română. Se interesă ce căutam acolo și fu sincer dezamăgit când mă auzi că mergeam să citesc. Mă dojeni.

— Nu te mai lași, nene, odată de prostii? Până când? Ce-ți faci capul ciulama cu atâta citanie, vrei să ajungi în doaga lui Pașadia? Ori crezi că dacă ai să știi ca el cine l-a moșit pe Mahomet sau cum îl chema pe ăl care a scos întâi crucea la Bobotează e mare scofală? – Nimic; cu astea te usuci. Adevărata știință e alta: știința vieții de care habar n-ai; aia nu se învață din cărți.

Se vorbea astăzi, înainte să vii, că te-ai apucat să scrii un roman de moravuri bucureștene și m-am ținut să nu pufnesc de râs. Ba nu zău: dumneata și moravuri bucureștene! Chinezești poate, pentru că în chestia asta ești chinez; cum ai să cunoști moravurile,

când nu cunoști pe nimeni; mergi undeva, vezi pe cineva? Afară numai dacă ai de gând să ne descrii pe noi, pe Pașa, pe mine, pe Panta; cu altcineva nu știu să ai a face; ... a! da, Poponel, amicul. Ei, dacă ai merge în case, în familii, s-ar schimba treaba, ai vedea câte subiecte ai găsi, ce tipuri! Știu eu un loc...

Îi luai înainte:

— La Arnoteni, adevărații Arnoteni.

Înlătură cu un gest orice îndoială. Și confidențial:

— Iese și șperț, e joc mare până dimineța, ducem se înțelege și harțabalele; ei cu punga, noi pe de-alături, doftorii cei fără de arginți.

Slujindu-i, pentru a nu mai știam câta oară, făgăduiala cu care mă scăpam de plecticoasa stăruință ce de șase luni punea ca să mă atragă în acea casă deochiată, pentru nimic n-aș fi crezut că foarte curând cu prilejul unei alte mese la Pașadia, el avea să-și ajungă mulțumită tocmai mie scopul. Rău însă dacă mi-a părut în urmă de ceva, a fost numai pentru că nu l-am ajutat să și-l aducă la îndeplinire mai devreme.

Cam sătul de la un timp de savantlâcuri, simțeam nevoia să petrec, să râd. Și așa cum m-a făcut atunci, de la amiazi până seara târziu, Gorică, l-a răscumpărat față de mine de toate păcatele. Parcă înnebunise; de mai multe ori Pașadia voi să-l dea afară. Nu mi se mai întâmplase să văd la el o asemenea năbădăioasă veselie, deschisă și buffă în draci, veselie străină de firea lui și totuși nesilită, al cărei rost ne lăsă să-l întrevădem abia spre sfârșit, în treacăt: murise tată-său.

Condoleanțele ce Pantazi și cu mine ne grăbirăm a-i prezenta le reteză scurt, rugându-ne să fim serioși.

— Aș înțelege, concedă, să mă compătimiți că nu m-a scăpat Dumnezeu de pacoste mai devreme.

Ei, să fi crăpat Sumbasacu Pirgu cu zece-doisprezece ani înainte, să-i fi lăsat de atunci cele douăzeci de mii de lei ce se cuveneau fiecăruia din cei opt copii rămași din șaptesprezece câți fuseseră, credeam noi că ar fi ajuns Gore ceea ce era: nemțoaică la hodorogi? Ce om ar fi fost! Avocatul cel mai strălucit, gloria baroului român. El l-ar fi apărat pe Pașadia învinuit de atentat la pudoare și l-ar fi scăpat dovedind că e neputincios. Avocat și profesor la Universitate. S-ar fi îndeletnicit, în ore pierdute, și cu literatura, ar fi biciuit moravurile, ar fi comis piese – piese proaste bineînțeles, istorice – și însăila lungi dialoguri între personaje din

veacuri deosebite, juca rolurile de forță, se bălăbănea, sforăia, mugea. Și s-ar fi mărginit numai la atâta? – nu! Purtător de cuvânt al revendicărilor democratice cele mai sfinte, ar fi cerut în Sfatul Țării împărțirea moșiilor la țărani și votul obștesc. Și, pe loc, un discurs, nu mai găunos nici mai sec decât cele ce se îmbăloșau puturoase sub cupola din dealul Mitropoliei, fu gata. Distins cum era, ar fi intrat și în diplomație; ce parcă pentru asta musai ar fi trebuit să aibă și el curiozități ca Poponel și la urma urmei de ce nu; nu-l avea pe Pașadia la îndemână? Dar visul său dulce fusese viața la țară, patriarhală; s-ar fi pus pe plugărie sănătoasă, și-ar fi lucrat podgoria...

— De minune, îi zisei, dar acum că te-ai văzut moștenitor fericit, de ce ai de gând să te apuci?

— Am să mă fac nene, răspunse, în Crucea-de-piatră, să am și eu tățaca mea și cadănele mele și pitpalacul meu și am să mă aleg epitrop la biserică; mai încolo, la bătrânețe, am să mă călugăresc chiar, pe onoarea mea! Și se vedea, cuvios întru Domnul monah Gherasim, Ghideon sau Gherontie, protopsalt la schitul lui Darvari din Icoană, pomenindu-se că zice când îi vine rândul la citire: „contra” sau „passe-parole” și ca să ne dea o dovadă de chemarea sa pentru viața schimnicească, bălmăji pe nas, popește, aproape trei sferturi de ceas un deșănțat amestec de cântări bisericești și de cântece de lume: „Primăvară dulce” cu „Din cireș până-n cireș”, „Hristos a înviat” cu „Ma parole d'honneur mon cher”, „Pre Domnul să-l laudăm” cu „I haram bam ba”. Pantazi râdea cu lacrimi, Pașadia se resemnase. Dar deodată Gore amuți, holbă sperioși ochii și ridicând mâna dreaptă cu arătătorul în sus la ureche, rămase ca împietrit. Pantazi îi ceru să spuie ce era.

— Cum, nu auziți? zise... trâmbița răsună, tricolorul s-a nălțat! Și, cu deznădejde, urlând: dați-mi, dați-mi arma mie, vreau să mor în bătălie, nu ca sclavul în sclavie, dați-mi, dați-mi calul meu! își încălecă scaunul și dete să se avânte, dar se împiedecă de covor și căzu peste o răcitoare, fără a-și face însă vreun rău, căci se sculă numaidecât, sprinten, și, ușor de parcă nu atingea podelele, ne arătă cum avea să joace peste Carpați, între Tisa și Nistru, hora cea-mare, hora unirii tuturilor românilor, și chiuia și se fleorțăia: ti cu floi la pălălie, ti cu floi la pălălie, uite-așa, uite-așa, hăi, hăi, hăi, hăi! Pieri apoi ca peste puțin să se întoarcă, cu nădragii în vine, și cu cămașa afară, abătut, mult trist: se gândise că nici în ziua aceea – din ale vieții sale cea mai ferică, când la zarea unui Viitor foarte apropiat,

dar, vai! nu și al lui Pașadia, toate îi surâdeau așa trandafirii – nici atunci măcar, noi n-aveam să-i facem cheful să mergem cu dânsul la Arnoteni, adevărații Arnoteni. Și de ce? – parcă nu știam că nicăieri ca acolo nu se petrecea mai drăguț: un joc ușor, un maus, un drum-de-fier, un poker, unde găseai întotdeauna? – la Arnoteni; o băutură ușoară, un șpriț, un coniac, o marghilomană, unde? – la Arnoteni; o blândă copilă, după pofta inimii, ușoară, ei, unde? – tot la Arnoteni și numai la Arnoteni, singurii adevărați, binecuvântat neam boeresc, împodobit de toate virtuțile creștine. La drept vorbind, Maiorică era un maimuțoi, dar cucoana Elvira, ce matroană! și fetele, niște cotoșmane, niște armăsăroaice. A! dacă nu voiam, era numai ca să lovim în el, să-l jignim, și nu era frumos din partea noastră, nu se cădea să ne purtăm așa cu un frate. Se obidi. Și, sumețându-și cămașa ca să-și acopere fața, plânse cu amar.

Chiar sincer să fi fost, și oarecât era, n-ar fi meritat compătimire. Dacă nu-și atingea ieftena țintă, vina era numai a lui: cum știa că noaptea când eram cu Pașadia îl urmam tustrei oriunde, orbește, ce i-ar fi fost mai lesne decât să ne ducă acolo fără să ne mai întrebe de vrem ori ba și fără să ne spuie dinainte? Poate îi dase prin cap, era de la mintea omului, dar se temuse. Noi la Arnoteni ajunsese, în urma neclintitei noastre împotriviri de a călca în acel locaș de joc și de întâlnire, să-i pară ceva atât de grav, de cu neputință, încât se crezu jucăria unei amăgiri când văzu că-mi fu destul să arunc atunci o vorbă la întâmplare: „ce ar fi să ne abatem astă-seară pe la adevărații Arnoteni?” pentru ca Pantazi să zică: „De ce nu?”, iar Pașadia că acolo sau aiurea îi era tot una. De mirare că de bucurie Gorică nu înnebuni de-a binelea; îl apucară curate năvârlii, scâncea, se tăvălea pe jos, se da tumba și trebui să-l amenințăm că nu mai mergem ca să renunțe la hotărârea de a face drumul călare pe unul din caii de la cupeu.

Că nu știu cum îi zicea străzii unde stăteau Arnotenii, nu trebuie să pară ciudat; timp de o lună cât am fost de la ei nelipsit, nu mi s-a întâmplat nici să intru, nici să ies decât prin fundul fără uluci al curții care răspundea pe cheul drept al Dâmboviței, ceva mai sus de Mihai Vodă. Era mai aproape și nu mă vedea nimeni.

Păstrez de întâia mea vizită o amintire neplăcută. Am trăit atunci un ceas de răfuială cu mine însumi în care singur mi-am deplâns încanaliarea. Doamne, cu ce lume m-am adunat în acea seară, strângerea a ce mâini a trebuit să îndur! Amară, muștrarea de

odinioară a lui Pașadia îmi răsuna, neiertătoare, în urechi. Seară tristă chiar dacă n-ar fi fost decât plictiseala; lui Pirgu îi pierise tot hazul, făcea acum pe „directorul”, înjgheba mesele de joc, trăgea locurile. Pe Pașadia îl băgă într-un poker, pe Pantazi într-un drum-de-fier, amândoi cu câte o femeie la dreapta și la stânga. În tăcerea ce se făcu înainte de prima lovitură, din odăile neluminate ce dădeau în larga încăpere din mijloc se auziră șoapte, râsete înfundate, un suspin.

Socotii momentul potrivit s-o șterg englezește; tot n-aveau să mă mai prindă a doua oară. Mă credeam scăpat când, în ușă, mă pomenii față în față cu „sufletul maichii”, cocoana Masinca Drângeanu.

— Fugi ca să nu mă conduci pe mine acasă, îmi zise, întinzându-mi mânușița înmănușată cu palma în sus, ca să i-o pot săruta în ochiul rămas gol deasupra încheieturii. — Nu mă mai iubești...

— Vă dau voie, conia mea, o întrerupsei, să mă credeți capabil de toate nelegiuirile, de asta însă nu! Și nu era din parte-mi o măgulire deșartă; s-ar fi putut oare să nu te înnebunești după ea? — și nu de frumoasă ce rămăsese în pofida vârstei pe care o înșela după cum își înșelase cei doi bărbați cu cununie și nu mai știa câți fără, dar pentru că avea un „vino-încoace” căruia nu era chip să te împotrivești și dichisurile toate și tabieturile și ochiadele. Mă răzgândii firește de plecare și fui martor la o primire neobișnuit de călduroasă chiar pentru țara românească. Stăpâna casei și fetele amândouă se năpustiră pe noua-sosită întrecându-se care mai de care s-o îmbrățișeze și s-o pupe. O întrebau totdeodată, nu pe rând și fără a-i da răgaz să răspundă, cum petrecuse la Nizza de unde se întorsese de curând, o pipăiau, o puricau, se țineau de dânsa să ia ceva. Cam de silă, „sufletul maichii” se hotărî pentru o cafea și căzu la învoială pentru un „Cointreau”. Refuză însă să intre a patra la un maus și se așeză cu mine la o măsuță în fața unei oglinzi în care se putea vedea tot ce se petrecea în salonul vecin unde se juca.

Ținu să știe de ce mă grăbisem să plec — vreun „rendez-vous”? Nu-i tăinuii adevărul. Recunosc că aveam în parte dreptate: parcă ea se simțea bine alături de Frosa Bojogescu sau de Gore Pirgu; dar ce voiam? — așa e peste tot unde se joacă și se trăiește de pe urma jocului. Mai trebuia să ții însă socoteală de asta când aveam în schimb fericirea de a-i cunoște pe Arnoteni?

Nu vorbea bineînțeleas de Maiorică: Maiorică era așa dobitoc!

Totuși avea și el ceva: o tărie pe care, oricum, nu se putea să n-o admiri. Sărac lipit, dator-vândut, respins de neamuri cari demult nu mai voiau să știe de el, ocolit de lumea cumsecade, hulit și arătat cu degetul, el rămânea netulburat, își păstra înfumurarea, ifosele, țafna. Nepăsător de tot ce nu-l atingea chiar pe dânsul, în ființa lui, de soție și de fete nu se sinchisea câtuși de puțin; le-ar fi văzut pierind sub ochii lui, fără să clintească, ar fi purtat bucurosi mânuși croite din pielea lor. Ca vrednice odrasle, fetele n-ar fi pregetat nici ele să-și facă gentulițe dintr-a lui, trainic toval argăsit gata. În schimb, nevastă-sa se prăpădea încă după el, îl iubea cu dor de jertfă, îl slugărea ca o roabă, dându-i îngrijiri peste îngrijiri – o! unele scârboase – îl oblojea, îl sclivisea, deși știa bine că „maioresul” ei, cum îi zicea, mergea la alte femei, femei nu tocmai din lumea mare, de la cari se întorcea fără lețcaie și uneori mototolit, zgâriat și cu vânătăi. Așa i se întâmplase pesemne chiar în ziua aceea: nu juca, făcea zâmbre și-și tot frichinea un ochi deasupra căruia se învedera un cucui zdravăn. Îl priveam în oglinda aplecată, stârpitură bătoasă dând târcoale meselor de joc cu umbletul său țăcănit, săltându-se din călcăie și înălțându-și deasupra umerilor chibiților scăfârlia scofâlcită și smochinită de țigan bătrân, îl priveam, căutându-i zadarnic vreo urmă de asemănare cu ofițerașul încârlionțat dintr-o fotografie îngălbenită de pe măsută, frumușel și firav așa cum era pe vremea când îl trecuse pe răboj cu însemnarea „piccolo ma simpatico” frizerul Coriolan. Hotărât, nesimțirea îi pria tot atât de puțin lui cât o seca pe durdulia sa jumătate amorul. Încă tânără la față, învoaltă și spelbă, ea își plimba voioasă printre mosafiri maldărul de carne fleșcăită, legănându-și sânii căzuți și coapsele dolofane, glumea, râdea, avea pentru fiecare o vorbă și un zâmbet. Mi se păruse totuși că se întrezărea la dânsa o mahnire ascunsă pe care mă grăbii să o pun pe socoteala necredinței soțului și a desfrâului fetelor. Masinca nu mă lăsă să mă înșel: Elvira nu fusese străină de căderea ficelor sale; cât despre partea infidelității, cu toată dragostea, nu se lăsa nici ea mai pe jos, era întotdeauna „en carte” cu Maiorica, îi da chiar puncte înainte. Dacă era nemulțumită, pricina trebuia căutată aiurea. La Arnoteni, în casă, se întâmpla să fie zile fără pâine, fără ceartă însă nu și să se fi mărginit numai la atâta nu ar fi fost nimic, dar fetele se încăierau și se păruiau în lege, aruncau una într-alta cu ce le venea la îndemână, se zgâriau, se mușcau, își rupeau ce aveau pe ele și apoi tăbărau pe mama lor amândouă, o snopeau în bății. La țipetele ei săreau vecinii sau

trecătorii s-o scape. – Dar Maiorică?... – Maiorică, „pârçiu” – așa-l porecliseră ele – nu se băga, sta departe, numai dacă vedea că se îngroașe gluma, da fuga afară și cu glasul lui fonfăit chema „mpoliția”. Era pățit săracul: odată de 10 mai, când se îmbrăcase și el militărește să meargă la paradă, s-a pomenit decorat de sus până jos cu niște chiftele marinate. Timp de un an cât Arnotenii stătuseră la dânsa cu chirie – cu chirie vorba venea – Masinca nu avusese nevoie să mai meargă la teatru și adesea nu știuse ce trebuise, să răză ori să plângă? A! fetele erau ceva nemaipomenit, ceva de spaimă.

Cea mare mai ales, Mima. Una care se grăbise să facă să se vorbească de dânsa. Avea numai cincisprezece ani când, la Galați, unde tată-său era în garnizoană, sucise în același timp capul a doi tineri, niște gugugiuci amândoi. Tot punându-le iubirea la încercare, unuia, copil de oameni avuți și singur la părinți, i-a cerut să fure de la mama lui niște giuvaericele, pe celălalt, casier la un toptangiu, l-a împins la cheltuieli peste puterile lui și, ghiceam, dobitocul băgase mâna în teighea. Lucrurile n-au întârziat să se dea pe față și băiatul de familie, de rușine, și-a zburat creierii, iar băiatul de prăvălie a înfundat un an pușcăria. Această istorie avusese urmări triste numai pentru alții, astfel bietul Maiorică își văzuse în sfârșit retezat slabul fir ce-l mai ținea în oștire; vinovata rămânea mândră de isprava ei și cu tot dreptul de a fi mulțumită, deoarece îi datora în cea mai mare parte căutarea ce avea la bărbați, de la cari însă nu știa să tragă foloase, izbutind numai a-și face de cap, nu a se și căpătui. Binevoitoarele încercări ale Masinchii de a o îndruma fuseseră zadarnice: Mima nu era de școala păstoritei care aruncă mărul și apoi fuge să se pituleze după sălcii, școala străveche și pururi nouă a cochetăriei; pentru dânsa fermecul vălurilor ce cad, ucigător de încet, unul câte unul toate, afară de cel din urmă, lucrătura în foi de viță și acele mici jocuri de ațâțare și de ispitire, atât de răsuflate și totuși nedând niciodată greș, erau numai mofturi și fasoane de curcă beată. Bătăioasă și pornită, i-era destul să vază un bărbat ca să necheze și să-i sară de gât și când i se întâmpla să dea peste vreunul mai tare de îngeri care să nu fugă speriat, dacă era om întreg n-avea de ce să se mai apropie de ea și a doua oară. Și Masinca găsea lesne mijlocul de a-mi destăinui în felul cel mai cuviincios cum, printr-o crudă batjocură a soartei, fata aceasta mare și bine făcută, chiar cam din topor, nu era femeie desăvârșită: un oarecare cusur de croială din naștere înlătura la dânsa puțința împreunării sănatoase și depline și

tălmăcea poate pătimaşa ei aplecare la legături împotriva firei ce o făceau să-şi piarză şi puţina judecată de care se bucura; când avea cârlig la vreuna, nu-şi cruţa nici neajunsuri, nici umilinţe, ba ceva mai mult: ea, atât de zgârcită, nu se da în lături de la cheltuială, o plimba cu muscalul, îi cumpăra ciorapi de mătase, sticle de parfum; cu Raşelica Nachmansohn tocase vara trecută, într-o lună, patru mii de lei, bani şterpeliţi de la unul Haralambescu când adormise la ea beat. Mărturisea ea singură; să-i fi vorbit de ruşine te-ar fi întrebat cu ce se mănâncă; seara se dezbrăca într-adins cu perdelele ridicate şi popii când venea cu botezul îi ieşea înainte în pielea goală. Ei, dar ce mai vorbă; aşa cum era, cu toate cusururile, rea de gură, rea de muscă, rea de plată, pălăvatică şi haihuie, spunându-le şi făcându-le toate pe dos şi de-a-ndaratelea şi, mai înainte de orice, primejdioasă, în stare să te bage în belea, Mima avea hazul ei, era simpatică, ceea ce nu se putea zice şi despre soră-sa mai mică Tita care, tembelă şi toantă pe cât era ea de dezgheţată şi de vioaie, în afară de destrăbălare, de minciuni şi de răutate, nu avea comun cu dânsa decât murdăria – ah! era greu de închipuit şi mai greu de spus în ce hal erau: la un anume timp, pe călduri mai ales, nu te puteai apropia de ele de miros; mânjeau locul unde stăteau. Dintr-o boală din copilărie, Tita rămăsese cam înapoiată şi un început timpuriu de surzenie îi oţetise şi mai mult firea vrăjmaşă şi posacă; de sălcie ce era ajunsese să fie ocolită şi unii jucători se plângeau că le face ursuzlâc. Şi deşi nici ei nu i se întâmpla să zică vreunui muşteriu: „nu”!, îşi da poalele peste cap numai la întuneric; pe faţă, în lume, avea o purtare aproape aleasă pe care, desigur, n-o învăţase de la vistavoii ce le crescuseră; niciodată n-ai fi văzut-o întinzându-se sau zbenguindu-se, nici auzit-o vorbind porcării şi înjurând ca pe cealaltă. Dar unde neasemănarea mergea aşa departe că atingea marginile prăpăstiei între două stirpe era la înfăţişare şi la chip. Lătareată, lăbărţată şi lapoşă, vădit supusă la o apropiată îngrăşare, Mima era cârnă, cu ochi verzui mici sub sprâncenile drepte îmbinate şi cu fruntea mâncată de un păr castaniu nesupus şi stufos, pe când Tita, mărunţă şi şuie, cu încheieturi gingaş strunguite la mâini şi picioare mici, purta înfipt între umerii înguşti un cap de cîtoreasă din veacul fanariot, cu ochii căprui şi codaţi, cu nas coroiat şi lung, cu buze subţiri şi tivite. Aveau totuşi ceva la fel: glasul a cărui frumuseţe mă izbise. De un alt timbru al fiecăreia, deopotrivă însă fluid şi limpede, cântând cuvintele, el evoca un lin murmur de ape îngânat cu şoapta vântului în frunzişuri şi poate că fermecul lui nu a

fost străin de mila cu care am ascultat acele triste lucruri. Odată mai mult aveam în carne și oase dovada de ce greu păcat se încarcă, în becnisia lor, vechile neamuri căzute nehotărându-se a se stârpi, cu dinadinsul, ele singure pe calea malthusiană. Câte umilințe și câtă durere nu și-ar putea astfel cruța.

Ca duioșie, plecarea „sufletului maichii” nu avu nimic de pismuit venirii. Cu lacrimi în ochi, maioreasa mă asigură că așa o prietenă a doua nu găseai în viață. Îmi veni să-i spun că ar fi fost și de prisos. Dar când Masinca fu dincolo de prag și eu încă înăuntru, cineva mă trase pe la spate de mânecă. Era Mima. Arătându-mi strengărește tovarășa de drum, făcu repede cu degetul mijlociu un gest mult prea elocuent și o tuli înapoi într-un hohot de râs.

Ieșind în curte, putui să constat că la Arnoteni până și casa unde stăteau părea deșucheată. Unui vechi trup de clădire pătrat și cu un singur rând i se înădise mai târziu în dos, pieziș, o coadă deșirată și îngustă cu două caturi, rămasă netencuită și fără geamuri la șubredul pridvor care o încingea sus de la un capăt la altul și da într-un soi de turn de scânduri cârpit cu tinichele ce adăpostea scara. Dărăpănătura aceasta care ziua ar fi trecut nebăgată în seamă dobânda în bătaia lunii ceva tainic și mă oprisem tocmai s-o privesc când tresării deodată înfiorat. Se auzea de acolo, prelungindu-se lugubru în urlet, un lătrat ce nu semăna a fi de câine.

— Au adus-o iar pe bătrâna, zise Masinca. Mama maiorului.

Săraca, nu se mai îndura s-o ia Dumnezeu. Nici nu se mai știa de când își pierduse mințile. Și s-o fi lăsat barem în pace, să n-o tot fi vânturat de colo până colo. Fata ei, bogata prințesă Canta, din Moldova, soră vitregă cu maiorul, când o da în seama acestuia, de care se lepădase întotdeauna, când i-o lua; de ce? – rămânea de ghicit; parcă prințesa era vreo zdravănă la cap cu muzicanții ei. Maiorică atâta aștepta: să se pomenească cu maică-sa peșcheș, ar fi dat și acatiste și nu că îi era dor – el nici nu o cunoscuse – dar îi mai picau câteva luni ceva parale – plătea prințesa – și nenorocita nu era o povară: locul nu-l încurca și nu trebuia păzită, pentru că nu făcea nici un rău, adică nu făcea nimic, nu scotea o vorbă, nu se mișca, sta ghemuită ca o momâie în fundul patului, într-un colț; numai în nopțile cu lună, chiar dacă perdelele erau lăsate, se da jos, umbla de-a bușele și lătra cum o auzisem. Și să fi dat mult să nu o vezi... o iasmă.

Mai trăia dar, uitată, vestita Sultana Negoianu; ca într-o altă întrupare, iscată de vreun blestem, fusese osândită să-și supraviețuiască falnica amazoană ce, în puțini ani, izbutise, și nu era pe atunci tocmai lesne, să înspăimânte cu luxuria principatele încă neunite. Îi cunoșteam trecutul, mă îmbiase a-l cerceta enigma tulburătorului ei surâs din portrete – furtunosul trecut ce făcuse de grea ocară numele marelui neam din care rămăsese singura și cea din urmă – îl cercetasem parcă aș fi știut că avea să-mi vie prilejul să-l scriu. Ea fusese crescută la Geneva și la Paris de unde se întorsese în țară la vârsta de șaisprezece ani cu mode și apucături ce uimiseră și făcuseră să se murmure. Impunătoarea sa zestre hotărâse pe marele vornic Barbu Arnoteanu să închidă asupra-le ochii și să-i ceară mâna. Fu o căsnicie zbuciumată și scurtă; lăuză încă după un băiat care avea să fie Maiorică, dânsa fugise cu un oarecine în Moldova unde, precum Bucureștii, o admirase și Iașii, unduind neobosită în baluri sau trecând semeață în goana calului urmată de un stol de adoratori. Ca să-și înduplece soțul părăsit să consimtă la despărțenie, îi dăruise două moșii și se măritase apoi cu fostul mare-logofăt Iordachi Canta, cneaz rus și candidat nefericit la domnia Moldovei; unire și mai puțin menită să dăinuiască: traiul cu un soț zular și cărpănos în sălbatica singurătate a palatului de la Pandina, pierdut între codri bătrâni pe malul Prutului, nu putea avea nimic încântător pentru zvăpăiața Sultana care îndată după venirea pe lume a unei fete, Pulcheria, plecase, pe furiș și fără gând de întoarcere, înapoi la București. Cu prețul a două alte moșii se văzuse iarăși de capul ei pe care de atunci nu mai voise să-l lege. Și trăise. Tot atât de darnică de trupul cât de avutul ei, ca în furia mistuitoare a unei turbe, făcuse să se dea în el iama, împărătește, și tot și încă nesătulă și-l spurcase până și cu dulăii. Mă mărginesc la a însemna potriveala dintre această patimă și dealtmintreli nu prea rara ei nebunie ce nu întârziase să izbucnească. Într-o dimineață de toamnă din 1857, fusese găsită rătăcind despletită și despoiată la Herăstrău pe malul lacului. A! da, eram silit să recunosc: spunându-mi că dacă voiam subiect de roman să fi mers la adevărații Arnoteni, Pirgu nu mă amăgise.

Fu cel dintâi pe care îl întâlnii după acea seară. Pe bulevard, în fața Eforiei, îmi aținea calea. Își întinsese mâinile lipite una peste alta, amândouă cu dosul palmei în sus, mișcând încet policarii rămași în afară.

— La mai mare, solzoșia ta, se închină cu temenele, al nostru ești. Umbli să-ți lași lapții cu folos. Bre, cum te mai înfingeai în undiță la Masinca, o luași pe coarda razachie, cu sacâz dulce, ușor. Ce pramatie; faci pe cocoșu, cotoi mare dumneata. Ei, dar ai de învățat încă multe; ești junic; ca să le fii pe plac maimuțelor trebuie să fii porc, și cu șoriciul gros. Și mai ales nu tânosi mangalul că te usuci; de ți-a mirosit cumva a pagubă, împinge măgarul mai departe; știi vorba: malac să fie, că broaște... Dacă vezi însă că ridică coada, nu te pierde, ia-o înainte oblu, berbecește, ca până de iarnă să te văz crap îmblănit.

— Asta, îi zisei, e drept mulțumire că te-am făcut să-ți vezi visul cu ochii, mergând la Arnoteni.

— După ce m-ai purtat șase luni cu zăhărelul. Și dacă ați mers de partea cui a fost câștigul, a mea ori a dumneavoastră? Slavă Domnului, ai plecat cu damă și căzăturile s-au umplut; Pantazi de când l-a făcut mă-sa nu s-a văzut cu atâția bani. Dar n-are a face; fiecare cu norocul lui și al dumitale e mai grozav decât toate, îți pune Dumnezeu mâna în cap.

Nepăsarea cu care îl ascultam nu îl descurajă:

— E cineva care te place lucru mare, cineva nu de nasul dumitale. Ce a văzut la dumneata, dracul știe. Vrea cu orice preț să-i fac vorba.

Nu fui curios. Îl asigurai numai că nu țineam deloc să sporesc cu unul numărul intelectualilor ce abuzau de gentilețea doctorului Nicu.

— A! rânji, degeaba te păzești, de aia nu scapi. Cade când nu te aștepți, pe drum de seară, cu scârbă în casă, la așternut. Nu trebuie să se împlinească oare scripturile: „și se va pogorî în chip de papagal?”

De ce te-ai speria însă prostește? După chibzuirea mea părere e chiar mai bine să-l ai cât mai devreme; te-ai căutat cinstit, adio grijă: nu se ia de două ori. Și-ți dai drumul. Ai să-mi spui de ailaltă, știu, dar e leac; și iar așa să te jinduești pentru toate nimicurile de tot ce e mai dulce pe lume, cu ce te mai alegi din viață?

— Ai toată dreptatea, recunoscui. La revedere.

— Ce te zorești așa: te-așteaptă Masinca?

— Mai târziu; acum caut pe Pașadia și pe Pantazi.

Nu mințeam: de trei zile se făcuseră nevăzuți. De Pașadia nu mă mira, plecase poate la munte; dar Pantazi?

— Păi, dacă vrei să-i găsești, zise Gore, hai cu mine.

— Unde?

— Ei bravo, mai întrebi? – la Arnoteni, adevărații Arnoteni.

Surprinzător îmi păru nu lucrul în sine, ci amănuntul că acela care ținuse și încă morțiș să se întoarcă acolo fusese Pantazi. Ce îl putuse oare atrage? De joc nici nu mai încăpea vorba; nu era jucător și să fi fost chiar ce ar fi însemnat acel joc păduchios pentru uriașele sale mijloace? Femeile? – dar în nouă luni de când, împrietenindu-ne, trăisem așa aproape unul de altul, nu-i cunoscusem nici o legătură, vreun capriciu cât de trecător – așa că venind odată vorba despre acele păpuși ce, zice-se, ar ține loc corăbierilor de neveste în îndelungatele călătorii, cum mă asigurase că această scârboasă rătăcire nu era un basm: se găseau gata sau se făceau pe porunceală; cu asemănarea voită, cele lucrate în Olanda, scumpe, tinzând la plăsmuirea desăvârșită a fapturii firești, fără voie mă gândisem că și dânsul ascundea poate, în vreunul din încăpătoarele cuferे îngrămădite în odaia-i de culcare, una care să fi întruchipat leită pe necredincioasa și neuitata sa Wanda. Și dacă nici femeile, atunci altceva ce îl făcea să lase la dânsul să se veștejească în singurătate întâiele flori de București? A rămas pentru mine necunoscută momeala în care fatalitatea s-a îmbrăcat în împrejurarea aceasta ca să-și atingă țelul.

Întrucât mă privește trebuie să-i fiu recunoscător. O viață lungă nu mi-ar fi ajuns întreagă pentru a pătrunde sufletul omenesc în toată ticăloșia de care e în stare, așa ca cele cinci săptămâni trăite la Arnoteni. Deschisă vraște oricând oricui, casa lor, contopire de ospătărie și de han, de tripou, de bordel și de balamuc, era locul de întâlnire al lunei deochiaților și deșuchiaților timpului: jucătorii și cheflii de meserie, desdrumații, poticniții și căzuții, curățații rămași în vânt, chinuiții de pofta traiului fără muncă și mai presus de putere, gata de orice ca să și-o satisfacă, cei cu mijloace nemărturisite sau necurate, cei fără-de-căpătâi și cei afară din rândul oamenilor, unii foști în pușcărie, alții pe cale să intre și apoi femeile, mai respingătoare încă: bătrâne mucigăite la masa verde, somnoroase și arțăgoase, cu mâinile tremurând pe bani și pe cărți, tinere desmăritate cel puțin o dată și de timpuriu borșite de avorturi și de boale, la pândă după vânat și ferindu-se de chiul și între ei și ele de tot felul și schimbătoare întovărășiri și nade, dezbinări și dușmăanii. O pâclă rancedă de vițiu apăsa veștejitoare asupra mizeriei decorului – tot ce se vedea acolo, la lumina lipicioasă

cernută prin fustele crețe de hârtie trandafirie de la lămpi, nu numai că era urât și de soiul cel mai prost, dar ieșit de soare, pătat de igrasie, prăfuit și afumat, mâncat de cari sau de molii, șchiop sau schilod, ciobit, rupt sau desperecheat – și mizeria aceasta îl strepezea pe Pașadia și-l zbârlea mai mult chiar decât maiorul care cum îl prindea, îl smintea cu genealogia Arnotenilor, calpă mai sus de Brâncoveanu, printre slugile căruia cel dintâi dovedit istoricește se numărase înainte de a fi boerit. Bietul Maiorică până și în aceasta se arăta tâmpit, căci dacă ținea să se laude cu neamurile, i-ar fi fost atât de lesne cu acela al mamei lui, mare într-adevăr și pentru Valahia străvechi, suindu-și spița craiovească fără frântură și fără tăgadă până la mijlocul veacului al cincisprezecelea, din mare-ban în mare-ban și numai cu încuscriri de voievozi. Un tâmpit desigur, dar nobil: el care fără risipa părinților săi ar fi stăpânit, lingușit și răsfățat, atâtea averi și ar fi fost, firește, cel puțin general-aghiotant regesc și vicepreședinte la Jockey și care, vai!, ajunsese ce era, nu avea un cuvânt de părere de rău, de cârtire sau de pismă, purtând – căci era exclus să n-o simtă – ascunsă jalea casei sale și respingând cu același despreț obraznic și batjocura și compătimirea. Încolo bun cu cei mici și milos, totuși nu chiar așa ca soția lui care, poloneză și de herb mândru – Leliwa –, nu putea privi cu ochi uscați nici o suferință, gata totdeauna să-și ia bucata de la gură sau haina de pe dânsa ca s-o dea. Hotărât, punându-le în cumpănă bunele și relele, nici unul dintr-înșii nu-și merita soarta.

Am mers de la început la Arnoteni cu sfială, găsind că mi se da o însemnătate prea nepotrivită cu cheltuiala la care aș fi putut face față. Bănuiala că aceasta se datora vreunei minciuni scornite pe socoteala mea de Pirgu se adeveri: spusese că Pașadia și Pantazi țineau la mine lucru mare, unul fiindu-mi unchi, celălalt naș. Cum nu m-ar fi primit dar cu brațele deschise ai casei toți și nu m-ar fi alintat care mai de care – de când cu venirea noastră nu începuse să se reverse acolo o șuviță din Pactol? De data asta, maiorul nici nu băgase de seamă că mamă-sa îi fusese iarăși luată și pornită la Moldova. Nu știu cum am făcut de n-am apucat s-o văd și eu și mi-a părut rău. Păgubaș nu rămâneam totuși. Mai era acolo o altă ființă deopotrivă ciudată cu toată vârsta-i fragedă.

O fetiță care îmi reamintea vrejurile spelbe și lungi de țelină crescute în nisip la întuneric, o fetiță mută. Mută fiindcă era surdă? – dar atunci avea un alt simț înlocuitor al auzului, deoarece se neliniștea la cel mai ușor zgomot, întorcându-se întrebătoare spre

locul de unde venea. Semăna uimitor cu acea mică, dar deșirată prințesă de Prusia care întruchipată în ceară zâmbește, din dulapul ei de geamuri, de după o ușă la Monbijou; același chip bătrânicios și searbăd, aceleași trăsuri ascuțite, aceiași ochi răi. Singuratică, nedeprinsă cu oamenii, fugea dacă voiai s-o atingi și se ascundea. Întrebându-l pe Pirlu ce era cu ea, mi-a spus că, în felul lui Lot pesemne, Maiorică o făcuse cu una din fete la beție. Fără a merge cu presupunerea așa departe, îmi dase și mie în gând că era cu puțință să se fi aflat câțeva vreme sub același acoperiș strănepoata și străbunica. Nu mult după luarea bătrânei nu s-a mai văzut nici fetița.

Preaosebita stimă de care mă bucuram la Arnoteni nu mă scutea de dajdia în natură către Mima; de aceea întrebuițam și eu tot soiul de tertipuri, unele cusute cu ață albă, ca să capăt păsuiri. Într-o după-amiază, întâmplându-se să rămânem singuri, ea și cu mine, am crezut că mi se înfundase.

M-a poftit la ea în odaie, unde, ca și cum ar fi fost să se îmbăieze, se despoia de tot puținul ce avea pe dânsa. Mă așteptai să mă puie să fac la fel, dar se mărgini să mă întrebe, în treacăt, dacă o găseam bine. Și, cu îndemânare, iute, își răsuci părul, se potrive, nițel alb ici, ceva roșu colo, se îmbracă din cap până-n picioare. Nu-mi venea să cred că șlampăta lăiață de adineaori era aceeași cu pupuica spilcuită pe care o duceam peste un sfert de ceas la braț pe stradă. Așa era: acasă în tricou soios de-a dreptul pe piele, cu fusta zdrențuită într-un peș și fără ciorapi în papuci de păsle și când ieșea în oraș – rar – frumos gătită, puțin cam băiețește, cu mânuși întotdeauna proaspete, cu pantofi de lac neatinși pe ciorapul bine tras și numai în trăsură, trăsura cea mai bună ce se putea găsi.

Cu mine o luă însă pe jos, încet, cu ochuri vădite, vorbind, vorbind numai ea, descusut și deslănat, sărind de la una la alta, încurcându-le pe toate, nespunând nimic. Ajunserăm astfel până în fața casei lui Pașadia ce, în amurg, părea luminată fantastic pe dinăuntru. O privi îndelung, se interesă de împărțeala ei în amănunțime, de mobile, de slugi, punându-mi o sumă de întrebări al căror rost nu-l pricepui decât după ce veni la cea din urmă, aceea uluitoare: credeam eu că avea să-mi fie mătușă? Pusese ochii pe Pașadia, era omul care îi trebuia ei, voia să-l ia de bărbat...

Să fi fost prieteni atunci ca pe urmă, i-aș fi spus neted să-și ia gândul. Îl cunoșteam pe Pașadia după cum ajunsesem a-l cunoaște și pe Pantazi; într-unul cuvântul cel din urmă îl avea un snob feroce,

înzăuat în prejudecățile cele mai copilărești, iar în celălalt se da pe față, la trebuință, un om de afaceri tot așa mehenghi ca unchiul cămătar și contracciu și un procedurist nu mai puțin de temut ca învățatul său părinte. Nu, odată cu capul, Pașadia nu s-ar fi învoit a face un atare pas și apoi, deosebit de aceasta, Mima nu-i plăcea, o găsea plicticoasă, obositoare, el avea simpatie pentru Tita a cărei fire se potrivea cu a lui: nu semăna și dânsa cu una din acele păsări de pradă dârje ce rănite de moarte, cu aripele frânte, își adună puterile cele din urmă ca să se mai năpustească o dată asupra dușmanului biruitor? Am împărtășit și eu câțva părerea lui Pașadia despre Mima, curând am găsit-o însă nedreaptă; era o bolnavă, firește, o rătăcită, mai murdară, mai rea, mai primejdioasă poate chiar decât cum o încondeiasă Masinca, plăcută totuși și apropiată, ispititoare și dulce ca păcatul însuși, mlădioasă și vie ca vâpaia și ca unda. Aci abătută la deznădejde, aci de cea mai nebunească veselie, când o credeai mai stălcită, deodată, pe neașteptate, pâlpâia într-însa, înălțător, ceva mult semeț și liber; schimbăcioasă chiar la înfățișare: uneori ruptă de la șale, gălbejită, cu ochii tăiați și stinși și numaidecât apoi dreaptă, rumenă și fragedă, cu buzele umede, cu privirea înrourată, arătând la fiecare dată alta și până și nenorocita sa meteahnă îi da un fermec mai mult, dânsa rămânând pururi doriță și niciodată posedată, asemenea acelor aburoase zâne, fice ale văzduhului și ale apelor ce nu puteau fi îmbrățișate de muritori. A nu! prea scump nu plătiseră cei doi nemernici, unul cu cinstea și altul cu viața, fericirea de a o cunoaște...

...și cerea stăruitor sprijinul meu ca să-și ducă scopul la îndeplinire.

Îi făgăduii să-mi dau toată osteneala, dar o prevenii totdeodată că acela care avea asupra lui Pașadia înrâurirea hotărâtoare nu eram eu, ci Pirgu. O văzui strâmbând din nas, sub rețeaua albastră cu bobite. Știam că între dânsa și Gore fusese ceva din care mulțumit de celălalt nu rămăsese nici unul. În față se arătau prietenii cei mai buni, când se vedeau ea îi juca înainte cântându-i: „nenea Gore om frumos și călare și pe jos” și el, cu mâna pe piept, numai în ploconeli, chemând-o: „Domniță, Măria ta, Luminăție”, îi spunea că se așterne la picioarele ei covor și i se vinde rob cu zapis ca la osmanlâi; în spate, ea din pușlama și din pezevenghi nu-l scotea, dorindu-i să ajungă la balamuc sau la ocnă, iar el o înjura cu foc, făcând-o putoare, paparudă, paceaură, și se ruga la Dumnezeu

să nu-l șontorogască de picioare până nu va apuca să joace o dată măcar tontoriiul pe mormântul ei.

— Ei, încheiă Mima, la urma urmei, dacă trebuie, am să mă iau bine și cu Pirgu.

I-ar fi fost deocamdată greu pentru că Gore nu mai da pe la Arnoteni. Își limpezise în chipul cel mai fericit partea de moștenire, vânzând-o cu un preț aproape îndoit decât spera unui cumnat și aceasta adusese în viața lui o schimbare adâncă. Intrase în anul maimuțelor, ceea ce se cam putea spune și despre mine care, de unde mai înainte îl ocoleam cu grijă, ajunseseam să mă țin după el.

Era teatru. Cum ne întâlneam, făceam pe grăbitul. Mă întreba încotro și unde și răspunsul era întotdeauna același: „La Arnoteni, adevărații Arnoteni.”

Se supăra: „o ții așa ca gaia mațu, la gard am prins-o, la gard am legat-o. Vous devenez agaçant avec vos Arnoteano; mai dă-i... Voyons, il faut être sérieux.” În afară de înjurăturile românești neaoșe a căror deprindere îi rămăsese scumpă, nu mai vorbea decât franțuzește și cât mai tare, ca să-l audă toată lumea. Pe stradă când vedeam că se apropie vreo cucoană, eu o ștergeam pe partea cealaltă; dacă o și cunoșteam, intram prin ganguri, prin curți. Iar el, făcându-i loc să treacă, striga cât îi lua gura: „regardez, mon cher, quelle jolie femme, comme elle est jolie, elle est jolie comme tout!” După ce se îndepărta cucoana, veneam îndărăt. Mă primea indignat: „mais, mon pauvre ami, ne soyez pas idiot; vous êtes bête comme vos pieds!” Mă lăsa și el și o lua înainte, crăcănându-se, după câțiva pași se oprea, își punea monoculul, se făcea că măsoară din vârful bastonului ceva sus pe case, apoi se întorcea către mine, pufuind și dând din umeri: „mais voyons, voyons.” Urma o nelipsită raită prin prăvălii ca să tocmească mobile pentru casa ce avea de gând să-și clădească în stil românesc și pe la târgul păduchilor după icoane; le aduna pe toate câte le găsea; în câteva zile un perete al odăiței de hotel unde se mutase, pe calea Victoriei, se acoperise de sus până jos de preciste scâlciate și de sfinți sfrijiti, între alții un Sfânt Haralambie de neuitat, măsliniu, fioros și cu ciuma în lanțuri sub picioare. Dar aceasta nu era nimic pe lângă altceva care dacă aș fi ținut la dânsul ar fi trebuit să mă îngrijoreze, ceva de necrezut și totuși: Pirgu cumpăra cărți. Întâlnindu-l odată cu patru volume frumușel legate la subțioară, e lesne de închipuit capul meu când am citit pe scoarțe numele Montaigne.

— Ce ți-a venit, am exclamat, să iei pe Montaigne?!

— Ei, îmi zise, cu un zâmbet înduioșat, oricum, Montaigne e draguț, are părțile lui. În felul acesta își da părerea în toate discuțiile dintre noii săi prieteni, avocați cu renume sau profesori universitari, oameni în urcare și de viitor; pe cei vechi de breasla lui nu-i mai băga în seamă, se făcea că nici nu-i cunoaște și era pentru mine o neasemuită petrecere să merg în localul unde spre miezul nopții Pirgu lua o fină gustare, fiindcă, veniți într-adins, jur-împrejur la mese, toți stricații, toate lichelele Bucureștilor stăteau ciorchină.

— „Cine o fi ăla, frate?” se întrebau unii pe alții.

— „E englez, își răspundeau, puteți să-l și înjurați, nu înțelege.” Și-l înjurau, și de la ușă și de după stâlpi și de sub mese se auzea strigându-se: „Gore, Gorică!” Dar el, nepăsător, ca și cum nu de dânsul ar fi fost vorba, mânca și bea și aprindea țigări scumpe cu atâta mai mare poftă cu cât adesea era din paralele lor. Deși se învârtise de cărți de intrare la două cluburi mari, Pirgu mergea zilnic la tripoul său de baștină ca să se grozăvească cu banii – îi ținea toți la el – și să se dea la Pașadia cu care era certat, să-l ia de sus. Tot hârțâindu-se astfel, se întâmplă ca acesta să-i câștige odată o sumă bunicică. În loc să plece frumos să-și găsească scumpii amici, viitori miniștri, ca să-i audă vorbind despre Bergson și despre conferința de la Haga, Pirgu se încăpățână să-și scoată paguba. Întărâtat de răceala tăioasă a lui Pașadia, de rânjetele și de mârâielile usturătoare ale celor pe cari îi jignise, se tulbură, jucă brambura și pierdu, pierdu tot – o avere. Înainte de zori, Pașadia, care luase grosul, se retrăgea, lăsându-l în seama tinichelelor să-l scuture și de fărâmituri. Când, mai întors pe dos decât înseși buzunarele sale, intră dimineața acasă, îi cășună pe Sfântul Haralambie pe care, învinuindu-l că i-a făcut ursuzluc, îl smulse din cui și-l aruncă pe fereastră în curtea dinăuntru a hotelului. Dacă s-a crezut cumva că s-a mai înfăptuit în veacul nostru păcătos minunea unei icoane căzute din cer, nu știu, se întâmplă însă alta la care mărturisesc că nu mă așteptam, mi-a fost chiar ciudă; nu mi-aș fi închipuit ca un calic ca dânsul să aibă droturi așa mlădioase și tari. Nu mai târziu de seara următoare, împăcat cu Pașadia dacă nu și cu soarta și senin, Gore se înființa iarăși, gata de luptă, la Arnoteni.

Mergând într-o zi acolo cu Pantazi, către amiazi, dădeam de o tânără nouă necunoscută, care, cu un picior gol pe un scaun, dregea, cântând încet, un ciorap. La intrarea noastră, ridicând capul, roși până în albul ochilor. Văzui atunci pe Pantazi, palid ca un mort,

ducându-și mâna la inimă. „Doamne, îl auzii șoptind, cum îi seamănă!”

Făceam astfel cunoștința „duduii” Ilinca Arnoteanu. Știam că mai era o fată, cea mai mică, pe care o luase din leagăn să o crească o soră a maioresei, de la Piatra-Neamț, văduvă cu dare de mână și fără copii. Cei șaisprezece ani ai Ilincăi se depănaseră alinați în pacea celui romantic ținut cu zări tainice ce trebuise să le fi amintit bunilor cavaleri de la cari i se trage numirea, dulcea lor Suabie. Porecla de „nemțoaică” ce Mima îi dase acestei surori „noi” i se potrivea nu numai din pricina locului de unde venea, dar și a înfățișării. Blajinul soare moldovenesc îi cruțase poleiala stinsă a cosițelor și albeața sedefie a pielii, aproape nefirești amândouă; goală, cred că s-ar fi văzut luminoasă în întuneric. Părinții erau cum nu se putea mai mândri de dânsa; Elvira nu înceta să-i tot laude frumusețea și Maiorică sânguința; nesilită, neîndemnată măcar, Ilinca fusese întotdeauna premianta întâia și se pregătea să treacă două clase într-un an – nu degeaba purta ea numele acelei înțelepte și învățate domnițe, străbună după Negoieni, fiica lui Petrașcu-Vodă și apoi cine nu știa că pana unui Arnoteanu, Enache al doilea, însemnase începutul renașterii literelor române? Sta într-adevăr ziua întreagă cu nasul în carte, tolănită și ascunzându-și cu grijă picioarele ca și cum i-ar fi fost rușine că erau așa mici. Lipsită de vioiciunea vârstei sale, îi era silă de râs și de glumă și în căutătura ei severă care-i înăsprea trăsurile copilărești încă ale feței, se citea neîngăduință pentru cele ce vedea petrecându-se în juru-i.

Primisem s-o ajut să-și revadă câteva „materii” la cari se credea mai slabă. Între timp mai vorbind și de una alta m-a uimit cât de cuminte cap avea, ce sănătos judeca și limpede. Spunându-i odată ce rar e să găsești pe cineva care să învețe ca dânsa numai de plăcere, îmi observă că ea învăța cu plăcere, dar de nevoie, ca să aibă o meserie. – Cum, dar nu avea să fie bogată? se știa doar că era singura moștenitoare a mătușii sale care, mulțumită unei pensii grase, adăoga în fiecare an la capete aproape tot frumosul ei venit. – Chiar așa, dar averea pe lângă că se poate pierde, nu e o piedecă la o meserie; dimpotrivă. – Cu numele ei? – De ce nu? a lucra nu e o rușine; munca înnobilează. Tocmai, cu numele ei, avea să-i stea și mai bine „belferită” – asta voia să se facă – avea să fie mai prețuită și mai respectată; respectată: lucrul la care ținea mai mult ca la orice. Numele ei știa bine ce i se datora și ce-i datora; prestigiul lui, viu încă, i se revelase înainte de a-l cunoaște. La un examen, un

inspector Țanțoș, mirat de răspunsurile micuței „eleve” Arnoteanu Ilinca, întrebase dacă nu era cumva din neamul „istoric” al Arnotenilor și aflând că da, îi zisese „duduie” și găsisese pentru dânsa cuvinte măgulitoare, dând-o de pildă și când mergea cu mătușa ei la Doamna Elena Cuza care le era vecină, de ce aceasta ținea întotdeauna s-o așeze lângă dânsa, la locul de cinste? – pentru că era o „adevărată” Arnoteancă. Da, marele nume de dregători, de cărturari și de ctitori, ea avea să-l poarte cu demnitate; destul se întrecuseră să-l păteze surorile ei. A! acele surori, le găsea de jelit, firește, dar mila ce-i făceau nu o împiedeca de a le osândi cu asprime; de ce nu se stăpâniseră și ele ca dânsa, de ce nu luptaseră împotriva firei? Și aflam că, în ciuda răcelii ei fade dinafară – un lapte de pasăre la gheață – sângele încins al bunicăi vorbise de timpuriu și într-însa; avusese aprinderi ale simțurilor, groaznice, cunoscuse chinul nopților crude când biata ei carne se răsucise toată sfârșind de dor, fusese bolnavă, crezuse că înnebunește, dar preferase orice necinstei. Găsind pesemne că mersese prea departe cu destăinuirea, schimbă cu stângăcie vorba și mă întrebă dacă credeam că avea să treacă amândouă examenele. Cu liniștea mea de zile mari îi răspunsei că nici unul. Înainte de cel dintâi avea să fie măritată și înainte de al doilea plecată din țară.

Lucrul se hotărâse. În clipa când, zărind-o, Pantazi fusese atât de viu izbit de asemănarea ei cu Wanda de odinioară, vechea lui patimă se redeșteptase. Îndrăgostirea aceasta, unică în felul ei, nu fu treptată, cu încolțit și dat în pârg; ea izbucni dintr-odată, pârđalnică, pustiitoare și Pantazi nici nu încercă măcar să i se împotrivească, se lăsă să meargă cât mai adânc, până la fund, găsind o voluptate în a se ațâța și suferi. Tot timpul se gândea la dânsa, vorbea numai de dânsa, mă ruga să-i vorbesc de dânsa, orice, rău chiar, dar să fie de dânsa. Și bea. Deși nu mai mult ca de obicei – ar fi fost și greu – acum se îmbăta, tun și turtă; a trebuit de vreo două ori să-l sui în cârcă la el acasă. Noaptea, târziu, mergea cu mine să dea târcoale, pe furiș, casei Arnotenilor, se apropia tremurând de fereastra odăii unde-i dormea prea-iubită. Ce avea de gând a-i spune acesteia, lucruri minunate și bine aduse, adesea înduioșătoare, mi le spunea mie; pe dânsa o ocolea, când se afla în fața ei se fâstâcea, îngâna ceva neînțeleș și fugea, fiindu-i frică și s-o privească. Cum însă taina lui nu mi-o încredințase decât mie, în învălmășeala sporită de la Arnoteni, lucrul trecea nebagat în seamă. Și fără îndoială nici n-ar fi

mers mai departe, dacă îndemnat de prietenia cea mai curată pentru amândoi și convins că le fac cel mai mare bine, nu mi-aș fi pus eu în cap să-i unesc prin căsătorie.

Într-o seară, pe trezie, cum se pornise iar să-mi îndruga cât de mult o iubește, i-am spus verde că mă îndoiam. I se părea numai; să fi fost adevărat, era până atunci măcar logodit. Ce aștepta să se dea pe față și să-i ceară deschis mâna? Găseam că nu știa să-și prețuiască norocul de a fi întâlnit din nou întrupat peste mai bine de treizeci de ani visul său de iubire și de data asta desăvârșit, într-o ființă de aceeași teapă cu dânsul. Da, dacă ar fi fost ceva serios, o clipă nu s-ar fi codit să-și pună avuțiile toate la picioarele acestei fermecătoare copile ce răsărise în amurgul lui clară ca luna nouă în acela al soarelui. Și s-ar fi gândit, mai înainte de orice, că Ilinca putea să fie, și în curând chiar, a altuia; cu frumusețea, numele și starea ei ar fi rămas parcă multă vreme nemăritată? Auzind acestea, Pantazi, care până atunci mă ascultase ca prostit, mărgininu-se a mă îngâna uneori, papagalicește, tresări deodată, se reculese. Făcusem să-i zbârâie în suflet coarda geloziei, deșteptasem simțământul adânc omenesc că e mai puțin dureros să nu ai ceva decât să-l aibă altul, femeia mai ales. Pricina Ilincăi era astfel câștigată; a doua zi avui de susținut față de dânsa pe a lui. Dădui asupra prietenului pe larg, cinstit, toate lămuririle, numărâi toate avantajile ce ar fi urmat să rezulte pentru dânsa și ai săi din măritișul pe care veneam să i-l propun. Mă ascultă cu răceala ei obișnuită, dar nu-mi ceru timp de gândit și-mi declară că dacă în ce privea bogăția lui, spusele mele erau numai pe jumătate adevărate, ea era gata să primească. Consimțământul părinților și al mătușii fiind ca și căpătat, nu mai era primejdie de nici o piedică; mă înșelam numai crezând că lucrurile aveau să se petreacă în liniște, fără bucluc, socoteam ca și cum n-ar mai fi fost și Pirgu.

De când se întorsese la Arnoteni parcă dase în el strechia. Se ducea, venea, intra și ieșea pe toate ușile, s-ar fi zis că nu era unul singur. Ponții îi aducea acum cu ridicata, pe căprării. Și prinsese mare dragoste de Maiorică pe care nu-l mai slăbea, îl giugiulea, îl pupa, îi băga limba în gură. Pe înserate plecau împreună și se întorceau spre miezul-noptii tot asemenea, din ce în ce mai voioși. Nouă nu ne mai vorbea decât de Maiorică, îl admira; nici nu ne închipuiam noi ce crai era: scosese din minți o fetișcană numai de cincisprezece ani, o bombonică – fată mare – și-l îndemna pe

Pantazi care apleca ochii și schimba fețe-fețe să nu se lase mai pe jos că doar nu-l iertase Dumnezeu ca pe Pașadia. Curând Maiorica avu de ispășit usturător acea lesnicioasă cucerire și tot Gore care i-o rostuiuse pe de-a-ntregul îl încredința îngrijirilor doctorului Nicu.

Dar ca ticăloșie ce mai însemna aceasta pe lângă ce se pusese la cale în taină, la fel ca măritișul Ilincăi și în același timp. Îl aflai chiar de la Pirgu, la o spumă de drojdioară, în gura pieței, într-o dimineată după chef. Aiura el ori își bătea joc de mine? – deoarece asemenea lucruri credeam până atunci că se petreceau numai în foiletoanele-fascicole; uitam că suntem la porțile Răsăritului. Considerând femeia ca o simplă marfă și doar atât, văzuse în Ilinca una de preț și se pusese pe treabă, împrejurările fiind de partea lui. Cu toate paralele, multe, ce de la venirea noastră se vânturaseră în casă la Arnoteni, aceștia, pătimiși de risipă, erau și mai strâmtorați ca înainte, strâmtorați grozav, pe când Pașadia, pe care norocul nu-l mai părăsea la joc o clipă, nu mai știa ce să facă cu banii. Pirgu socotise că din îmbinarea acestor stări de lucruri putea trage foloase mari și, cu dibăcia lui codoșească, izbutise să convingă pe Elvira să-și vândă fata, iar pe Pașadia s-o cumpere, pe un preț monstruos ca fapta însăși și din care avea să ia el partea leului. Acum dam eu de rost plimbării ce se hotărâse să facem în curând la mănăstirile din împrejurimile orașului; la una din ele, de maici, unde aveam să fim găzduiți noaptea, Ilinca, amețită, avea să fie lăsată fără apărare pradă lui Pașadia. Ca să zădărnicesc înfăptuirea nemernicului plan era, odată ce știam de el, o jucărie și voiam să fac în așa fel ca totul să rămâie îngropat în tăcere și uitare, cum s-ar fi și întâmplat dacă, îndată după ce ne despărțirăm, Pirgu întâlnind pe Pantazi nu i s-ar fi spovedit și acestuia ca mie. Am fost recunoscător împrejurărilor cari au făcut să nu fiu de față la ceea ce urmă peste câteva ceasuri. La Arnoteni, înainte de masa de prânz la care Pașadia fusese tocmai poftit de Pantazi, din salon, unde aceștia rămăseseră singuri la aperitiv, se auziră deodată răcnete, bușeli, bufneli, zgomot de lucruri răsturnate și de sticlă ce se sparge și cred că se poate închipui fără caznă mutrele făcute de aceia ce alergând acolo văzură pe Pașadia și pe Pantazi încăibărați în chelfăneala cea mai deznădăjduită, trăgându-și palme, pumni, picioare, rostogolindu-se pe jos, când unul deasupra, când celălalt. Și Pantazi fu omul cel mai ciufulit și mai hărtănit ce vreodată ceru, cum făcu el atunci, mâna unei fete, chiar nu adevărată Arnoteancă.

Mă încunoștiință de acestea toate, aiurit încă, Pirgu, după ce

primisem de la cei doi luptători câte un răvășel; fiecare mă ruga ca, în vederea unei răfuieli cu celălalt pe calea armelor, să-i slujesc de martor și să-i găsesc un al doilea. Îmi fu mai ușor decât aș fi crezut să împiedec ieșirea pe teren. Știam frica ce, în ciuda ruperii lui de lume, Pașadia avea de părerea acesteia, așa că înfățișându-i greaua atingere ce ar fi adus renumelui său de „monsieur” darea în vileag a dedesuptului acelei „afaceri” care numai de „onoare” nu se putea numi, nu dădui greș, cum nu dete nici Ilinca cerând stăruitor, după povața mea, ca întâi dar de logodnă renunțarea la duel. Mai mult decât la plictiseala mea, mă gândisem că s-ar fi putut ca Pașadia să aibă mâna nenorocită și să-i strice bieteii fetei tot rostul. Estimp dânsa scrisese mătușii din Moldova să vie. În loc de una îi sosită însă două.

Marea flamură albă și roșie fusese coborâtă de pe palatul de la Pandina. Cu tacâmul ei, cum spunea, de „dobitoace curate” – un papagal, doi câini și trei pisici – și „necurate” – o slujnică franțuzoaică, un fecior italian, un bucătar țigan și doi muzicanți, unul ceh, altul neamț – prințesa Pulcheria plecase la București. Cu două zile înainte, Dospinescu, bătrânul său vechil, golise patru odăi mari de hotel ca să le umple apoi cu calabalâcul ei de călătorie, luase cu chirie două „Bösendorfer”, tocmise un muscal de zi și unul de noapte.

Răsfățuri de cucoană mare. Se cuvenea să i se treacă însă cu vederea chiar altele mai vinovate pentru că era și o mare artistă. Salonul ei muzical de la Paris și mai ales luminatul sprijin ce găsiseră la dânsa ca începători mulți dintre aceia, compozitori sau virtuoși, a căror faimă fusese netăgăduit consacrată în urmă, scăpase numele prințesei Canta de uitare, îl însemnase la loc de cinste în istoria muzicei din a doua jumătate a veacului trecut.

Era – afluam – prietena cea mai veche a lui Pantazi. În 1863, cneazul Canta, venind la București pentru niște pricini, fusese găzduit câteva luni cu fetița lui la domnița Smaranda, unde boerimea se îmbulzise ca să audă cântând la clavier pe mica Pulcherița. De aceeași etate cu ***, trăiseră acolo ca o soră cu un frate și-i înduioșă pe amândoi amintirea acelei vremi, revăzându-se așa cum erau atunci: ea răsărită și negricioasă, îndrăzneată și înfiptă, el bălan și mărunț, sfios și plăpând. După plecarea lui din țară, dânsa rămăsese singura persoană din lumea mare de la noi cu care păstrase legături, își scriseseră, se întâlнисeră la Milano, la Bayreuth, la Paris. Se simțise dar dator s-o vestească numaidecât că se hotărâse să-i ia

nepoata de nevastă.

O întâmpinase la Milcov. Dânsa abia-l recunoscuse sub noua lui înfățișare și găsise minunată istoria schimbării lui de nume. Și fu nerăbdătoare să cunoască pe Ilinca. Lunga întrevedere a mătușii cu nepoata aduse ceva cu totul neașteptat: la despărțire, cucerită, prințesa, a cărei trecătoare căsnicie tot cu un Canta, dintr-o altă ramură, fusese stearpă, făgădui solemn Ilincăi că avea s-o înfieze.

Bucuria cu care primeam această știre mi-o strica în parte o alta. Ca să-i facă celeilalte mătuși pe plac, Ilinca se învoise să nu fie nunta în mai, luna Mariei, ceea ce însemna o întârziere de aproape trei săptămâni care-l nemulțumea viu pe Pantazi. De câțva timp acesta era tot pe gânduri, neliniștit, tulburat.

Într-o seară ținu să mâncăm la el acasă numai noi doi. Nu fu ca să-mi spuie ceva deosebit. Târziu, plecând împreună, ne suirăm într-o birjă care părea că se afla întâmplător la colțul străzii, dar care-l aștepta; văzui că fără să fie îndreptat, birjarul ne scoase, pe unde nu știu, afară din oraș. Eram obișnuit cu asemenea plimbări; în anul ce trecuse, se întâmplase adesea, către toamnă, să ieșim noaptea la câmp ca, de pe vreo movilă, să căutăm pe Fomalhaut la dunga zării. Dar în acea noapte posomorâtă nu erau stele, nici lună, cerul era acoperit întreg și totuși se vedea aproape ca ziua, deosebeai tot, copacii păreau chiar luminați pe dinăuntru. La o cotitură, Pantazi porunci să oprească și mă pofți să cobor și să-l urmez. Mai departe se înălța, căscată toată și fără acoperiș, o ruină.

— „Hanul dracului”, zise Pantazi. Sunt numai aici în Ilfov mai multe, toate cu istoriile lor fioroase de tâlhari și de stafii; în asta am făcut odată un chef noaptea, la lumină de masalale.

Băgai de seamă că ne făcusem acum trei; ca din pământ se ivise o țigancă, o țigancă bătrână în zdrențe. După câteva cuvinte schimbate cu Pantazi în țigănește, se lăsă pe vine și începu să vrăjească, aruncând bobii pe un taler. Ascultându-i spusele, lui Pantazi fața i se făcuse ca de ceară, iar ochii îi sticleau ca două mărgelae albastre. Când țiganka se ridică, el îi dete un ban de aur și plecarăm înapoi.

— E ciudat, murmură cu glas stins, din bobi nu se deslușește decât un semn de moarte.

Îmi ascunsei indignarea că un om ca dânsul să aibă asemenea eresuri prostești. Și numărăm câte zile mai erau până la sfârșitul lunii. Pornisem să bag formele de cununie și avocatul prințesei da zor celor de înfiare. Nepăsarea crescândă ce Ilinca arăta de acestea

toate ajunsese să mă supere tot așa ca felul său jignitor de a se purta și vorbi și cu străinii și cu ai săi și o bănuiam că nu era sinceră când, cu zâmbetul buniciei din portrete, îmi spunea că dacă nimic nu s-ar îndeplini, pentru ea n-ar însemna decât un an de școală pierdut și s-ar întoarce fără părere de rău de altceva la Piatra. Nu voise să primească de la Pantazi nici un giuvaer, zicând că ce putea fi pe lângă cele ale domniței Smaranda? Cerase numai să-i cumpere un aparat de fotografie. Fu unealta de care soarta ei se sluji ca să se împlinească. Într-o dimineață, văzând în „faetonul” lăptăresei o fetiță pare-se caraghios îmbrăcată, Ilinca pusese să i-o aducă, s-o fotografieze. Abia sculată după scarlatină, fetița îi trecu boala. La început așa ușoară că se crezu că avea s-o facă pe picioare, izbucni deodată cu atâta putere încât cu toți doctorii din București și cel adus în mare grabă de la Viena, cu tot milionul făgăduit cui va scăpa-o, Ilinca se stinse.

În dimineața morții ei chiar, prin câteva cuvinte scrise, Pantazi mă rugă să văd eu de înmormântare. Nu știa că-mi cerea ceva mai presus de puterile mele. Îmi trebuia cineva să mă ajute și nu cunoșteam pe nimeni mai priceput ca Pirgu. Plecai deci să-l caut, dar nu fu treabă ușoară. Din Dușumea în Vitan, din Geagoga în Obor, schimbând birjă după birjă, i-am călcat de-a rândul și de mai multe ori toate culcușurile, fără a-i da de urmă. Din toți pe cari i-am întrebat despre el, numai Haralambescu îl văzuse în ajun, seara, la Moși, beat ca un porc, cu o desculță borțoasă în luna a noua. Pe la două după prânz renunțai la căutare și mă hotărâi să-mi iau inima în dinți și să-mi îndeplinesc singur trista misie. Dar înainte, cum nu gustasem nimic de seara trecută și simțeam că mă ajungea oboseala, intrai la Capșa să mă întremez cu o cafea și un kirsch. Când acolo de cine să dau cu ochii? – de Gore, de Gore Pirgu în flință. Cătrănit și la față ca ficatul, înjura supărat.

— Credeam, îi zisei, ca după succesul de aseară să te gălesc mai mulțumit.

Rânji larg:

— A fost „di granda”, era să fete pe mine, pe onoarea mea! Și în vreme ce-mi sorbea cafeaua și kirsch-ul, îi spusei de ce era vorba. Nu fu nevoie să-l rog ca să ia totul asupra-și. Îi dădui mână liberă și nu avui de ce să mă căiesc. Ilinca fu prohodită domnește, ca împărătesele de la Bizanț când a treia zi, cea mai frumoasă de mai, o duserăm la lăcașul de veci cu toate florile de București. Ce mă izbi la acea înmormântare nu fu nici deznădejdea înveninată poate de

remușcare a mătușii de la Piatra, nici jalea desigur îndoită a părinților ce odată cu copila pierdeau și cea din urmă nădejde de îmbunătățire a soartei, nici aerul nerușinat de mulțumire al surorilor cari o pismuiseră pe răposată și o urau după cum și dânsa le desprețuisă – ceea ce mă izbi și mă îngrijoră totdeodată fu lipsa lui Pantazi. Înainte ca Pirgu să-și fi sfârșit cuvântarea, mă întorsei în oraș, stăpânit din ce în ce mai mult de gândul că Pantazi își făcuse seama. Dar trecând pe la ferestrele joase ale birtului franțuzesc, prin jaluzelele desfăcute, îl văzui la masa ce i se oprea de obicei în colțul cel mai adăpostit, mâncând și bând liniștit, cu poftă. Și de atunci nu mai calcă în casă la Arnoteni și nu mai pomeni de Ilinca niciodată ca și cum nici n-ar fi fost...

* * *

...de trei luni reluasem cu Pantazi traiul de anul trecut, mesele prelungite după miezul nopții, hoinărelile până dimineața prin mahalale necunoscute, cu ulițe pustii. Frunzișurile sunau acum a toamnă și erau, adânci ca niciodată parcă, și grele, când s-ar fi zis că într-adevăr mersul vremii lânzezește, amurguri copleșitoare. Întâmplându-mi-se să adorm în puterea unuia, am avut un vis care a rămas cel mai frumos din întreaga mea viață.

Se făcea că la o curte veche, în paraclisul patimilor rele, cei trei Crai, mari-egumeni ai tagmei prea-senine, slujeau pentru cea din urmă oară vecernia, vecernie mută, vecernia de apoi. În lungile mante, cu paloșul la coapsă și cu crucea pe piept și afară de scarlatul tocurilor, înveșmântați, împanglicați și împănoșați numai în aur și verde, verde și aur, așteptam ca surghiunul nostru pe pământ să ia sfârșit. O lină cântare de clopoței ne vestea că harul dumnezeiesc se pogorâse asupra-ne; răscumpărați prin trufie aveam să ne redobândim înaltele locuri. Deasupra stranelor, scutarii nevăzuți coborâseră prapurele înstamate și una câte una se stinseseră cele șapte candelă de la altar. Și plecam tustrei pe un pod aruncat spre soare-apune, peste bolți din ce în ce mai uriașe în gol. Înaintea noastră, în port bălțat de măscărici, scălămbăindu-se și schimonosindu-se, țopăia de-a-ndaratele, fluturând o năframă neagră, Pirgu. Și ne topeam în purpura asfințitului...

Eram sub impresia acestui vis când, intrând odată la cafenea, după noutăți, afluam că Pașadia murise. Sfârșitul lui avu răsunet, dar

nu prin el însuși, ci prin felul cum se petrecuse. În timpul din urmă, Pașadia, care nu se mai vedea nicăieri, trăia cu Rașelica Nachmansohn. Era îndeobște cunoscută frenezia crudă cu care aceasta se deda la o anume voluptate și care îndreptătea porecla de „lipitoare” ce-i dase Gorică. Înverșunându-se asupra prăzii voluntare, mult nu-i trebuise ca s-o dea gata; cu cel din urmă strop de vlagă bărbătească țâsnise și sângele și inima încetase să mai bată. Vrednică de marea sa străbună Iudita, Rașelica nu-și pierduse firea, își desprinsese părul din mâinile calde încă ale mortului, se îmbrăcase cu îngrijire și netulburată se dusesse la comisarul de poliție să ceară să ia măsuri pentru ridicarea leșului, ceea ce, cu încuviințare de sus, se și făcu, în tăcere – în împrejurarea aceasta scandalul n-ar fi fost oare de prisos? – așa că, în revărsatul zorilor, ca de obicei, Pașadia se întorsese, pentru cea din urmă oară, acasă. Am mers numaidecât acolo. Când m-am apropiat de locuința fără bucurie, deasupra copacilor din grădina fără flori se înălța, în liniștea serii, un stâlp de fum. Mâna credincioasă își făcuse datoria; în hainia lui, omul izbutise să săvârșească după moarte cea mai rafinată dintre nelegiuiri. Am deplâns pieirea acelei opere mărețe, dar nu și pe a autorului. Pașadia s-a stins la zenit; veninul, veghea, vițiul îi mistuiseră trupul fără a-i vătăma câtuși de puțin însă duhul care-și păstrase până la sfârșit toată recea-i limpezime, scânteietor ca un lucefăr în cleștarul nopților de ger. Și a mai avut norocul să moară înainte de a fi silit să îndure după război, din nou, la bătrânețe, umiliința sărăciei, înainte de a suferi, și mai dureroasă poate, arsura dezamăgirii și a desmințirilor, de a vedea că nu el, ci Pirgu avusese dreptate, de a-l vedea pe Pirgu însuși de mai multe zeci de ori milionar; însurat cu zestre și despărțit cu flodormă, pe Pirgu prefect, deputat, senator, ministru plenipotențiar, prezidând o subcomisie de cooperare intelectuală la Liga Națiunilor și oferind colegilor săi străini veniți în România cu pantahuza sau în „anchetă” o somptuoasă și sibarită ospitalitate în castelul său istoric din Ardeal. Nu l-am văzut pe Pașadia mort; când am sosit eu, se puneau peceti, iar rămășițele, potrivit voinței sale, îi fuseseră în pripă ridicate și pornite de Iancu Mitan undeva afară din București, poate la „munte”.

Pantazi, care-și vânduse în sfârșit și prăvălioara de la Bărăție, nu avea de ce să-și mai întârzie plecarea. În ajunul ei, am cinat împreună la birtul din Covaci. Nu departe de masa noastră, mai frumoasă și mai nepăsătoare ca oricând, Rașelica își înfățișa noul

logodnic, un soi de brotac cu ochi boboșați, bondoc și bont. Lăutarii nu uitară să cânte acel vals domol care era una din slăbiciunile lui Pantazi, valsul voluptuos și trist în legănarea căruia pâlpâia, nostalgică și tristă fără sfârșit, o patimă așa sfâșietoare că însăși plăcerea de a-l asculta era amestecată cu suferință. De îndată ce coardele încălușate porniseră să îngâne amara destăinuire, întreaga sală amuțise. Tot mai învăluită, mai joasă, mai înceată, mărturisind duioșii și dezamăgiri, rătăcirii și chinuri, remușcări și căințe, cântarea înecată de dor se îndepărta, se stingea, suspinând până la capăt, pierdută, o prea târzie și zadarnică chemare.

Pantazi își șterse ochii umezi.

Am umblat cu dânsul, în sus și în jos, toată noaptea pentru ca, spre dimineață, să nimerim tot în piața florilor, la Curtea-veche. Lângă împrejmuirea bisericii cu turla verde, licărea sfioasă o lumină slabă care ne atrase. Cineva o aprinsese la căpătâiul unei moarte ce zăcea cuviincioasă pe o rogojină. Să nu mi se fi spus, n-aș fi crezut că era Pena Corcodușa; cum aș fi putut recunoaște în chipul acela blajin cu trăsuri gingașe pe înspăimântătoarea furie de anul trecut? În zâmbetul buzelor ei învinețite și în privirea ochilor săi rămași deschiși era o duioșie extatică; femeia care fusese nebună din iubire părea să fi murit fericită: poate că în acea scurtă clipă a sfârșitului, cuprinzătoare de veșnicii, i se arătase aievea mândrul cavalier-gard, în ființa căruia se răsfrângeau întrunate strălucirile a două cununi împărătești. Seara însoțeam până la graniță pe un gentleman ras și cu barbeți scurți, în ținută elegantă de călătorie – un străin. Stam în vagonul restaurant la o masă, față în față, și nu găseam să ne spunem unul altuia nimic. Noaptea pogorâse repede. Și mi-am adus aminte de acela care încetase să mai fie, de omul ce-mi păruse un prieten de când lumea și adesea chiar un alt eu-însumi, de Pantazi, când m-a întrebat ce s-ar putea să bem.

6Text corectat. Vezi Radu Albala: „Centenar Mateiu I. Caragiale”, *Luceafărul*, 2 martie 1985.

7Din *Monsieur de Cupidon*, Aristide de Chamois, Paris, Victor Lecou éditeurs, 1854, p. 133, cap. XIII. Cuvintele din motto aparțin d-lui Mongeard.

8În ediția originală: aceasta.

9În ediția Perpessicius: de mai mult de zece ori milionar.

Postfață

Textul de față îl reproduce pe acela din volumul publicat sub exigentul control al autorului în Editura Cartea Românească, București, 1929. Istoricul literar Perpessicius a avut la îndemână un exemplar cu corecturi auctoriale, în privința căruia nu a precizat dacă îi aparținea sau nu. Oricum, acest exemplar nu ne-a stat la îndemână și nouă, totuși am ținut seama de intervențiile ultime ale lui Mateiu I. Caragiale, după cum am urmărit cu aceeași atenție textul din *Gândirea*, întrucât acolo nu se aflau unele greșeli de tipar ce au scăpat în volum și mai apoi chiar corecturii pe volum (de ex. – dezvoltată – deșăntată).

În revista *Gândirea*, *Craii de Curtea-Veche* au apărut în următoarea succesiune:

- *Întâmpinarea Crailor*, an. VI, nr. 2, martie 1926;
- *Cele trei hagiâlăcuri*, an. VI, nr. 3, aprilie 1926;
- *Spovedanii*, an. VI, nr. 4–5, mai–iunie 1926;
- *Spovedanii* (urmare), an. VI, nr. 6–8, iulie–septembrie 1926;
- *Asfințitul Crailor*, an. VII, nr. 9, septembrie 1927;
- *Asfințitul Crailor* (urmare), an. VIII, nr. 10, octombrie 1928.

Tot Perpessicius a dat publicității o notiță a autorului, în limba franceză, în care acesta consemna etapele elaborării cărții sale.

Iată textul, în traducere:

„1910 – conceput în chip nebulos.

I-a parte – 1916, 1918, 1919 – scris în întregime dintr-un condei, apoi remaniat în detalii.

A II-a parte – 1918 – anumite pasaje, ca intrarea lui Pașadia și a lui Pirgu în restaurant.

1920 – călătoria pe glob a lui Pantazi.

1921 – călătoria în trecut a lui Pașadia

(pe masa restaurantului, la tripou, în sala de ședințe a judecătoreiei de pace, de culoare verde...).

A III-a parte – 1922 – în timpul celei mai teribile crize din viața mea, în vară (iulie), lucrez la spovedania lui Pantazi.

24.XII.24 – terminată spovedania lui Pantazi.

4.VIII.26 – idem idem Pașadia

a IV-a parte – 1927 – înainte de I.IX I-a tranșă din *Craii de Curtea-Veche* – 1928 – 22, 23, 27, 28.IV-1, 16, 17, V-17 II.

A IV-a parte finalul (cu anticipație): 21, 22, 23, 24 VI, 8, 10, 16, 17, 26 VII – 26, 27, 29, 30, 31.VIII, – IX încheiat întreaga partea a IV-a.

Reluat manuscrisul la 8.X și remaniat 12, 13.X.

Copia definitivă 16 – 24, 26 – 27, X – I, 3, 5, 7.X – 2 – 4, 6 – 8 XI (inclusiv).“

Notița reprezenta o însumare a datelor aflătoare în *Agende*, atât din cele care au fost copiate de Perpessicius, cât, cu probabilitate, și din altele mai vechi, distruse de autor sau din alte însemnări asemănătoare. Oricum, datorăm spiritului de ordine și înclinației către metodă a scriitorului împrejurarea de a avea la îndemână o dare de seamă exactă a timpului în care a fost creat romanul.

În notele sale din *Agende*, prima însemnare despre *Craii de Curtea-Veche* apare în anul 1924, pe data de 15 mai, când consemnează o lectură, acasă la el, din narațiune, având ca invitați și auditori pe Cezar Petrescu și Adrian Maniu (după ce, mai înainte, luase masa, la *Capșa*, cu cel de al doilea). A doua zi, înapoind reprezentantului Editurii Cartea Românească, Simionescu-Râmniceanu, un set de corecturi la *Remember*, îi înmânează și manuscrisul *Crailor*... Acest demers a rămas fără rezultat însă. Fie că a primit un rezultat negativ, fie că editura, printr-un reprezentant al ei, a adus obiecții de oarecare importanță, fapt este că scriitorul a reluat lucrul la carte, fiindcă la 24 decembrie 1924 notează în *Agendă* a fi încheiat spovedania lui Pantazi. Pe data de 2 martie 1926 notează în același loc: „Cezar Petrescu la mine pentru manuscris (I-a parte a romanului). Fixăm la 5 000 lei prețul total, plătit în părți. Dau prima parte.” Și chiar la 1 aprilie 1926 notează

apariția, în numărul 2 al *Gândirii*, a primei părți din *Craii de Curtea-Veche*. La 14 aprilie, primește de la Cezar Petrescu corecturile la cea de a doua parte din roman și 3 000 de lei; la 9 mai, Mateiu notează apariția numărului 3 din *Gândirea*, cuprinzând a doua parte din roman, iar la 30 ale aceleiași luni primește corecturile la cea de a treia parte, pe care le înapoiază cu promptitudine la 1 iunie. La 8 iulie se pune în vânzare revista cu cea de a treia parte din *Craii...*, iar la 28 iulie autorul mai transmite redacției 13 pagini de manuscris, efectuând apoi corecturi la 3 august. Așa încât la 4 august consemnează: „*Craii de Curtea-Veche*. Terminat ultima tranșă a celei de a treia părți (spovedania iui Pașadia).” Primește încă 2 000 de lei de la *Gândirea*, căreia îi trimite corecturi și ultimele pagini din partea a treia a romanului. (Pe 1 septembrie notează în *Agendă* că reîncepe să ia ceai și cafea – semn că lucra intens și, în ciuda „noului mecanism” pe care și-l impusese, trebuise să se plece unor cerințe imperioase ale organismului.)

La 20 noiembrie apare *Gândirea*, an. VI, nr. 6–8, cu sfârșitul părții a treia din *Craii de Curtea-Veche* – după însemnarea din carnețe. De-abia la 2 septembrie 1927 notează că *Gândirea* trimisese după întâia tranșă din partea a patra și ultima din *Craii...*

La 3 aprilie 1928 precizează: „Încep să lucrez la *Craii de Curtea-Veche*“, pe când la 22 aprilie, că „reîncepe” să lucreze, și, într-adevăr, lucrul continuă pe 23, pe 27 face o preumblare prin Grădina botanică, apoi lucrează la *Craii...*, căroră le dedică și zilele următoare 28–30 aprilie și 1, 6 mai. La 16 mai 1928 ia parte la audiția muzicală la d-na Poenaru, apoi lucrează la *Craii...* încât a doua zi poate expedia o carte poștală la *Gândirea*, pentru ca redacția să trimită după manuscris. Dar chiar în acea zi lucrează mai departe. La 26 mai, încredințează manuscrisul doctorului (Vintilă) Ciocâlțu, pentru revistă. Se dedică în continuare scrisului la roman, la 17 și la 21 mai, în acea zi notând că scrie *cu anticipație* întreaga parte a patra.

La 24 mai 1928 consemnează că a terminat finalul *Crailor de Curtea-Veche*, nemairămânându-i decât să intercaleze câteva pagini. În vederea acestei operațiuni, poate, lucrează din nou la 8 și 9 iulie, apoi la 26 ale aceleiași luni, pentru ca, la puține zile după ce-și înălțase stindardul verde și galben la Sionu, să-și reia munca între 25–29 august. Rezultatul: la 30 august îi transmite lui Al. Bădăuță 18 pagini de manuscris. În aceeași zi scrie mai departe, încât la 31 august mai are gata pentru *Gândirea* încă 6 pagini!

La Fundulea, la 1 septembrie 1928 notează triumfător în *Agendă*: „Către 12 și jumătate noaptea termin *Craii de Curtea-Veche*“ – și trimite restul de pagini *Gândirii*. Desigur, lucrurile nu se încheie cu atât: la 8 septembrie, plin de scrupule, retrage din tipografie ultimul lot de pagini încredințate tiparului, spre a le supune unei munci de epurare. La 12 septembrie are, în fine, gata, copia definitivă a ultimei părți din lucrare, însă reîncepe numaidecât, tot la Sionu, lucrul pe manuscris. O zi mai târziu trimite din nou la tipografie, cu pasaje rectificate, textul ultimei părți. Acum începe să copieze de mână, într-un caiet separat, întregul manuscris, pentru o eventuală apariție în volum, semn că nu intenționa să se folosească în acest scop de textul tipărit din *Gândirea*, cu toate că acesta văzuse lumina tiparului sub atenta sa îngrijire. Copiază deci zilnic, între 16 septembrie și 7 octombrie, până ajunge în punctul în care nu mai are text – căci restul manuscrisului se afla în tipografie. Cum însă la 1 noiembrie 1928 apare *Gândirea* (an. VIII, nr. 10) cu „ultima parte a ultimei părți” din *Craii de Curtea-Veche*, a doua zi chiar își continuă munca de transcriere, cu mici modificări, terminând această operație la 8 noiembrie. Predă, pe 13 noiembrie 1928, manuscrisul, aceleași edituri – Cartea Românească – la care mai încercase cu patru ani înainte, iar la 1 decembrie primește răspunsul primirii unanime, de către comitetul de lectură al casei editoare. În răstimp, i se făcuse o propunere de editare, de către Nichifor Crainic, pentru colecția *Gândirea*, însă la 19 ianuarie 1929, scriitorul acceptă condițiile contractuale ale reputatei edituri bucureștene, pentru ca, la 29 ale aceleiași luni, să și primească 86 de pagini de corecturi. Le înapoiază tocmai pe 4 februarie 1929, efectuând altele între 7–8 și 11–13 februarie, apoi mai dă un rând de corecturi, al treilea, pe 27 ale lunii, odată cu bunul de imprimare. Cartea a fost imprimată, prin urmare, foarte repede, căci o lună (și o zi!) după ce dăduse bunul de tipar – exercitând, între timp, oarecari presiuni auctoriale asupra editurii, ca aceasta să grăbească ritmul apariției – primește, pe papier-verg , primul exemplar, nebroșat, al cărții, exemplarul de semnal. În fine, la 29 martie 1929, seara, cartea se pune în vânzare, la librăria „Cartea Românească”. Mateiu I. Caragiale mai notează în *Agendă*, la acea zi: „44 ani și 4 zile”: vârsta sa în acel moment de izbăvire autoricească.

A doua zi asistă, la catedrala Sfântul Iosif, la Messa de încoronare, a lui Mozart. O perioadă încordată din viața sa luase astfel sfârșit.

La 30 aprilie 1929 primește cele 20 de exemplare de autor, iar a doua zi notează în *Agendă*, fără nici un comentariu, apariția în *Ultima oră* a paginii omagiale dedicate lui, cu cinci articole. La 10 octombrie nota cu satisfacție că se vânduseră 1 400 de exemplare din cartea sa, fără să facă vreo referință, care ar fi fost bine-venită, la tirajul general. Dificultăți materiale îl determină apoi să întocmească un act de cesiune pentru 4 000 de lei din drepturile de autor la *Craii de Curtea-Veche*, pentru ca la 9 aprilie 1930, după o serie de tergiversări, să încaseze premiul Societății Scriitorilor, asociație din care își dă demisia chiar de a doua zi, act fără urmări, probabil în urma respingerii sale. Presupunem că Editura Cartea Românească a mai scos un tiraj din *Craii de Curtea-Veche*, fără să anunțe o ediție nouă și după ce distrusese matrițele vechi, deoarece în *Agendă* notează la 2 noiembrie 1930: „*Cartea Românească*. Corecturi *Craii de Curtea-Veche*“ – aceasta, în afara cazului că în transcrierea, altfel atât de atentă a lui Perpessiciu, nu s-a strecurat o eroare.

În *Jurnal*, cartea este menționată pe larg, cu instructive referiri, la data de 3 noiembrie 1928 (Sionu). Aici vorbește despre munca dură și obositoare obsesie impuse de carte, de pe urma căroră însă nu simte nici un resentiment, pentru că romanul este, cu spusele sale, magnific. Și aici se referă la anul 1910, ca an de primă concepție a *Crailor...* cu specificarea că tema i s-a limpezit încetul cu încetul și s-a cristalizat până la 1 septembrie 1928, când către ora trei și jumătate, terminase penultima tranșă a cărții – sfârșitul fiind gata mai dinainte.

Cum mărturisește în *Jurnal*, pentru nimic în lume nu s-ar angaja să scrie o bucată literară, fără a avea asigurat, cuvânt cu cuvânt, sfârșitul. Această însemnare poate fi tălmăcită însă în două feluri, fie ca o declarație de principii, care s-ar verifica prin aceea că atât în *Remember*, cât și în *Craii de Curtea-Veche*, planul circular al narațiunii poate fi cu ușurință reconstituit, fie și prin repetiția finală a motivului deschizător – visul, respectiv valsul trist – sau ca o reacție firească la lunga gestație a romanului, care atunci s-ar datora tocmai lipsei unei atari măsuri de prevedere, a unui plan amănunțit. Știm, tot astfel, că în prima sa concepție, romanul avea alte personaje și o altă acțiune, dar nu putem discerne, neavând datele necesare, dacă prima concepție de care ne vorbește, aceea din anul 1910, privește *Craii de Curtea-Veche* în forma ce s-a cristalizat mai apoi prin romanul ce ne este cunoscut, ori rămânea datoare acelor ciorne care ne-au rămas, privitoare în fapt la un cu totul alt roman, cel în care

vine vorba de „arborele Măgurenesc”, Mihnea, Ana etc.

În *Jurnal*, Mateiu spune numai atât despre munca sa de creație: „Această lucrare a rămas în chip deznădăjduitor foarte mult timp pe șantier, adesea întreruptă, niciodată abandonată. Spovedania lui Pantazi m-a chinuit mult, sfârșitul ei mi-a cerut cea mai mare efortare și nu s-a înfățișat decât foarte penibil, într-un târziu. Pentru a fi însăilate, ultimele trei părți mi-au cerut nouă ani de muncă. Oricare vor fi satisfacțiile pe care această lucrare mi le va da în continuare, există una singură, pe care o am și pe care o voi prețui întotdeauna, înaintea oricărei alteia: aceea a dificultății învinse. Am auzit și citit că, odată realizată, o operă încetează a mai plăcea autorului ei. La mine e dimpotrivă.”

Despre succesul cărții scrie în *Jurnal* sub data de 30 noiembrie 1931, din București: „Predau manuscrisul *Crailor de Curtea-Veche* Editurii *Cartea Românească* la 13 noiembrie 1928, la 27 ale aceleiași luni comitetul de lectură o aprobă; semnez un contract avantajos cu numita editură la 19 ianuarie 1929 și volumul este pus în vânzare la 28 martie 1929.

Succesul moral mi-a depășit așteptările, nu-mi amintesc vreunul în România atât de strălucit. Am tras din asta, după obiceiul meu, oarecare amărăciune, cum în amărăciune aflu întotdeauna o voluptate. Cât despre beneficiile materiale, mai bine să nu vorbim. Am încasat, până în prezent, patruzeci și șapte de mii de lei, în care se cuprind cele cinci pe care mi le plătise revista (*Gândirea* – n.n.) și altele douăzeci, la cât s-a ridicat un premiu literar pe care mi l-a decernat Societatea scriitorilor, în 1930.“

În legătură cu acest succes moral, care a fost cu siguranță și unul monden, pune, indirect, Mateiu, în *Jurnal*, decorarea sa cu Legiunea de Onoare, obținută la insistențele fidelului său admirator și prieten, profesorul Francis Lebrun. Decorația se acorda cu mai puțină zgârcenie în străinătate, fiind și un instrument de propagandă al culturii, dar și al politicii franceze, însă erau firesc preferate personalitățile marcante. Cum scrie Mateiu în *Jurnal* (Buc., 30 nov. 1931), a apreciat această distincție cu atât mai mult cu cât fusese cu totul nesperată – o obținuse ca simplu particular, și nu la recomandarea autorităților, ca om de litere, a cărui reputație tocmai se consolidase prin apariția *Crailor de Curtea-Veche*. E drept că i se acordase în gradul cel mai mic, de unde și butada sa că tocmai așa o apreciază mai mult, dar calitatea cea mai arzătoare a fost aceea că venea după ce timp de cincisprezece ani, scriitorul, atât de avid de

decorații, nu mai primise nici una. Altfel, ca decorație republicană, târzie, nepatronată de nici o casă domnitoare și purtată mai cu seamă de burghezi, noua distincție de sorginte napoleoniană era departe de a avea farmecul vreunei „Lâni de aur”...

* * *

Locuțiunea de „Crai de Curtea-Veche” i-a putut fi furnizată lui Mateiu I. Caragiale de mai multe surse, dintre care cea mai veche a servit și celorlalte, și anume *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țerei Muntenesci și Moldovei* de Dionisie Fotino, în traducerea poetului George Sion – părintele soției lui Mateiu (Bucuresci, 1859, tom. II, pp. 205–206). Iată pasajul, care povestește un episod tragic din istoria Bucureștilor, din anul 1801, după cea de a treia domnie a lui Mihai-Vodă Șuțu. Atunci, de teama cotozirii orașului de către pasvangii, la 15 mai, boierii și alte notabilități ale capitalei s-au retras în Transilvania – peste 70 000 de suflete, afirmă Dionisie Fotino (cu oarecare exagerare, în cazul în care poate întregul oraș nu avea atâta populație), au închis casele și, în hohote de plâns, și-au părăsit căminele luând drumul pribegiei. Într-un moment politic foarte încordat, în care însăși Poarta controla cu greu situația la Dunăre, având a face față unor răscoale și dizidențe virulente, Bucureștii au rămas practic fără nici o autoritate legală. Episodul poartă titlul: *Epoca desperaților*:

„Fugind guvernul, precum s-a zis, a rămas orașul București pustiu și fără nici un fel de rânduială. Atunci au început a domni oamenii desperați și fără căpătâi, care se numesc în limba poporului Crai. Aceștia, intrând în Curtea Domnească, pe când și Bimbașa Sava lipsea, o jefuiau de toate, fără a lăsa nici măcar praful prin case. Găsind acolo semnele Domniei, adică tuiurile și stindardele, se preumblau cu ele pe toate ulițele orașului. Iar căpitanul lor numit Melamos, de viță arnău și de profesiune boccegiu, se preumbla cu cuca domnească pe cap. Aceștia, sfărâmând ușile cârciumilor și ale pivnițelor, intrau și se dedau la orgiile cele mai scârboase, fără nici o frică și fără nici o măsură. Acești miserabili se preparau a da și foc orașului, pentru ca să însemneze memoria lor prin ruine. Din norocire, beșleaga Ibrahim Bosniacul, carele se afla la Cotroceni cu câțiva ostași, simțind lucrul acesta, veni în oraș și începu a spânzura și a pedepsi pe ticăloși, încât se făcurea mai toți nevăzuți. În lipsă de

boeri, el a făcut spătariu pe un Guliano, boeriu mic însă desfrânat și crai, iar agă pe un sărac, polcovnicul Ioniță, om onest și inteligent. După aceea a adus măcelari și brutari, și a mai adunat ceva din oamenii fugiți ce erau pe aproape, restatornicind buna orânduială în oraș.” Scurtă vreme apoi, turcii numesc un nou voevod pe care-l mazilesc însă numai după trei luni. Ulterior, cutremurul din 14 octombrie 1802 a dărâmat și ultimele ziduri ale Curții-Vechi care mai rămăseseră în picioare și nu s-a mai procedat la nici o reparație.

O altă sursă pe care, de asemenea, Mateiu Caragiale a cunoscut-o cu siguranță este cartea lui Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor* (p. 125). Iată pasajul: „Războiul ruso-turc dintre anii 1769–1774 dede bătrânei Curți domnești lovitura de grație. Nimeni nu o mai locui; prin beciurile de jos și prin vechile odăi ale seimenilor, prin pimnițe și chiar prin odăile de sus se strângeau toate lepădăturile Bucureștilor și toți grecoteii vântură lume, care se aciolaseră aici și făcuseră din glorioasa clădire a vechilor domni un fel de adevărată *Cour des Miracles*. De atunci, locuțiunea bucureșteană de «Crai de Curtea-Veche», ștregari și hoțomani cari, devenind primejdioși orașului, fură risipiți și omorâți de un pașă turc, chemat de la Cotroceni într-ajutor de neguțătorii înspăimântați de pungășiile și de tâlhăriile *Crailor de Curtea-Veche*.”

De menționat că, în afară de Craii de Curtea-Veche mai sunt menționați și niște Crai de Curtea-Arsă, bântuind prin beciurile Curții de la Mihai-Vodă, încă mai numeroși decât precedenții. De unde stihul: „Pe la Curtea Veche/Ne trăgeau câinii de-o ureche/Pe la Curtea Nouă/Ne trăgeau câinii de amândouă.”

Termenul de „crai” a circulat cu oarecare frecvență de-a lungul secolului al XIX-lea. Extragem, astfel, din *Amintirile colonelului Lăcusteanu* (Edit. Fundațiilor Regale, 1935), capitolul *Revoluția de la 1848*:

„– De ce nu au spânzurat *craii* la vreme...?”, p. 116;

„Ajungând la palat, era atâta *crăime* adunată încât nu am putut răzbi la Odobescu...”, p. 127;

„Am socotit că Odobescu au devenit stăpân pe situație și țara este scăpată de *crai*, căci cunoșteam lașitatea lor!...” pp. 129–130;

„... trebuie să predominaze voința mea, iar nu a *crailor*“, p. 133;

„... cum inducea în eroare Europa întreagă o mână de *crai* desnădăjduiți, făcând-o să creadă că această răsculare a fost o adevărată manifestație a poporului român contra «tiraniei

aristocratice»”, p. 138;

„– Ah, *crailor*, zise (Odobescu, *n.n.*) vă voi învăța eu acum”, p. 148;

„...să ții minte că *craii* o să ne omoare”, p. 153;

„Oștirea... s-au revoltat, strigându-ne: «Dacă veți da puști *crailor*, aruncăm și noi pe ale noastre!»”, p. 154;

„După ce au ieșit din cazarmă mitropolitul, au luat *craii* tunurile și le-au dus la palat” (unde se reconstituise guvernul revoluționar *n. n.*), p. 155. Încât: „Ofițerii se debandaseră și fraternizau cu vagabonzii...”

Referitor la sursa heliadescă, din articolul gen. Stoica, din ziarul *Seara*, pomenit de noi în studiul introductiv, vezi: Mircea Anghelescu: *Glose mateine*, în *Actualitatea marilor creatori*, Colocvii Transilvania, ediția IX-a, 1985. Respectiv: „În *Le protectorat du Czar*, broșură cu caracter polemic pe care Heliade o tipărește la Paris în 1850, el combate ideea de «rege» în tradiția românească și invocă în sprijin faptul că chiar cuvântul în sine a avut întotdeauna o accepție peiorativă: «*Roi*, dans l’idiome du pays, signifie *coquin*, *sansculotte*, *mauvais sujet*, *scélérat*» și explică mai pe larg în nota de la sfârșitul cărții: «Les mots *coquin*, *spadassin* ou *mauvais sujet*, *scélérat*, n’existent pas dans la langue roumaine, et on remplace le premier par: *roi de la vieille cour* (craiu de curtea vechie), le second par *un roi et demi*, *un roi sans bornes* (un craiu și jumătate, un craiu fără margini)...»” (pp. 18–19).

Iar în *Universul literar*, nr. 39 și 40, din 24 septembrie și 1 octombrie 1890, edit.: *Un craidon de Curtea Veche*, de Gr. H. Granda, începe astfel: „Era în vara anului 1844.” Nota finală: „Nainte de 1848, jiinduitorii bugetului și amorului se numiau «cavaleri de Curtea Veche».”

Un alt izvor, în *Vatra*, I, 1894, la p. 62, G. Călinescu atribuie lui I.L. Caragiale această notă istorică, iar Șerban Cioculescu lui G. Coșbuc. Vezi și Papazoglu, *Istoria fundării orașului București*, Buc., 1881, p. 123.

Puțină onomastică: Oprea *Pașadia* (Pașadie, Pașadiia), bunicul lui Oncea, Radul și Ștefu, vinde parte lui Miclea din Priscov. Ț. R. vol. XXIII, (1630–1632) E. A. R.S.R, Buc., 1964.

Pantazi din Pleșoi, martor la Cârlogeni, ibid: *Pașadia*, străbunicul lui Badea spătarul, dăruiește o țigancă, 1630, (7138), ianuarie 20, București: „Și iarăși să-i fie lui Preda spătar cu țigan, anume Badea, cu tot sălașul său, pentru că de asemenea fusese

dăruit lui Badea spătar, când a fost tată, de străbunicul său PAȘADIA, și cu o țigancă, anume Rada.”

Despre Serghie de Leuchtenberg, vezi Ioan Hudiță: „Franța și Cuza Vodă”, în *Hrisovul*, I, 1941, p. 292 și urm.: „Încă din 1862, Tillos, consulul francez din București, informa guvernul că domnitorul Cuza se orienta spre Rusia, pregătindu-și abdicarea în favoarea principelui Sergiu de Leuchtenberg, prin tată nepot al lui Eugeniu de Beauharnais, iar după mamă nepot al țarului Nicolae I.” Al treilea fiu al ducelui Maximilian, Nicolaevici Romanovski, Serghie se născuse în anul 1849. Despre împrejurările morții sale, vezi *Resboiul* din 20 și 25 oct. 1877 – portret și articol editorial.

Idem în *Spice*, 1 nov. 1877, nr. 101, *L'Orient*, I; 141, 21 oct./2 nov. 1877 și *Timpul*, II, 245, 29 oct. 1877.